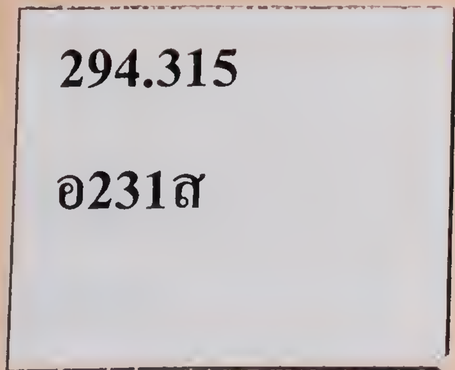
อนุสรณ์
สุดใจ อุปถัมภานนท์

อนุสรณ์งานฌาปนกิจ

คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์

ณ เมรุวัดเศวตฉัตร

เสาร์ที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๙

คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์

๑๐ สิงหาคม ๒๔๕๒ - ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๙

อายุ ๖๖ ปี ๑๑ เดือน

[illegible]

[illegible] ១១ - [illegible] ១២

[illegible] ១១ [illegible] ៩៩ [illegible]

สามี และ ลูกหลาน

ครอบครัววีรโยธิน

สามี-บุตร-ธิดา

ครอบครัวชมวิทย์

สามี - บุตรชาย

ครอบครัวสุตานนท์

สามี-หลานย่า-หลานยาย

ครอบครัวอุปถัมภานนท์

ประวัติ

คุณแม่ สุดใจ อุปถัมภานนท์ เป็นบุตรีคนสุดท้องของ นายเต๊กและนางเติม (ตั๋ว) ตีระนันทน์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ตรงกับวันอังคาร แรม ๙ ค่ำ เดือน ๘ (หลัง) ปีระกา ณ ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี มีพี่ชาย—หญิง ๑๐ คน คือ.—

๑. นางจู เนียวกุล (ถึงแก่กรรม)
๒. นางพวง รายนานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๓. นางสาว พุ่ม ตีระนันทน์ (ถึงแก่กรรม)
๔. นายเบี้ยน ตีระนันทน์ (ถึงแก่กรรม)
๕. นายประกอบ ตีระนันทน์ (ถึงแก่กรรม)
๖. นางผิว ถนอมดี
๗. นางจริต สฤษดิพงศ์
๘. นางจรูญ ธีรธรรม
๙. นางสาว ฉงน ตีระนันทน์ (ถึงแก่กรรม)
๑๐. นางสนเท่ห์ ดิษระ
๑๑. นางสุดใจ อุปถัมภานนท์

การศึกษา ตั้งแต่ชั้นประถมถึงมัธยมปีที่ ๓ คุณแม่เข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนสตรีศรียานุสรณ์ จังหวัดจันทบุรี จากนั้นได้มาศึกษาต่อที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย พระนคร แล้วได้เข้าศึกษาวิชาพยาบาลที่โรงเรียนพยาบาลและผดุงครรภ์ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำเร็จการศึกษาเป็นนางพยาบาลประกาศนียบัตรรุ่นที่ ๒๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑

การสมรส คุณแม่ได้เข้าสู่พิธีสมรสกับ พลตรี **นายแพทย์** ถนอม อุปถัมภานนท์ เมื่อครั้งมียศร้อยตรี เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ โดยมี พลตรี พระยาเสนีณรงค์ฤทธิ์ เป็นเจ้าภาพร่วมกับคุณตา มีบุตรธิดา ๗ คน คือ.—

๑. พันโท หญิง นฤมล ธีรโยธิน อ.บ. พ.ม. อนุ บร. สมรสกับ พันเอก นายแพทย์ไพโรจน์ ธีรโยธิน

๒. เภสัชกร หญิง จินตนา ชมวิทย์ M.S. Pharm. AD. (L.I.U.) สมรสกับ เภสัชกรประพัฒน์ ชมวิทย์ M.S. Pharm. AD. (L.I.U.)

๓. พันตรี หญิง นิสากร สุตานนท์ ประกาศนียบัตรพยาบาลผดุงครรภ์ สมรสกับ พันเอก (พิเศษ) นายแพทย์ ณรงค์ สุตานนท์

๔. พันตรี เภสัชกร นฤมิต อุปถัมภานนท์ สมรสกับ เภสัชกรหญิงเฉลิมศรี ธิติบดินทร์

๕. นายสุชาติ อุปถัมภานนท์ B. in Com. (Aligarh)

๖. ร้อยโท ศุภชัย อุปถัมภานนท์ B.Sc. in Arch. (F.E.U.)

๗. นายสมชัย อุปถัมภานนท์ (กำลังศึกษาอยู่ใน สรอ.) สมรสกับนางสาววรรณลักษม์ รจนโรจน์

คุณแม่มีหลานย่า หลานยาย รวม ๑๐ คน คือ.—

๑. นางสาว พัชรนาฏ ธีรโยธิน

๒. นายพงศ์นาถ ธีรโยธิน

๓. นายแก้วพันธุ์ ธีรโยธิน

๔. เด็กหญิง ปิยนาฏ ธีรโยธิน (ถึงแก่กรรมเมื่อปี ๒๕๑๒)

๕. นายขวัญพงศ์ สุตานนท์

๖. นางสาว นิศารัตน์ สุตานนท์

๗. เด็กชาย ชุตินธร สุตานนท์

๘. เด็กชาย นภสินธุ์ อุปถัมภานนท์

๙. เด็กหญิง นลินรัตน์ อุปถัมภานนท์

๑๐. เด็กหญิง แคนดี้ อุปถัมภานนท์

อุปนิสัยและจริยวัตร

คุณแม่ไม่เพียงแต่เป็น "ปูชนียบุคคล" สำหรับลูกหลานเท่านั้นคุณงามความดีของคุณแม่ที่มีต่อญาติสนิทมิตรสหายและเพื่อนมนุษย์ทำให้คุณแม่เป็นที่เคารพรักและนับถือของคนเป็นจำนวนมาก ความดีของคุณแม่ได้แผ่บารมีมาถึงลูกหลานซึ่งยังให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวคุณแม่อยู่เสมอ

คุณแม่เป็นผู้ที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีความมานะพยายาม เป็นบุตรที่มีความกตัญญูกตเวทีอย่างสูงต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี เป็นกำลังใจและคู่คิดที่ดี เป็นที่พึ่งของญาติพี่น้องทุกฝ่าย เป็นมิตรแท้ของทุกคน

สำหรับความเป็นแม่นั้น คุณแม่เป็นแม่ที่ประเสริฐ ปฏิบัติหน้าที่อันควรแก่บุตรโดยยึดหลักพรหมวิหารสี่ คุณแม่ให้ทั้งความรักเมตตา รักลูกอย่างถูกทาง อบรมสั่งสอนให้มีความรู้ ฝึกหัดให้ลูกทุกคนทำงานเป็น งานบ้านเช่นการกวาดบ้าน ถูเรือนซักผ้าและการครัว คุณแม่ทำให้ดูเป็นตัวอย่างและสอนว่าเราทำเป็นเองจะได้ใช้ได้สอนหรือว่ากล่าวคนอื่นได้ถูกต้อง งานฝีมือต่าง ๆ คุณแม่ก็ทำได้ดีมาก รวมทั้งการทำกับข้าว คุณแม่ สอนลูกทุกอย่าง ลูก ๆ รับความรู้จากคุณแม่ตามแต่นิสัยชอบของแต่ละคน เมื่อหลานโต ๆ กันแล้ว คุณแม่ก็อบรมวิชาเหล่านี้ให้แก่หลาน แม้เมื่อวันถึงแก่กรรมคุณแม่ก็กำลังสอนหลานสาวคนโตทำขนมกลีบลำดวน กำลังรอดูว่าหลานจะผิงขนมได้สวยหรือไม่ หลานทำขนมลงมาให้คุณยายดูก็พบว่าคุณยายกำลังซบหน้าสิ้นสติเสียแล้ว ความกรุณาที่คุณแม่มีต่อลูกหลานนั้นมากมายสุดจะพรรณนา คุณแม่โอบอุ้มลูก ๆ อย่างที่เรียกว่า "ไม่ยอมปล่อย" ได้ขอให้ลูกหลานทุกคนกลับเข้ามาอยู่ร่วมบ้านกัน ลูก ๆ รักคุณแม่ ตามใจคุณแม่ แต่งงานแยกครอบครัวไปอยู่ต่างหากได้คนละไม่กี่เดือนก็กลับมาอยู่รวมกันในบ้านคุณแม่ ความสามารถในการครองเรือนของคุณแม่เป็นเยี่ยม ปกครองลูกหลานบริวารอันประกอบเป็นครอบครัวใหญ่มีสมาชิกถึง ๓๐ คนให้อยู่กันอย่างเป็นสุข มีความรักใคร่สามัคคีปรองดองกันอย่างยิ่ง ใครรู้ใครเห็นชีวิตในครอบครัวของคุณแม่ต่างก็นิยมชมชอบ ในบ้านจะไม่มีความรู้สึกว่าเป็น "เขย" เป็น "สะใภ้" เลย ทุกคนที่ก้าวเข้ามาเป็นสมาชิกจะได้รับความรักและการต้อนรับอย่างอบอุ่น ในบ้านมีแต่ความสุข บ้านเป็นสโมสรเล็ก ๆ มาตั้งแต่ครั้งเพื่อนของลูกและปัจจุบันก็รวมเพื่อนของหลาน ๆ เพิ่มขึ้นมาอีก คุณแม่จะเป็นผู้เอาใจใส่คอยดูแลหาอาหารคาวหวานมาบำรุงเลี้ยงอย่างไม่เบื่อหน่าย

การบุญการกุศล

คุณแม่เป็นผู้ที่ได้รับการสรรเสริญมากในเรื่องความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา การประกอบการบุญการกุศลและให้ทานแก่ผู้ยากไร้ คุณแม่ทำบุญมากน้อยตามกำลังความสามารถ เมื่อครั้งติดตามคุณพ่อไปรับราชการอยู่ที่นครราชสีมา คุณแม่มีอายุอยู่ในวัยต้นเท่านั้นก็ได้เริ่มทำบุญเป็นประจำ โดยปวารณาตัวเป็นโยมอุปถาก "วัดป่าศรัทธารวม" ซึ่งขณะนั้นพระอาจารย์ ฝั้น อาจาโร (หลวงปู่ฝั้น) เป็นเจ้าอาวาส คุณแม่นำภัตตาหารเพลถวายพระทั้งวัดที่วัดสุทธจินดาเป็นประจำทุกเดือนนับเป็นสิบปีตามคำชักชวนของ ฯ พณ ฯ จอมพล ผิน ชุณหะวัณ ซึ่งขณะนั้นท่านดำรงตำแหน่ง ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓ นอกจากนี้คุณพ่อและคุณแม่ยังร่วมกันทำบุญทอดกฐินส่วนตัวหลายองค์ และได้สร้างศาลาบำเพ็ญบุญถวาย "วัดศรัทธาวราวาส" ที่จันทบุรีบ้านเกิดของคุณแม่อีกด้วย คุณพ่อและคุณแม่เป็นผู้นำให้ลูกหลานได้เข้าใกล้วัด ใกล้ศาสนา ใฝ่ใจในการทำบุญเป็นนิจศีล ความริเริ่มของคุณแม่ที่เป็นที่ยกย่องมากทั้งจากบรรพชิตและฆราวาสก็คือการจัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาขึ้นที่บ้าน ทุกวันธรรมสวนะระหว่างเทศกาลเข้าพรรษาของทุกปี ได้เชิญเพื่อนบ้านญาติมิตรมาร่วมรับธรรมะพร้อมกับลูกหลาน ปฏิบัติเช่นนี้มาเป็นเวลา ๒๗ ปีแล้ว หลาน ๆ เกิดมาก็ได้รู้ได้เห็นได้รับการฝึกอบรมบ่มนิสัยมาตั้งแต่เล็ก เมื่อแรก ๆ ก็คงไม่มีความเข้าใจแต่ก็เป็นการฝึกให้รู้จักสำรวม จนเดี๋ยวนี้เด็ก ๆ พอเข้าใจ บางครั้งก็มีการสรุปเรื่องที่พระเทศน์ให้คุณตาคุณยายฟังด้วย ซึ่งทำให้คุณพ่อคุณแม่ชื่นใจมาก การฟังเทศน์นับเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของบ้าน

คุณแม่เป็นคนสนใจและยึดมั่นในประเพณีอันดีงามของไทย ไม่ว่าจะเป็นพิธีแต่งงาน งานอุปสมบท หรืองานตามเทศกาลต่าง ๆ คุณแม่จะจัดอย่างถูกต้อง คุณพ่อคุณแม่จึงต้องรับหน้าที่เป็นเถ้าแก่ เป็นเจ้าภาพให้แก่คู่บ่าวสาวจำนวนมากมาย ซึ่งคุณแม่จะจัดให้ด้วยความยินดียิ่ง

เกี่ยวกับอุปนิสัยของคุณแม่ เป็นคนมีระเบียบ สะอาด เข้มงวดในเรื่องต่าง ๆ จึงดูเหมือนกับเป็นคนดุ แต่ความจริงแล้วคุณแม่เป็นคนใจดีมาก ชอบสนุก น้ำใจกว้างขวาง ลูก ๆ และเด็กที่เคยอยู่ในอุปการะรู้ใจดีว่า วันไหนถูกดุจะมีโชคดีเป็นพิเศษเพราะคุณแม่จะแจกของบ้างเงินบ้าง เป็นการปลอบขวัญ คุณแม่มีนิสัยชอบแต่งตัวสวยงาม ทันสมัยตามวัยและกาละเทศะ

คุณแม่มีความสนใจหาความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบ้านหรือการเมือง ในตัวคุณแม่จึงมีทั้งความเป็นคนหัวเก่าโบราณรักษาขนบประเพณีและความเป็นคนทันสมัย คุณแม่ชอบทัศนาจรมาก ในเมืองไทย ได้ไปเที่ยวทุกภาค ไปแทบทุกจังหวัด ต่างประเทศ ได้ไปเที่ยวประเทศรอบ ๆ บ้านเรา และได้มีโอกาสไปทอดกฐินที่วัดไทยพุทธคยาประเทศอินเดียเมื่อ ปี ๒๕๑๑ ไปฮ่องกงเมื่อปี ๒๕๑๕ ครั้งหลังสุดเมื่อเดือนพฤษภาคมปีนี้เอง ก่อนหน้าถึงแก่กรรมเพียงเดือนกว่า ๆ ลูกหลาน ๑๖ คนได้พาคุณแม่ไปทัศนาจรที่ฮ่องกง ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา นับว่าเป็นการทัศนาจรครั้งสุดท้ายในชีวิต

ตามที่คุณแม่เคยเล่าให้ลูก ๆ ฟัง ก็ได้ทราบว่าคุณแม่เคยเจ็บป่วยมากสองสามครั้ง เคยเป็นงูสวัด เคยเจ็บหนักเมื่อคลอด นิสากร ลูกสาวคนเล็กและเมื่อคลอด ศุภชัย เมื่ออายุ ๔๐ ปี คุณแม่ต้องป่วยเรื้อรังเป็นเวลา ๑๐ ปีกว่าด้วยอาการภาวะหมดประจำเดือน คุณแม่มีอาการของโรคนี้ครบถ้วนตามตำราแพทย์ เป็นระยะเวลาที่สุขภาพของคุณแม่ไม่ดีเลย ได้รับการรักษาพยาบาลเป็นอย่างดีจนกระทั่งแข็งแรงสมบูรณ์ อารมณ์ปลอดโปร่งแจ่มใส ลูกหลานสบายใจไม่ได้นึกเลยว่าจะมีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนคุณแม่อีก และไม่นึกเลยว่าจะมีความพลัดพรากเกิดขึ้นในครอบครัวของเราอย่างจะกระทันหันประดุจสายฟ้าฟาดเช่นนี้

เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๙ คุณแม่มาร่วมวงสนทนากับลูกหลานในตอนสายวันหยุดราชการเป็นวันที่คุณแม่มีความสุขเพราะอยู่กันพร้อมหน้า คุณแม่แจ่มใสตามปกติแม้จะนอนดึกมากเพราะฟังวิทยุยานเกราะอยู่จนถึงตีหนึ่ง ไม่ได้ปรารภว่ามีอาการไม่สบายแต่อย่างใด ประมาณ ๑๗.๐๐ น. ขณะที่คุยกันถึงเรื่องความวุ่นวายของบ้านเมืองและนัดกันว่าจะไปฟังปาฐกถาที่วัดประยุรวงศาวาสในวันรุ่งขึ้น อยู่ ๆ คุณแม่ก็หมดสติซบหน้าลงกับหมอน ลักษณะเกิดอาการช็อคอย่างกระทันหันทั้ง ๆ ที่ไม่ได้มีอาการหรือสัญญาณใด ๆ มาก่อนเลย คุณพ่อกับลูกหลานได้ช่วยกันแก้ไขปฐมพยาบาลจนรู้สึกตัว คุณแม่บ่นเจ็บหน้าท้องและปวดหลังมาก ท้องเริ่มอืดเล็กน้อย จึงรีบนำส่งโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า อาการท้องอืดเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว นายแพทย์หลายท่านทั้งแพทย์โรคหัวใจ ศัลยแพทย์ รังสีแพทย์ และอายุรแพทย์ ได้ร่วมกันวินิจฉัยในตอนต้นยังสันนิษฐานไม่ได้แน่ว่าเป็นอาการของโรคอะไร ต่อจากนั้นอีกประมาณ ๒—๓ ชั่วโมง แพทย์ลงความเห็น

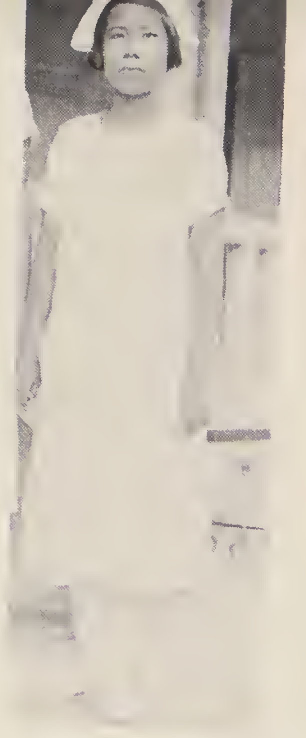
ว่าเป็นโรคหลอดเลือดจากหัวใจพองแตกและเลือดซึมไปตามผนังหลอดเลือด (Dissecting Aneurysm of Aorta) ซึ่งพบยากมากในคนไทย แพทย์กำหนดจะทำการฉีดสีเช้าวันรุ่งขึ้น คุณแม่มีอาการเจ็บหน้าท้องและปวดหลังรุนแรงเป็นพัก ๆ ร่างกายท่อนล่างหมดความรู้สึก คุณพ่อและลูกหลานได้เฝ้าพยาบาลอย่างใกล้ชิด ลูก ๆ ไม่ทราบเลยว่าอาการป่วยของคุณแม่ในคืนนั้นจะพรากคุณแม่ที่รักไปจากครอบครัว จนกระทั่งประมาณ ๐๒.๐๐ น. ของวันอาทิตย์ที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๙ คุณแม่ก็อ่อนแรงลง นายแพทย์ได้พยายามช่วยชีวิตแต่ก็สุดความสามารถ คุณแม่จากไปอย่างสงบเมื่อเวลาประมาณ ๐๒.๓๕ น. สิริอายุได้ ๖๖ ปี ๑๑ เดือน

คุณแม่ผู้เป็นที่รักของครอบครัวได้จากไปแล้วท่ามกลางความโศกเศร้าเสียดายอาลัยรักของคุณพ่อและลูกหลานญาติมิตร คุณแม่ได้ประกอบกรรมดีมาตลอดชีวิต ทุกคนจึงหวังว่าอำนาจกุศลบุญราศีที่คุณแม่ได้กระทำไว้ และผลบุญอันเกิดจากทักษิณานุประทานกิจที่คุณพ่อและลูกหลานญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศมาโดยตลอด และจะปฏิบัติต่อไป จะเป็นพลวปัจจัยอำนวยผลให้ คุณแม่สุดใจ อุปถัมภานนท์ มีความร่มเย็นเป็นสุข ณ ทิพยวิมานสถานที่สถิตชั่วนิจนิรันดร.

□ □ □ □ □

คุณแม่
คุณแม่

คุณแม่
คุณแม่

การบำเพ็ญทักษิณานุประทาน

ให้

คุณ สุดใจ อุปถัมภานนท์

พระธรรมเทศนาพระอภิธรรม ๗ ปกรณ์ และ สวดพระอภิธรรม

วัน	เจ้าภาพ	พระธรรมกถึก
สัปดาห์แรก		
อาทิตย์ ที่ ๑๑ ก.ค. ๑๙	— พลตรี ถนอม อุปถัมภานนท์ และ บุตรหลาน	พระอุดรคณาภิรักษ์ (กิตติวุฑโฒ ภิกขุ)
จันทร์ ที่ ๑๒ ก.ค. ๑๙	— คุณตงเลี้ยง — คุณพลอยเลิศ คุณชัยวัฒน์ — คุณประวิทย์	พระครูประกาศสมาธิคุณ
อังคาร ที่ ๑๓ ก.ค. ๑๙	— พลโท สมัย — คุณชลอ แววประเสริฐ	พระภิกษุ พนม สจฺจญาโน
พุธ ที่ ๑๔ ก.ค. ๑๙	— คุณดำรงค์ — คุณทองพูน กฤษณามระ	พระพรหมคุณาภรณ์
พฤหัสบดี ที่ ๑๕ ก.ค. ๑๙	— ข้าราชการกรมการอุตสาหกรรมทหาร — โรงงานเภสัชกรรมทหาร	พระเทพเมธี
ศุกร์ ที่ ๑๖ ก.ค. ๑๙	— ข้าราชการกรมยุทธศึกษาทหารบก — เภสัชกรรุ่นปี ๒๕๐๕	พระครูพิศาลธรรมโกศล (แพรเยื่อไม้)
เสาร์ ที่ ๑๗ ก.ค. ๑๙	— ข้าราชการกรมแพทย์ทหารบก — ข้าราชการโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า	พระภิกษุ สุมนต์ นนฺทิโก

บำเพ็ญกุศลสัตมวาร

เวลา ๐๙.๐๐ น. — พระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

เวลา ๑๐.๐๐ น. — พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์

เวลา ๑๑.๐๐ น. — ถวายภัตตาหาร

เวลา ๑๒.๐๐ น. — บังสุกุล

— พระอุดรคณาภิรักษ์ จัดเครื่องกัณฑ์เทศน์ถวายทุกกัณฑ์

การบำเพ็ญทักษิณานุประทาน

วันธรรมสวนะ ตลอดไตรมาส ในเทศกาลเข้าพรรษา

พระธรรมเทศนา และ สวดพระอภิธรรม

วัน	เจ้าภาพ	พระธรรมกถึก
จันทร์ ที่ ๑๙ ก.ค. ๑๙	— พระอุดรคณาภิรักษ์ (กิตติวุฑโฒ ภิกขุ)	พระเทพเมธี
	— จิตตภาวันวิทยาลัย และตระกูลเจริญสถาพร	
จันทร์ ที่ ๒๖ ก.ค. ๑๙	— เพื่อนลูกจากกรมแพทย์ทหารบก และโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า	พระมหาบุญมา อาคมบุญโญ
อังคาร ที่ ๓ ส.ค. ๑๙	— เพื่อนลูกจาก ร.ร. สุรนารี — นครราชสิมา	พระมหาบุญมา อาคมบุญโญ
อังคาร ที่ ๑๐ ส.ค. ๑๙	— สามี — บุตร — หลานถวายสังฆทาน	
(วันเกิด คุณสุดใจ)	— บริษัทยา อาร์เมอร์	พระครูพิศาลธรรมโกศล
พุธ ที่ ๑๘ ส.ค. ๑๙	— พระครูภาวนานุวัตร	พระเมธีวราภรณ์
อังคาร ที่ ๒๔ ส.ค. ๑๙	— เด็กในอุปการะของคุณแม่	พระครูนนทสารคุณ
อาทิตย์ ที่ ๒๙ ส.ค. ๑๙	— สามี — บุตร — หลาน	
	บำเพ็ญกุศลปัญญาสวาร	
	— เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์	
	— เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหาร	
	— เวลา ๑๒.๐๐ น. บังสุกุล	
อาทิตย์ ที่ ๒๙ ส.ค. ๑๙	— พระเทพเมธี คณะสงฆ์ และอุบาสิกาวัดเศวตฉัตร	พระอุดรคณาภิรักษ์
พุธ ที่ ๑ ก.ย. ๑๙	— คุณหญิง ศรีละมูล หาญสงคราม	พระอุดรคณาภิรักษ์
พุธ ที่ ๘ ก.ย. ๑๙	— พลตรี พิมล — คุณเกศินี นพรัตน์	พระสุขุมธรรมาจารย์
พฤหัสบดี ที่ ๑๖ ก.ย. ๑๙	— สร. รุ่น ๔	พระมหาหอม จนฺทสาโร

วัน	เจ้าภาพ	พระธรรมกถึก
พฤหัสบดี ที่ ๒๓ ก.ย. ๑๙	— คุณเฉลียว ตีระนันท์น์ และหลาน ๆ โรงเรียนราษฎร์อุปถัมภ์	พระราชนันทมุนี
ศุกร์ ที่ ๑ ต.ค. ๑๙	— พลเอก ครวญ สุทธานินทร์ และ คุณหญิง	พระมหาทอง ถาวรคุโณ
ศุกร์ ที่ ๘ ต.ค. ๑๙	— พันโท สง่า — คุณวาส สวัสดิภาพ — เภสัชกร รุ่น ๒๕๐๕	พระครูพิศาลธรรมโกศล
จันทร์ ที่ ๑๘ ต.ค. ๑๙	— สามี — บุตร — หลาน **บำเพ็ญกุศลศตวาร** เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหาร เวลา ๑๒.๐๐ น. บังสุกุล เวลา ๑๙.๓๐ น. พระเทพเมธี แสดงพระ-ธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ เวลา ๒๐.๐๐ น. สวดพระอภิธรรม	

คณะอุบาสกอุบาสิกาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ได้สวดพระพุทธมนต์อุทิศส่วนกุศลให้ คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์
ณ ที่ตั้งศพที่บ้าน รวม ๓ ครั้ง

พ่อแม่ดีเหมือนกับมีโบสถ์วิหาร ประดิษฐานกลางอารามอร่ามศรี
มีโพธิ์ทองล้อมวงองค์เจดีย์ มีสระโบกขรณีอยู่เรียงราย
เปรียบเหมือนต้นโพธิ์ไทรใหญ่สาขา ฝูงนกกาอาศัยไม่ขาดสาย
ส่งสำเนียงเสียงประสานสำราญกาย แสนสบายคลายทุกข์สนุกครัน.

○ ○ ○

มีลูกดีเหมือนกับมีดาราล้อม เข้าแห่ห้อมล้อมวงเผ่าพงศา
ย่อมเทิดเกียรติรักตระกูลพูนโภคา รักบิดรมารดาสง่างาม.

○ ○ ○

การบำเพ็ญทักษิณานุประทาน

ญาติมิตร ~ เจ้าภาพบำเพ็ญกุศล

กราบขอบพระคุณ

มรณกรรมของคุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ เป็นความสูญเสียอันยิ่งใหญ่ของครอบครัว "อุปถัมภานนท์" ขณะที่ทุกคนตกอยู่ในความโศกเศร้าเสียใจและมีความทุกข์ท่วมท้นด้วยความอาลัยรักนั้น ครอบครัวของเราได้รับความเมตตาอย่างสูงจากท่านผู้ใหญ่ที่เคารพและญาติมิตรผู้มีน้ำใจงาม ได้กรุณาเป็นเพื่อนทุกข์ โดยได้ไปเยี่ยมเยียนคารวะศพตั้งแต่วันถึงแก่กรรมเป็นต้นมา และเมื่อทางบ้านได้จัดให้มีพระธรรมเทศนาพระอภิธรรม ๗ ปกรณ์ร่วมกับการสวดพระอภิธรรมในสัตมวารแรกและบำเพ็ญกุศลต่อมาทุกวันธรรมสวนะ หลายท่านได้กรุณารับเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญ-ทักษิณานุประทานให้คุณสุดใจ ทั้งนี้ได้ยังความซาบซึ้งใจให้แก่ทุกคนในครอบครัวเป็นที่ยิ่ง

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณเทพเมธี เจ้าอาวาสวัดเศวตฉัตร นอกจากจะได้กรุณาช่วยเหลือแนะนำการจัดงานมาโดยตลอดแล้ว ท่านยังได้นำคณะสงฆ์และอุบาสก อุบาสิกาวัดเศวตฉัตรมาเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลให้ด้วย ทั้งหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ก็ได้นำเกร็ดความรู้เรื่องการนับอายุ การตั้งชื่อ ซึ่งท่านรวบรวมไว้มาพิมพ์ให้เป็นวิทยาทานอีกด้วย

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอุดรคณาภิรักษ์ (กิตติวุฑโฒ ภิกขุ) ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัย ได้ช่วยจัดให้มีพระธรรมเทศนาพระอภิธรรม ๗ ปกรณ์ ตามความประสงค์ที่คุณสุดใจเคยปรารภไว้ และท่านรับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ทั้ง ๗ กัณฑ์ พระสงฆ์และสามเณรจากจิตตภาวันได้มาร่วมเป็นเจ้าภาพและสวดพระอภิธรรมด้วย อีกทั้งเรื่อง "ธรรมนีติ" ซึ่งเป็นเรื่องหลักในหนังสืออนุสรณ์นี้ ท่านก็เป็นผู้ค้นหาต้นฉบับเก่ามาให้

พระครูพิศาลธรรมโกศล (แพรเยื่อไม้) ได้ประมวลส่วนหนึ่งของความเป็นมาในชีวิตคุณสุดใจ ลงในเรื่อง "แม่ – รำพึง" ในฐานะที่ท่านรู้จักคุ้นเคยกับครอบครัวเป็นอย่างดี

เรื่อง "พลอยจันทบุรี" ที่นำลงในหนังสือเล่มนี้ ได้รับความเอื้อเฟื้อจากคุณประสาท ตีระนันทน์ หลานชายของคุณสุดใจ อนุญาตให้พิมพ์เป็นวิทยาทาน

พลตรี พร พิศกนก ผู้ชำนาญการโรคหัวใจ ซึ่งได้กรุณามาตรวจอาการในตอนดึกของคืนที่คุณแม่ป่วย และมอบเรื่อง "โรคหัวใจ" ให้พิมพ์ในหนังสือนี้ด้วย พันเอก (พิเศษ) บุญเกตุ เหล่าวานิช หัวหน้ากองศัลยกรรม ได้ช่วยเหลือดูแลคุณแม่ตั้งแต่ต้นจนวาระสุดท้าย คุณหมอมาเฝ้าพยาบาลบิดาซึ่งมาป่วยอยู่ที่โรงพยาบาล ถูกพวกเราพี่น้องรบกวนอยู่ตลอดเวลา เพราะทุกระยะที่คุณแม่มีอาการหนักได้ไปปลุกให้คุณหมอลงมาช่วย ท่านก็ลงมาด้วยความเต็มใจ ร.อ. แพทย์หญิง จิราภรณ์ นนทะสุต ได้ช่วยให้การรักษาพยาบาลอย่างดียิ่ง พ.ท. ดำรง ธนะชานันท์ เป็นบุคคลแรกที่ได้ช่วยเหลือครอบครัวของเราติดตามเชิญนายแพทย์หลายท่านให้มาช่วยตรวจอาการของคุณแม่ รวมทั้ง ร.อ. สืบพงศ์ สังขะรมย์ และ ร.อ. ไพบูลย์ โชติประสิทธิ์ แห่งกองศัลยกรรมด้วย พระคุณของทุกท่านจะอยู่ในความทรงจำตลอดไป

ความกรุณาของทุกท่านที่ได้กล่าวมาแล้ว รวมทั้งการที่ท่านได้สละเวลามาเป็นเกียรติในวันนี้ ยังความปลาบปลื้มเป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอให้ทุกท่านได้รับความขอบพระคุณจากทุกคนในครอบครัว และเชื่อว่าวิญญาณของคุณ สุดใจ อุปถัมภานนท์ ก็ได้รับทราบและคงมิเว้นที่จะระลึกถึงพระคุณของท่านด้วย.

เจ้าภาพกราบขออภัย

หากมีสิ่งบกพร่องและการต้อนรับไม่ทั่วถึง

คุณโยม คุณใจ อุปถัมภ์การพิมพ์

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

คุณโยม สุดใจ อุปถัมภานนท์

ข้าพเจ้ามีความเคารพ นับถือ คุณโยม สุดใจ อุปถัมภานนท์ เสมือนญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดท่านหนึ่ง ในงานฌาปนกิจคุณโยมในวันนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกปิติยิ่งที่มีส่วนร่วมในกุศลกตัญญูกตเวทิตากับครอบครัว อุปถัมภานนท์ทุกคน โดยสรรหาเรื่อง "ธรรมนีติ" มาเสนอให้เจ้าภาพ คือ คุณโยม พลตรี ถนอม อุปถัมภานนท์ พ.ท. หญิง นฤมล และพี่น้องพิจารณานำพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ เพราะเป็นเรื่องที่มีคุณค่ามาก คิดว่าหนังสือซึ่งมีคุณค่าดุจเพชรน้ำเอกเรื่องนี้คู่ควรแก่คุณธรรมอันประเสริฐที่มีอยู่ในจิตใจของ คุณโยม สุดใจ อุปถัมภานนท์ ผู้ถึงแก่กรรม และมีความสุขในสัมปรายภพแล้ว และคงจะปิติยินดีในส่วนแห่งธรรมบูชา.

พระอุดรคณาภิรักษ์

(กิตติวุฑโฒ ภิกขุ)

จิตตภาวันวิทยาลัย ชลบุรี

คำไว้อาลัย

แด่

คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์

ข่าวการจากไปโดยไม่มีวันกลับ มุ่งสู่สัมปรายภพของคุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ เมื่อเช้าตรู่วันอาทิตย์ที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้านั้นได้แพร่ไปอย่างรวดเร็วถึงญาติและมิตรตลอดจนผู้ที่เคารพนับถือในคุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ ต่างพากันแสดงออกเป็นเสียงเดียวกันว่า คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ไม่น่าจะด่วนจากไปเลย วัยและสังขารยังเพียงพอที่จะอยู่ให้เกิดความอบอุ่นแด่สามีและบุตรได้อีกนาน "เสียดายและเสียใจจริง ๆ"

ครอบครัวของข้าพเจ้ากับครอบครัวของ พลตรี ถนอม อุปถัมภานนท์ ได้รู้จักและชอบพอกันมาตั้งแต่ร่วมราชการที่มณฑลทหารบกที่ ๓ จังหวัดนครราชสีมา และร่วมงานกันอีกในระดับสูงของกองทัพ โดยพลตรี ถนอม อุปถัมภานนท์ มาเป็นนายแพทย์ใหญ่ทหารบก ข้าพเจ้าเป็นฝ่ายอำนวยการในกองทัพบก จึงยังคงใกล้ชิดทั้งทางราชการและส่วนตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางครอบครัว

ในระยะหลังต่างก็ได้ออกจากราชการไปใช้ชีวิตบั้นปลายก็ยังไปมาหาสู่กันอยู่เป็นเนืองนิตย์ นับเป็นเกลียวสัมพันธ์ที่แนบแน่นและต่อเนื่องกันมาในเวลาอันยาวนาน จึงทำให้สองครอบครัวนี้รักกันประดุจญาติ

คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ ที่ข้าพเจ้ารู้จัก ขอนำมายกย่องเพื่อเป็นพลังส่งดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณสุดใจให้ได้เดินทางตรงไปสู่แดนสวรรค์โดยไม่ต้องระแวงหลังแต่ประการใด

ประการแรก คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ เกิดมามีบุญที่ทำหน้าที่แม่บ้านจนถึงขั้นเรียกว่าเป็นแม่ศรีเรือน กล่าวคือจัดกิจภายในบ้านเพื่อให้เกิดความสุขของสามีและบุตรอย่างหาที่ตำหนิมิได้

ประการที่สอง กว้างขวางในวงสังคม การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อการกุศลด้วยดีตลอดชีวิต นับว่าได้ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้ยากจน และผู้เจ็บไข้ได้ป่วยเป็นประจำ

ประการที่สาม ในชีวิตบั้นปลาย ได้เคร่งครัดในทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น โดยใช้บ้านเรือนเป็นวัด โดยการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาทำบุญและแสดงพระธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนามิได้ขาด เป็นการนำพระธรรมเข้ามามิใช่เพื่อตัวคนเดียวแต่ได้รับกระทั่งบุตรหลานที่อยู่ในบ้านทั่วถึงกัน

ขอเดชะกุศลผลบุญที่คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ ได้ประกอบกรรมดีไว้เมื่อชีวิตอยู่ดังที่ข้าพเจ้าพรรณนามา จงเป็นพลังส่งดวงวิญญาณของคุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ ไปสู่สัมปรายภพด้วยเทอญ.

พลเอก ครวญ สุทธานินทร์

คำไว้อาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๙ เวลาประมาณ ๐๓.๐๐ น. เศษ ๆ ลูกชายได้ปลุกและแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่า "คุณป้าสุดใจ ได้ถึงแก่กรรมแล้วที่ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า" ข้าพเจ้าใจหายวาบและรู้สึกงงต่อข่าวนี้ เพราะไม่ทราบว่า สุดใจ ได้ป่วยไข้มาก่อนเลย ตอนรุ่งเช้าข้าพเจ้าและครอบครัวได้พากันไปเยี่ยมศพ เมื่อไปถึงบ้านพักและแสดงความเสียใจแก่พลตรี ถนอม อุปถัมภานนท์ แล้ว ใจคอข้าพเจ้ายิ่งหดหู่เศร้าโศกยิ่งขึ้น เมื่อได้ยินเสียงสะอื้นและร่ำไห้ของหลาน ๆ โดยเฉพาะหลานน้อยซึ่งก็ควรจะเป็นเช่นนั้น เพราะหลานน้อยมีรูปร่างลักษณะคล้ายคุณแม่มากที่สุด และยังถนัดมือซ้ายเหมือนกันเสียด้วย เมื่อได้ซักถามอาการป่วยที่เป็นสาเหตุที่ทำให้สุดใจถึงแก่กรรมแล้ว ข้าพเจ้าและครอบครัวเลยถือโอกาสรดน้ำศพเสียก่อน เพราะจะต้องเดินทางไปธุรกิจที่จังหวัดกาญจนบุรี

หวลรำลึกย้อนหลังไปถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๘ เมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ที่ศิริราชพยาบาล นักศึกษาแพทย์ในสองปีสุดท้ายจะต้องปฏิบัติงานร่วมกันกับพยาบาลโดยแบ่งออกเป็น ๓ หมู่ หมู่ละ ๖—๘ คน แล้วหมุนเวียนเปลี่ยนกันไปประจำตาม แผนกอายุรกรรม, ศัลยกรรมและสูตินารี หมู่ละ ๔ เดือน ในหมู่ของข้าพเจ้านั้นก็มี ถนอม ยิ้ม ช่วง ฯลฯ สำหรับหมู่พยาบาลนั้นก็มีจำนวนพอ ๆ กัน แต่ที่จำได้แม่นยำนั้นก็คือ หญิงสาวคนหนึ่งรูปร่างท้วม ๆ ผิวขาว หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสและถนัดมือซ้ายร่วมอยู่ด้วยคนหนึ่งเธอผู้นั้นคือ **นางสาวสุดใจ ตีระนันทน์** พวกเราปฏิบัติร่วมงานจนครบ ๒ ปี และสำเร็จการศึกษาพร้อมกันในปลายปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ดังนั้นพยาบาลชุดนี้จึงมีความคุ้นเคยกับแพทย์รุ่นนี้มาก โดยเฉพาะ สุดใจ กับ ข้าพเจ้ามีความรักใคร่นับถือกันมาก แต่ไม่มากที่สุดเท่ากับถนอม ข้าพเจ้าเรียกเธอว่า "อ้ายสุด" และเธอเรียกข้าพเจ้าว่า "อีกุ้ง" และเรียกกันติดปากเรื่อย ๆ มาจนกระทั่งหลาน ๆ เรียกข้าพเจ้า "อากุ้ง" กันทุก ๆ คน

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๒ สุดใจก็ได้ทำการสมรสกับ ร้อยตรี ถนอม อุปถัมภานนท์ เพื่อนรักร่วมชั้นของเรา นับว่าเป็นคู่สมรสที่เหมาะสมดั่งที่พวกเราได้หวังไว้ สุดใจ มีอัธยาศัยงดงาม โอบอ้อมอารีต่อพี่น้องของสามีและบุคคลทั่ว ๆ ไป เป็นแม่ที่ดีของลูก ๆ อบรมเกี่ยวกับกิจการบ้านเรือนและส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี เธอเป็นแม่บ้านที่ดีของสามี อุตส่าห์เก็บหอมออมทรัพย์จนสามารถตั้งตัวและมีเศรษฐฐานะอันมั่นคง ตอนต้น ๆ ของการรับราชการเราไม่ค่อยได้พบกันบ่อย

นัก เพราะข้าพเจ้าไปรับราชการที่หัวเมือง ส่วนถนอมยังคงรับราชการอยู่ในกรุงเทพ ฯ แต่เมื่อข้าพเจ้าเข้ากรุงเทพ ฯ ครั้งใดข้าพเจ้าก็มักไปพบกับเพื่อน ๆ เสมอ เช่น ถนอม โนรี และ ยิ้ม เป็นต้น ต่อมาถนอมก็ย้ายไปประจำอยู่ที่นครราชสีมา ข้าพเจ้าย้ายไปอยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรี ก็เลยห่างเหินกันไปหน่อย

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๘๙ ข้าพเจ้าและถนอมได้ย้ายเข้ามารับราชการในกรุงเทพ ฯ ด้วยกัน ดังนั้นครอบครัวของเราทั้งสองจึงไปมาหาสู่กันบ่อยครั้งยิ่งขึ้น มีเรื่องสารทุกข์สุกดิบก็ปรึกษาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แม้แต่เวลาสุดใจไม่สบายมีอารมณ์เครียดทางประสาทในระยะที่สุดใจมีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน หลาน ๆ มักเชิญให้ข้าพเจ้าไปช่วยปลอบขวัญจนเธอค่อยคลายความวิตกกังวล ยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นปรกติ ทั้งนี้เพราะเธอนับถือและเกรงใจข้าพเจ้านั่นเอง

สุดใจ เป็นผู้ดำรงอยู่ในความดี มีความเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา ได้ประกอบการกุศลปฏิบัติธรรมด้วยดีตลอดมา โดยเฉพาะในเวลาเทศกาลเข้าพรรษา สุดใจได้อาราธนาพระภิกษุมาแสดงพระธรรมเทศนาที่บ้านทุก ๆ วันพระตลอดมาเป็นเวลาหลายสิบปี ถึงเธอจะวายชนม์ไปแล้ว เมื่อถึงวันที่มีเทศน์และสวดอภิธรรมให้แก่เธอนั้น พระภิกษุผู้แสดงพระธรรมเทศนายังกล่าวถึงการปฏิบัติอันดีงามของเธออยู่เสมอ

เมื่อปลายเดือนพฤษภาคมศกนี้เอง ข้าพเจ้าไปในงานศิษย์เก่าของโรงเรียนนายทหารเสนารักษ์ที่พัทยา พบหลานสาวนฤมล แต่ไม่พบสุดใจไถ่ถามได้ความว่า เธอไปทัศนาจรที่สหรัฐอเมริกากับลูก ๆ หลาน ๆ ข้าพเจ้าพลอยดีใจกับเธอไปด้วยที่จะได้มีความสุขใจในการท่องเที่ยวและเปลี่ยนบรรยากาศไปในโลกอันกว้าง แต่แล้วในที่สุดเธอก็ได้ถึงแก่กรรมเสียก่อน โดยที่ข้าพเจ้ายังไม่ได้คุยกับเธอถึงเรื่องความสนุกสนานเกี่ยวกับเรื่องที่ได้ไปทัศนาจรเมืองนอก

ขณะที่เข้าไปรดน้ำและมองหน้าสุดใจเป็นครั้งสุดท้ายนั้น ข้าพเจ้าไม่สามารถอดกลั้นความเศร้าโศกและอาลัยเสียได้ ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่าความตายเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ เป็นแต่เราไม่สามารถจะรู้ได้ว่าจะตายเมื่อใด ที่ไหน และเวลาใดเท่านั้น สุดใจได้ประกอบกุศลผลกรรมอันดีงามมาเกือบตลอดชีวิต และด้วยความอุตสาหะของเธอที่ได้ไปนมัสการสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ที่ประเทศอินเดีย คงเป็นพลวปัจจัยอำนวยให้วิญญาณของเธอไปประสบสุขในสัมปรายภพโน้นอย่างแน่นอน

พลตรี พิมล นพรัตน์

พี่สุดใจที่ผมรัก

พี่สุดใจกับผมได้อยู่ใกล้ชิดกันเมื่อผมย้ายไปรับราชการที่โคราช เราไปไหนก็ไปด้วยกัน เห็นอกเห็นใจกัน มีอะไรก็ปรึกษาหารือกันทุกอย่าง เมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ ครอบครัวของเราทั้งสองได้อพยพหลบภัยมาอยู่บ้านเดียวกัน จึงเพิ่มความสนิทสนมกันยิ่งขึ้น ผมเคารพนับถือพี่สุดใจเหมือนพี่สาวจริง ๆ ของผม หมอถนอมซึ่งเป็นสามีของพี่สุดใจก็รักผมเหมือนน้อง ลูก ๆ ของพี่สุดใจทุกคนนับถือผมเหมือนญาติสนิท เราถ้อยทีถ้อยอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากว่า ๓๐ ปี

เช้าวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๙ ผมได้รับทราบว่าพี่สุดใจถึงแก่กรรม หัวใจของผมเกือบหยุดเต้น ตกตะลึงไปหมด ตกใจจนบอกไม่ถูก เหมือนกับว่าได้ฝันไป เมื่อตั้งสติได้แล้วผมรีบอาบน้ำแต่งตัวมาที่บ้านคลองต้นไทรทันที เห็นพี่สุดใจนอนอยู่บนเตียง ดู ๆ เหมือนนอนหลับไม่คิดว่าพี่สุดใจสิ้นใจแล้ว ผมเข้าไปกราบพี่สุดใจและบอกกับพี่สุดใจว่า ชาตินี้เราเป็นพี่น้องกันแต่คนละพ่อแม่ ชาติหน้าขอให้เราเกิดมาเป็นพี่น้องกันอีกโดยมีพ่อแม่คนเดียวกัน และให้พี่สุดใจได้เป็นพี่สาวของผมเหมือนเดิมด้วย

พี่สุดใจตายไปแล้ว แต่สิ่งหนึ่งที่ยังต้องระลึกอยู่เสมอไม่มีวันตายของพี่สุดใจก็คือ แบบอย่างของครอบครัว พี่สุดใจทำตัวเป็นแม่บ้านและเป็นหลักชัยของครอบครัว เป็นศรีภริยาของหมอถนอม เป็นแม่ที่ลูก ๆ รักและกราบไหว้ เป็นย่าและเป็นยายที่หลาน ๆ เคารพบูชา เฉพาะอย่างยิ่ง พี่สุดใจมีความสามารถรวบรวมลูกชาย, ลูกสาว, ลูกเขยและลูกสะใภ้ให้อยู่ในโอวาทและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทำให้ครอบครัวเป็นปึกแผ่นและมั่นคง สมควรเป็นตัวอย่างที่ครอบครัวอื่น ๆ จะพึงปฏิบัติตาม ผมเทิดทูนพี่สุดใจด้วยใจจริงในเรื่องนี้ และถือว่าเรื่องนี้เป็นอนุสรณ์ของพี่สุดใจที่ไม่มีวันตาย และคงจะอยู่ในความทรงจำตลอดไป.

พี่สุดใจที่รัก ชาติหน้าพบกันใหม่

พลโท สมัย แววประเสริฐ

๗๗ ถนนสนามบินน้ำ

จังหวัดนนทบุรี

ไว้อาลัย

คุณพี่สุดใจ อุปถัมภานนท์

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวมรณกรรมของคุณพี่สุดใจ อุปถัมภานนท์ ด้วยความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่คิดว่าคุณพี่สุดใจ ฯ จะด่วนจากไปอย่างรวดเร็วโดยไม่คาดฝันเช่นนั้น ข้าพเจ้ารู้จักและคุ้นเคยกับคุณพี่มานานไม่น้อยกว่า ๓๐ ปี นับตั้งแต่ข้าพเจ้าได้เข้ามารับราชการทหาร และท่านอดีตนายแพทย์ใหญ่ พลตรี ถนอม อุปถัมภานนท์ เป็นผู้บังคับบัญชาของข้าพเจ้าตั้งแต่สมัยที่ท่านยังดำรงตำแหน่งผู้บังคับกองเสนารักษ์ กองพลทหารบกที่ ๓ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสคุ้นเคยกับคุณพี่สุดใจ ฯ มากขึ้นเมื่อท่านอดีตนายแพทย์ใหญ่ได้มาดำรงตำแหน่งนายแพทย์ใหญ่ทหารบก โดยปกติแล้วคุณพี่สุดใจ ฯ เป็นผู้ที่มีนิสัยโอบอ้อมอารี เมตตาปรานีต่อคนทุกระดับซึ่งสามารถเข้าใจและเป็นกันเองกับผู้น้อยได้อย่างดี พร้อมทั้งยินดีให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่เดือดร้อนอยู่เสมอ คุณพี่จึงเป็นที่เคารพรักใคร่นับถือของบรรดาญาติมิตรที่สนิทตลอดจนข้าราชการทหารและครอบครัว จนเป็นที่เรียกกันติดปากว่าคุณพี่สุดใจ ฯ เสมอมา เท่าที่จำได้คุณพี่สุดใจ ฯ เป็นผู้ที่มีสุขภาพสมบูรณ์และแข็งแรงอยู่เสมอ แต่ในระยะหลัง ๆ นับตั้งแต่เริ่มไม่สบายด้วยอาการทางประสาทของผู้ที่เข้าวัยเมนโนพอสแล้ว คุณพี่ก็มีอาการทางโรคลำไส้แทรกแซงด้วย ซึ่งข้าพเจ้าได้มีโอกาสมาร่วมให้การรักษาอยู่เสมอ ในระยะหลังทราบว่าคุณพี่มีอาการอ่อนเพลียเหนื่อยง่ายด้วยมารบกวนอีก จึงทำให้ดูขาดความกระฉับกระเฉงไป และดูเหมือนจะเป็นเหตุหนึ่งที่เมื่อพบกันก็จะบ่นอย่างท้อใจว่าหมู่นี้ร่างกายไม่ค่อยจะแข็งแรงเป็นโน่นเป็นนี่อยู่เรื่อย ถึงกระนั้นข้าพเจ้าก็ยังได้พบเห็นคุณพี่พยายามไปในงานสังคมอยู่มิได้ขาด ทำให้เข้าใจว่าคุณพี่มีสุขภาพดีขึ้นแล้ว

จนกระทั่งได้มาทราบด้วยความสลดใจยิ่งว่าคุณพี่สุดใจ ฯ ถึงแก่กรรมเสียแล้วอย่างรวดเร็วโดยไม่คาดฝันด้วยโรคเส้นโลหิตแดงใหญ่ในช่องท้องพองและผนังภายในปริฉีกทำให้โลหิตไหลซึมไปตามผนังเส้นโลหิตอย่างรวดเร็ว คุณพี่จึงมีอาการปวดท้องอย่างมากและเป็นลมหมดสติและถึงแก่กรรมอย่างกระทันหันหลังจากที่นำเข้าป่วยในโรงพยาบาลไม่ถึงข้ามคืน

แม้ข้าพเจ้าจะทราบและเข้าใจดีว่าโรคเส้นโลหิตแดงพองนี้เมื่อเป็นกับผู้ใดแล้วยากที่แพทย์จะรักษาได้ก็จริง แต่ข้าพเจ้าก็อดที่จะสลดใจและอาลัยถึงคุณพี่สุดใจ ฯ ไม่ได้ เพราะการจากไปอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ย่อมสร้างความสะเทือนใจแก่ลูกหลานญาติมิตรที่สนิทอย่างสุดที่จะทนทานได้ มีเพียงสิ่งเดียวที่พอจะช่วยให้สำนึกเข้าใจถึงความจริงของชีวิตได้ก็ด้วยพระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาที่ว่า

"พยาธิธมฺโมมฺหิ พยาธิอนติโต : เรามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้"

"มรณะธมฺโมมฺหิ มรณํอนติโต : เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความตายไปได้"

คุณพี่สุดใจ ฯ ได้จากครอบครัวญาติมิตรที่สนิทไปแล้วตามความเป็นจริงแห่งพุทธวัจนะ จากไปอย่างผู้ประสบความสำเร็จของชีวิตมาแล้วด้วยดี ขออำนาจผลบุญกุศลที่คุณพี่สุดใจ ฯ ได้ประกอบไว้ จงเป็นพลวปัจจัย ดลบันดาลให้คุณพี่สุดใจ ฯ ผู้ล่วงลับไปแล้วได้ประสบอิฐคุณมนูญผลถึงซึ่งสุคติและทิพยสมบัติในสัมปรายภพทุกประการ

พลโท ประณต โพธิทัต

เจ้ากรมแพทย์ทหารบก

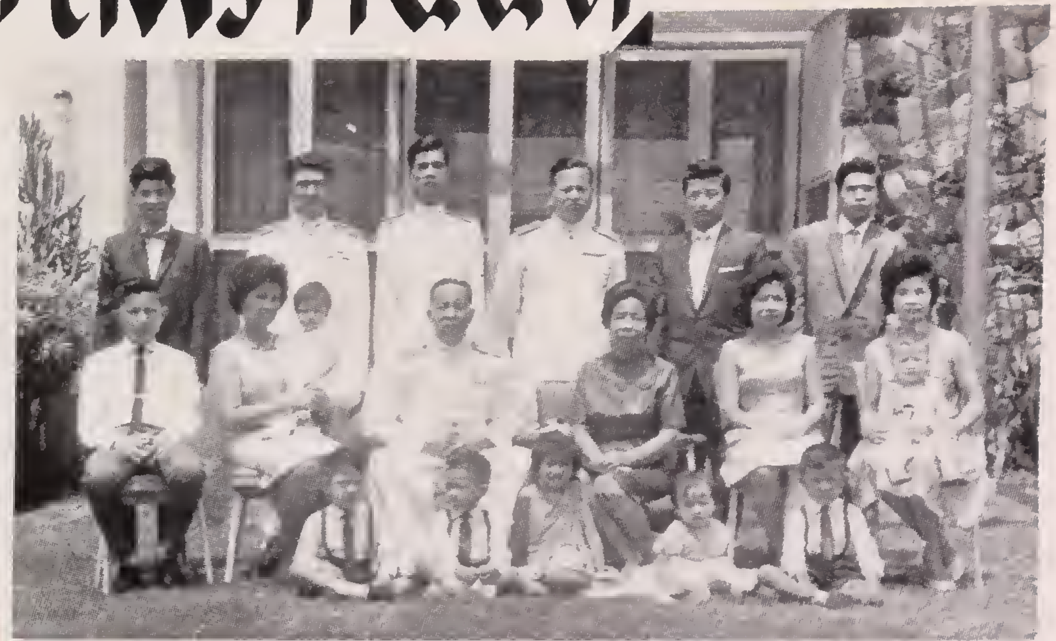

กิจกรรมคู่ของคุณพ่อคุณแม่

ชีวิตในบ้านอุปถัมภานนท์

อาลัยน้อง "สุดใจ"

คำว่า " ใจ " แต่นี้ไม่มีแล้ว

เพราะ " ใจ " ของพี่ถูกพัดคร่า

นับวันห่างจากพี่ไม่กลับมา

วาสนาของพี่สุดผูกพัน

รักและคิดถึงใจเสมอ

สาลี่ กำเนิดงาม

อาลัยแด่ "สุดใจ" เพื่อนรัก

พวกเราในฐานะเพื่อนรุ่นเดียวกัน มีความอาลัยอย่างยิ่งที่เพื่อนรักได้จากไปอย่างไม่มีวันกลับ คงทิ้งไว้แต่ชื่อเสียงและคุณงามความดีตลอดจนความเป็นมิตรไว้ให้คิดถึง ผลบุญของสุดใจเพื่อนรักที่ทำไว้ในชาตินี้คงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของสุดใจเพื่อนรักของเราไปสู่สวรรค์ หากชาติหน้ามีจริง เราขอพบกันใหม่

ด้วยความอาลัยอย่างสุดซึ้ง

จาก

เพื่อน ๆ พยาบาลรุ่น พ.ศ. ๒๔๖๗

อาลัยเพื่อน

เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๑๙ ดิฉันยังพูดคุยทางโทรศัพท์กับคุณสุดใจ อุปถัมภานนท์ ถึงเรื่องไตรของเขาว่า ดิฉันได้จัดการถวายพระแทนตัวเขาแล้วของดิฉันมีไตรและกลดธุดงค์ถวายด้วยในวันนั้น และบอกว่าไว้เลยวันเข้าพรรษาจะมาคุยด้วยอีก พอวันที่ ๑๐—๑๑—๑๒ กรกฎาคม ๑๙ เป็นวันเข้าพรรษา ดิฉันเข้าวัดทั้ง ๓ วัน วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ได้รับจดหมายจากพี่พยุง การสุทธิ์ บอกว่าคุณสุดใจถึงแก่กรรม ดิฉันใจหาย และไม่เชื่อว่าเป็นความจริง เพราะพึ่งพูดโทรศัพท์ก่อนหน้าป่วยเพียง ๒ วัน ทั้งที่พูดคุยก็ไม่ได้เล่าว่ามีการเจ็บป่วยอย่างไร พี่พยุงบอกว่าศพเก็บไว้ที่บ้าน และได้รับพวกเพื่อน ๆ ไปเยี่ยมเคารพศพและแสดงความเสียใจแก่พลตรีถนอม อุปถัมภานนท์ และลูก ๆ ส่วนดิฉันนั้นเมื่อได้รับข่าวก็รีบไปชวนคุณถนอม ปาลวัฒน์วิชัย ม.ร.ว. ส่องศรี เกษมศรี ไปเยี่ยมแสดงความเสียใจด้วย ทุกคนเศร้าใจมากเมื่อไปเคารพศพ เราร้องไห้อาลัยรักคุณสุดใจ ซึ่งไม่ได้คิดไว้ก่อนเลยว่าเขาจะมาด่วนจากพวกเราในขณะที่ยังดี ๆ ดิฉันได้คุยถึงการเจ็บป่วยของดิฉันว่าเคยป่วยหนัก ๆ ๒ ครั้งแล้ว และแพทย์บอกว่าอาการป่วยอย่างนี้อาจจะเกิดขึ้นได้ ถ้าเป็นครั้งที่ ๓ อาจหนักมากจนรักษาไม่ได้ ซึ่งอาจจะตายก่อนคุณสุดใจเสียก่อน

คุณสุดใจและดิฉันเป็นชาวเมืองจันท์ เป็นเพื่อนเล่นเรียนหนังสือมาด้วยกัน และได้เข้าเรียนพยาบาลในรุ่นเดียวกัน ในรุ่นนี้มี ๒๑ คน ได้ถึงแก่กรรมแล้ว ๕ คน คุณสุดใจเป็นคนที่ ๖ เมื่อดิฉันและเพื่อน ๆ ทุกคนเรียนจบ ต่างคนก็ไปประกอบอาชีพของตน ดิฉันไปอยู่ต่างจังหวัดหลายปี และได้คุณสุดใจเป็นผู้ชักชวนแนะนำให้ความช่วยเหลือได้กลับมาทำงานในกรุงเทพ ฯ ทำให้เราทั้งสองสนิทสนมกันมากกว่าเมื่อเด็ก ๆ ครั้งหนึ่งดิฉันเป็นเจ้าภาพทอดกฐิน ได้รับความอุปการะอย่างมากในการร่วมทำบุญและไปอนุโมทนากฐิน ให้เกียรติแก่ดิฉันมากยังมีรูปถ่ายไว้เป็นที่ระลึก ดิฉันไปขอความช่วยเหลือไม่ว่าเรื่องอะไรไม่เคยขัดข้องเลย ครั้งหนึ่งคุณประไพ เคหะนันท์ ถูกไฟไหม้บ้าน คุณสุดใจได้ให้ความช่วยเหลือมาก ช่วยเงิน เสื้อผ้า ของใช้ดี ๆ ซึ่งดิฉันให้ได้

ไม่มากเท่าเธอ ทำให้ดิฉันเห็นใจและรักเธอมาก เราคุยกันเสมอ ๆ เรื่องที่คุยก็เป็นแต่เรื่องการบุญกุศลและธรรมะ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน คุณสุดใจได้ไปแดนพุทธภูมิที่อินเดียและทัศนาจรต่างประเทศหลายประเทศ เมื่อกลับมาแล้วจะต้องเล่าถึงสิ่งที่พบเห็นให้ดิฉันฟังเสมอ ๆ ส่วนดิฉันนั้นได้ท่องเที่ยวไปตามจังหวัดต่าง ๆ หรือไปจำศีลอบรมธรรมะที่ไหน เมื่อกลับมาแล้วดิฉันเล่าให้เธอฟังเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งดิฉันเป็นผู้รับมากกว่าผู้ให้ ไม่ว่าดิฉันหรือเพื่อนคนใดขอร้องความช่วยเหลือจากคุณสุดใจ ถ้าช่วยได้หรือมีสิ่งของที่ให้ได้จะช่วยทันที ทั้งไม่เคยคิดว่าจะได้รับการตอบแทน ทำให้ดิฉันรักน้ำใจอันดีและความกรุณาต่อทุกคน ในขณะที่คุณสุดใจมีชีวิตอยู่ตัวดิฉันก็เป็นเหมือนบริวารของเธออยู่แล้ว และเมื่อเธอถึงแก่กรรม บุญกุศลที่เธอได้สร้างสมไว้มากนั้นทำให้เธอไปสู่สุคติภพสวรรค์ชั้นใดก็ตาม ดิฉันได้สวดมนต์ภาวนาขอให้ดิฉันได้ติดตามไปเป็นบริวารเหมือนเมื่อเธอยังอยู่ในมนุษยภูมิด้วยเถิด

เกษร สุทธิรัตน์

ตุลาคม ๑๙

ไว้อาลัย - สุดใจเพื่อนรัก

ดิฉันและสุดใจเป็นนักเรียนพยาบาลแห่ง ร.พ. ศิริราชรุ่นเดียวกัน เราอยู่ด้วยกัน ๔ ปี เราเป็นเด็กมาจากต่างจังหวัดด้วยกัน พลัดพรากมาจากบ้านเหมือนกัน เราจึงมีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน รักสนิทเหมือนญาติ การเรียนพยาบาลสมัยนั้นลำบากมากอย่างสุดแสน เพราะเป็นวิชาใหม่ มีทั้งทุกข์สุขตื่นเต้น ในที่สุดเราก็สำเร็จการศึกษามาได้ทุกคน

สุดใจเป็นคนใจบุญใจกุศล มีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่ว่ากับใคร ๆ ทั้งสิ้น แม้กับคนไข้ สุดใจก็ให้การรักษาพยาบาล ความเมตตา ความอบอุ่นเหมือนแม่กับลูก ไม่ว่าเพื่อน ๆ จะตกทุกข์ได้ยากอยู่แห่งหนไหน สุดใจจะต้องติดตามไปเยี่ยมเยียน หยิบยื่น แนะนำชี้แจงตามเหตุการณ์อันสมควร และติดตามผลงานอยู่เสมอ ความดีของสุดใจมีมากเกินกว่าที่จะพรรณนาได้ เมื่อทราบข่าวว่าถึงแก่กรรม ดิฉันควบคุมจิตใจไว้ไม่ไหวต้องร้องให้เหมือนเด็ก ยิ่งทำบุญ ๕๐ วันผ่านไป ดิฉันยิ่งเศร้าสลดใจมาก เกิดความว้าเหว่ท้อแท้ใจขึ้นมามากมาย หมดมานะพยายามใดเสียสิ้น เพราะดิฉันขาดที่ปรึกษาที่ดีไปเสียแล้ว ทั้ง ๆ ที่ดิฉันยังต้องมีภาระอีกมากที่ต้องการที่พึ่งทางใจ ดิฉันขอร่วมในความทุกข์โศกอย่างสุดซึ้งกับครอบครัวของท่านพลตรี ถนอม อุปถัมภานนท์ และลูกหลานของสุดใจด้วย

บัดนี้ สังขารของสุดใจเพื่อนรักได้ล่วงลับไปแล้ว แต่คุณงามความดีของเพื่อนมิได้สูญหายไป ดังพระพุทธภาษิตว่า

รูปของสัตว์ทั้งหลายย่อมย่อยยับไป
แต่ชื่อและสกุลหาได้ย่อยยับไปด้วยไม่

เพื่อน ๆ ที่เหลืออยู่ทุกคน ขอตั้งจิตอธิษฐานขอให้คุณงามความดีของสุดใจ ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นมาตลอดชีวิต รวมทั้งบุญกุศลที่ครอบครัว ญาติมิตร ได้บำเพ็ญมาแล้วจงเป็นกุศลส่งดวงวิญญาณของ สุดใจ อุปถัมภานนท์ เพื่อนรัก ให้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพโน้น เทอญ.

รักอาลัยยิ่ง

ประไพ เคหะนันทน์

อาลัย

"คุณสุดใจ" ภรรยาสุดที่รัก

"คุณสุดใจ อุปถัมภานนท์" เป็นภรรยาคู่ชีวิตที่สมควรได้รับคำสรรเสริญว่าเป็น "แม่ศรีเรือน"

สุดใจ ได้ร่วมชีวิตเป็นคู่ทุกข์ – คู่สุขกับข้าพเจ้ามาตั้งแต่วันศุกร์ที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ มาจนถึงวาระสุดท้ายของเธอ คือ วันอาทิตย์ที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ รวมเวลาได้ ๔๗ ปีเท่านั้น ข้าพเจ้ายังรู้สึกว่าเป็นระยะเวลาที่สั้น ทั้งนี้เนื่องจากสุดใจเป็นคนมีคุณธรรมสูง ควรที่จะได้มีโอกาสประพฤติปฏิบัติสิ่งที่เป็นคุณงามความดีแก่สังคมและลูกหลานครอบครัวอีกต่อไป

แต่ ความตาย เป็นความจริงที่ทุกคนต้องประสบ เพียงแต่เราไม่สามารถทราบวันและเวลาที่แน่นอนได้เท่านั้น ดังพุทธวจนะว่า

มรณนฺตํ หิ ชีวิตํ ——— ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด

มรณกรรมของสุดใจจึงเป็น กัมมักขยะมรณะ คือ

เป็นการสิ้นสูญชีวิตเพราะสิ้นกรรม

ตั้งแต่ร่วมชีวิตกันมาจนกระทั่งจากไป ข้าพเจ้าขอยกย่องว่าสุดใจเป็น "บุคคลที่ดีงาม" งามน้ำใจ งามอุปนิสัยใจคอซึ่งกอปรด้วย ความรัก ซื่อสัตย์ เอาใจใส่ปรนนิบัติครอบครัวและสามีให้ได้รับความสุข เป็นกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ เป็นเพื่อนคู่คิดในการดำเนินชีวิตครอบครัว สุดใจเป็นผู้มีความคิดริเริ่มที่ดี เมื่อเริ่มชีวิตสมรส สุดใจได้ใช้วิชาความรู้การพยาบาลผดุงครรภ์ช่วยข้าพเจ้าประกอบอาชีพโดยเปิดคลีนิครับรักษาคนไข้ขึ้นในบ้าน จนกระทั่งข้าพเจ้าต้องย้ายไปรับราชการที่กองเสนารักษ์มณฑลทหารบกที่ ๓ นครราชสีมา เป็นเวลา ๑๑ ปี สุดใจก็ได้ใช้ความรู้ความสามารถช่วยเหลือครอบครัวนายสิบ นายทหาร ในกรมทหารอยู่เสมอ ในระหว่างสงครามได้ช่วยราชการโดยสมัครเป็นครูสอนวิชาพยาบาลให้แก่อาสากาชาดด้วย

สำหรับลูก ๆ สุดใจมีความรักเมตตาและห่วงใยลูกอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เล็กจนเติบใหญ่ แม้กระทั่งลูก ๆ มีครอบครัวเป็นหลักฐานแล้วก็ไม่ยอมปล่อยให้ไปอยู่ห่างไกล ได้รวบรวมลูกสาว ลูกชาย เขย สะใภ้ และหลานย่า หลานยายให้อยู่รวมกันในบ้านเดียวกันหมด และสามารถปกครองดูแลให้สมาชิกในครอบครัวจำนวน ๓๐ คนอยู่กันได้อย่างมีความสุข รักใคร่สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในครอบครัวไม่เคยมีเรื่องเดือดร้อนใจเลย

ด้านการพระศาสนา สุดใจเป็นพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนาอย่างมั่นคง เริ่มทำบุญให้ทานมาตั้งแต่ยังอายุน้อย ๆ เป็นผู้อยู่ในศีลธรรม มีความเมตตากรุณาต่อทุกคน ความคิดที่น่าสรรเสริญอีกประการหนึ่งก็คือ การริเริ่มให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาขึ้นที่บ้านทุกวันธรรมสวนะในระหว่างเทศกาลเข้าพรรษาทุกปีติดต่อกันเป็นเวลา ๒๗ ปีแล้ว ฝึกให้ลูกหลานรู้จักสำรวมฟังธรรมะ ทั้งยังเชิญเพื่อนบ้านให้มาร่วมฟังเทศน์ด้วยซึ่งเป็นที่นิยมยินดีกันทั้งสองฝ่าย เป็นประเพณีของบ้านอีกอย่างหนึ่ง

บัดนี้ สุดใจต้องจากสามีและลูกหลานไปอย่างปัจจุบันทันด่วนโดยที่ไม่มีใครคาดคิด ยังความเศร้าโศกสลดใจและอาลัยรักแก่ข้าพเจ้าอย่างสุดซึ้ง สังขารได้ล่วงลับไปแล้วแต่คุณงามความดีของสุดใจยังอยู่ในความทรงจำอยู่เสมอ สมดังพุทธวจนะว่า

รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ

รูปของสัตว์ทั้งหลายย่อมย่อยยับไป แต่ชื่อสกุลหาได้ย่อยยับไปด้วยไม่

ขออธิษฐานให้มหากุศลวิบากของคุณ สุดใจ อุปถัมภานนท์ จงเป็นพลวปัจจัยนำจุติจิตไปปฏิสนธิในสุคติภูมิโน้น เทอญ.

พลตรี ถนอม อุปถัมภานนท์

๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๙

"หมอ แม่ปวดหลังและเจ็บที่ท้องเหลือเกิน"

คำแรกที่คุณแม่บอกผมเมื่อผมเข้าไปเยี่ยมตอนสี่ทุ่มกว่าของคืนวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๙ วันนั้นผมไปธุระที่ต่างจังหวัด ทันทีที่ผมกลับถึงบ้าน ทราบข่าวว่าคุณแม่ต้องไปป่วยอยู่ที่โรงพยาบาล ผมรีบตามไป สังเกตจากสีหน้าของคุณแม่รู้สึกว่าคงได้รับความเจ็บปวดมาก แต่ก็ไม่ได้คิดว่าอาการจะรุนแรงถึงแก่ชีวิตเพราะตอนนั้นยังไม่ทราบว่าเป็นอาการของโรคอะไรแน่ พอตกดึก อาการแสดงแน่ชัดขึ้น แพทย์ผู้ทำการรักษาสันนิษฐานว่าคงจะเป็นอาการของหลอดเลือดหัวใจพอง เลือดซึมตามผนังหลอดเลือด นับว่าเป็นอาการที่รุนแรงแต่ก็ยังหวังว่ามีทางที่จะช่วยคุณแม่ได้ แต่แล้วท่านก็ต้องจากไปในคืนวันนั้นเอง ผมได้เฝ้าดูท่านอยู่จนวาระสุดท้ายด้วยความสงสารคุณแม่เป็นที่สุด คุณแม่จากไปด้วยอาการสงบ ท่ามกลางความช่วยเหลืออย่างดีของนายแพทย์หลายท่าน

การที่คุณแม่ต้องจากครอบครัวไปในเวลาที่ยังไม่สมควรเช่นนี้ทำให้เกิดความเสียดายเสียใจอาลัยรักอย่างสุดซึ้งแก่ลูกหลาน ญาติมิตร เพราะได้สูญเสียปูชนียบุคคลซึ่งเป็นหลักชัยของบ้านไปหนึ่งท่าน ปกติบ้านของเรามี "คุณพ่อและคุณแม่" เป็นประหนึ่งร่มโพธิไทรหลักชัยของบ้านซึ่งมีสมาชิกอยู่รวมกันถึงสามสิบคน เราอยู่กันอย่างเป็นสุขก็เพราะหลักชัยของบ้านได้ให้ความรักความเมตตาและความเป็นกันเองอย่างเสมอเหมือนเท่าเทียมกัน ทุกคนในบ้านไม่มีความรู้สึกเลยว่าใครเป็นเขย ใครเป็นสะใภ้ ผมได้เข้ามารู้จักกับคุณแม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ตั้งแต่ยังไม่ได้เกี่ยวดองกับท่าน จนกระทั่งมีความสัมพันธ์ในฐานะญาติสนิท คุณแม่ให้ความรักใคร่เมตตาผมมาโดยตลอดเหมือนดังเป็นลูกชายของท่านเอง ผมซาบซึ้งในพระคุณของท่านอยู่เสมอ คุณแม่เป็นผู้มีคุณธรรมสูง มีธรรมะในการครองเรือน ได้อบรมลูกชายหญิงของท่านให้ปฏิบัติต่อญาติข้างสามีหรือภรรยาให้ต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา คราวใดที่ญาติของเขยหรือสะใภ้เจ็บป่วยหรือต้องการความช่วยเหลือใด ๆ คุณแม่จะรีบกุลีกุจอเป็นธุระให้จนตลอด ทำด้วยความเต็มใจจริง ๆ ความดีและความจริงข้อนี้ไม่มีญาติคนใดจะลืมพระคุณได้ ความโอบเอื้ออารีของคุณแม่มิได้จำกัดอยู่ในเครือญาติเท่านั้น ยังได้เผื่อแผ่ไปถึงเพื่อนบ้าน คนยากคนจนอีกด้วย คุณแม่ช่วยตามกำลังความสามารถ และไม่เคยหวังสิ่งตอบแทนใด ๆ

คุณแม่เป็นพุทธศาสนิกชนที่มั่นคงยิ่ง ทำบุญทำทานมาก การสละบ้านให้เป็นธรรมศาลาชั่วคราวในระหว่างเข้าพรรษานับเป็นกุศลอย่างสูงของคุณแม่ พระสงฆ์องค์เจ้าสรรเสริญในการกระทำของคุณแม่ ผมเองได้ร่วมฟังเทศน์มากับคุณแม่ตั้งแต่จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ จนกระทั่งปัจจุบันนี้มีลูก -- หลานที่เป็นหนุ่มเป็นสาวมานั่งฟังอยู่ด้วยทุกครั้ง การฟังเทศน์นับว่าเป็นประเพณีของบ้าน ในวันที่มีเทศน์ทุกคนจะรีบกลับบ้านให้ทันเวลาพระเทศน์และสนทนาธรรมะกับท่าน การนี้ลูกหลานตั้งใจที่จะปฏิบัติสืบต่อไป เพื่อเป็นการบูชาพระคุณของคุณแม่

คุณแม่จากไปแล้ว ลูกหลานทุกคนมีความอาลัยรัก เศร้าโศกเสียใจไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเลย ผมขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยและขอให้กุศลบุญราศีของคุณแม่ จงส่งให้คุณแม่ได้สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นฟ้าด้วยความผาสุกชั่วกาลนาน.

กราบด้วยความเคารพรักอย่างสูง

พันเอก ไพโรจน์ ธีรโยธิน

อาลัยรักคุณแม่

คุณแม่จ๋า

หนูคิดถึงคุณแม่เหลือเกินจ้ะ ใจหายวาบอยู่ตลอดเวลาเมื่อนึกถึงว่าคุณแม่ได้จากพวกหนูไปอย่างไม่มีวันกลับ จะไม่ได้เห็นภาพคุณแม่นั่งรอลูกหลานกลับจากทำงานบ้าง จากโรงเรียนบ้าง ทุกคนจะแวะเข้าไปกราบสวัสดีแล้วก็นั่งเล่นนอนเล่นอยู่ตรงที่คุณแม่ คุณแม่จะคอยฟังลูกหลานเล่าเรื่องโน้นเรื่องนี้ให้ฟัง แต่เดี๋ยวนี้...ภาพเช่นนั้นไม่มีอีกแล้ว จากวันนี้ไป ที่ตรงนั้นจะว่างเปล่า หนูใจหาย — คิดถึง — และว้าเหว่อย่างยิ่ง

ครอบครัวของเราเคยอยู่กันอย่างอบอุ่นพรักพร้อม เมื่อคุณแม่ผู้เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งของบ้านต้องจากไปอย่างกระทันหันเช่นนี้ ทุกคนรู้สึกว่าจิตใจได้ถูกทารุณอย่างยิ่ง ภาพที่คุณแม่ฟุบลงไปต่อหน้าหนูจะติดตาไปจนชั่วชีวิต หนูสงสารคุณแม่ที่รักเหลือเกิน ตอนที่คุณแม่อยู่ที่โรงพยาบาล หนูไม่ทราบเลยว่าอาการที่คุณแม่เป็นอยู่นั้นจะพรากชีวิตของคุณแม่ไปจากครอบครัว คุณแม่สวดมนต์ภาวนารำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยอยู่ตลอดเวลาที่คุณแม่ทุเลาจากอาการเจ็บปวด ลูก ๆ ขอให้คุณแม่พยายามหลับเพื่อที่จะได้พักจากความเจ็บปวดบ้าง ไม่นึกเลยว่าคุณแม่ของลูกจะหลับและพักไปจนชั่วนิรันดร์เช่นนี้ คุณแม่เป็นคนดี ใจบุญใจกุศล น่าจะได้มีชีวิตยืนยาวเพื่อประกอบคุณงามความดีช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ต่อไปอีกนาน

พวกหนูพี่น้องและหลาน ๆ ของคุณแม่ต่างก็พูดถึงพระคุณของคุณแม่ที่มีต่อลูกหลานแล้วคิดถึงคุณแม่เหลือเกินจ้ะ ไม่มีวันที่จะพรรณนาได้หมดสิ้น คุณแม่เลี้ยงลูก ๆ มาด้วยความรักความเมตตา เอาอกเอาใจลูกมากก็จริงแต่ไม่ได้ปล่อยให้ลูกเสียนิสัยเลย สั่งสอนให้รู้จักทำงานเป็น ไม่ให้เย่อหยิ่งจองหอง คุณแม่สอนให้มีความเห็นใจผู้น้อยและผู้ที่ด้อยกว่าเรา เรื่องความกตัญญูรู้คุณนั้นคุณแม่ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก สอนว่าเป็นสิ่งที่ทำให้คนเรามีความเจริญ คุณแม่มักจะให้กำลังใจว่า "ความดีนั้นทำไปเถิด ใครไม่เห็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์เบื้องบนก็มองเห็น" คุณแม่หล่อหลอมลูก ๆ มาเช่นนี้และมาถึงสมัยหลานย่า—หลานยายด้วย คุณแม่จ๋า พวกหนูลูกหลานจะขอยึดมั่นในคำสั่งสอนของคุณแม่ตลอดไปจ้ะ การบุญการกุศลที่คุณแม่เคยทำไว้เป็นแบบอย่างของครอบครัว คุณแม่จงรับทราบเถิดนะจ๊ะว่าคุณพ่อและลูก ๆ จะเดินตามรอยของคุณแม่เพื่อให้เป็นบุญราศีแด่คุณแม่และครอบครัวของเรา

ยามที่จิตใจไม่สบายเพราะคิดถึงคุณแม่แล้ว ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร จึงจะพูดคุยกับคุณแม่ได้ พวกหนูก็หันเข้าหาการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่ และต่างก็พูดถึงชีวิตความเป็นมาของคุณแม่ตั้งแต่ยังเด็กจนถึงวัยที่เป็นคุณย่าคุณยายของหลาน ๆ ถึงสิบคน คุณแม่จ๋า หนูต้องหาวิธีข่มความเศร้าโศกด้วยการนึกถึงคุณงามความดีของคุณแม่ นึกด้วยความภาคภูมิใจที่ได้เป็นลูกของคุณแม่ การที่คาดหวังว่าบุญกุศลที่คุณแม่ได้ทำมาตลอดชีวิตจะต้องส่งผลให้คุณแม่ของหนูได้สถิตอยู่ ณ ที่สุขสบายอย่างแน่นอน ทำให้หนูมีความสบายใจขึ้นบ้าง มีแรงที่จะคิดทำอะไร ๆ ให้คุณแม่อีกต่อไป

คุณแม่เป็นลูกคนสุดท้องของคุณตาคุณยาย จึงเรียกได้ว่าเป็น "ลูกยอด" ได้รับความรักการตามใจอย่างมาก ชีวิตตอนเด็กจึงสุขสบายตามฐานะของครอบครัว ย่างเข้าวัยรุ่นต้องเข้ามาเรียนในกรุงเทพ ฯ คุณแม่เคยเล่าว่าตอนนี้ลำบากเพราะต้องอาศัยอยู่กับผู้อื่น ต้องทำงานให้กับเจ้าของบ้าน เมื่ออยู่ที่บ้านของตัวเองไม่เคยทำอะไรเลย จึงทำไม่เป็น ต้องถูกดุถูกว่า ด้วยเหตุนี้คุณแม่จึงสอนให้ลูก ๆ รู้จักทำงานบ้าน แต่ถึงอย่างไรคุณแม่ไม่เคยลืมบุญคุณเจ้าของบ้านที่ได้เคยพักพิงตอนเรียนพยาบาลเป็นช่วงที่คุณแม่มีความสุขสนุกสนานมาก แม้จะต้องทำงานหนัก ต้องอยู่เวรพอเรียนจบคุณแม่ก็แต่งงานกับคุณพ่อ ใคร ๆ ก็ว่าคุณแม่โชคดี มีบุญ ที่มีคู่เป็นคนดีคุณพ่อรักและตามใจคุณแม่มากตั้งแต่เป็นหนุ่มเป็นสาวจนเข้าวัยชรา เมื่อมีลูกคุณพ่อก็ยังสั่งสอนชักจูงให้ลูก ๆ เอาอกเอาใจตามใจคุณแม่มาตั้งแต่เล็ก ๆ คุณแม่เคยป่วยมาก ๒ — ๓ ครั้ง นับว่าคุณแม่เป็นผู้มีชีวิต "สมบูรณ์แบบ" ลูก ๆ คิดว่าเป็นเพราะคุณแม่ได้รับผลของกรรมดีแต่ชาติปางก่อน ชีวิตของคุณแม่ในชาตินี้จึงมีความสุข สมใจในสิ่งที่ปรารถนา ใคร ๆ ก็ว่าคุณแม่เป็นคนมีวาสนาดี และในชาตินี้คุณแม่ได้ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม ประกอบการบุญการกุศลมากมายหนูเชื่อว่าจะเป็นพลังส่งผลดลสนองให้คุณแม่ได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้น อีกทั้งคุณพ่อและลูกหลานได้บำเพ็ญทักษิณานุประทานให้แก่คุณแม่ที่รักเป็นลำดับ ๆ มา ขอให้คุณแม่จงทราบด้วยทิพยญาณวิถีแล้วชื่นชมยินดีรับกุศลที่บรรดาญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศให้ เพื่อเป็นปัจจัยอำนวยให้เกิดวิบุลยผล นำจุติจิตของคุณแม่ไปปฏิสนธิยังทิพยสถานในสัมปรายภพโน้น

คุณแม่จ๋า หนูจะทำบุญอธิษฐานขอให้ได้เกิดเป็นลูกของคุณแม่ทุกชาติไป.

กราบเท้าด้วยความรักอาลัยยิ่ง

นฤมล และ หลานธีรโยธิน

ต่อแต่นี้ไม่มีคุณแม่อีกแล้ว

๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๙

คุณแม่จ๋า

๓ เดือนกว่าแล้วนะจ๊ะที่หนูไม่ได้เห็นหน้าคุณแม่ ไม่ได้ยินเสียง ไม่ได้พบและพูดคุยกับคุณแม่ และต่อจากนี้ไป จากเดือน จะเป็นปี และจะเป็นตลอดชีวิตในชาตินี้ของหนูที่จะไม่มีคุณแม่ให้หนูเรียก "คุณแม่จ๋า" อีกต่อไปแล้ว หนูคิดถึงคุณแม่เหลือเกินจ้ะ ว้าเหว่เหลือเกิน ทำไมคุณแม่จึงต้องจากพวกหนูไปรวดเร็วนักจ๊ะ หนูไม่ได้เตรียมใจไว้เลย บ่อยครั้งที่หนูต้องถามตัวเองว่า คุณแม่ไม่อยู่แล้วจริง ๆ หรือนี่ บางทีหนูก็คิดว่าคงจะเป็นเพราะด้วยความรักความอาทรอย่างล้นเหลือที่คุณแม่มีต่อคุณพ่อและลูกหลาน เมื่อถึงเวลาที่จะต้องจากไปคุณแม่ก็ไม่ทำให้คุณพ่อลูก ๆ และหลานต้องเหน็ดเหนื่อยและทุกข์ทรมานร่างกายในการรักษาพยาบาลคุณแม่เลย แต่พวกหนูไม่มีความสบายใจเลย ทุกข์ใจเหลือเกินจ้ะ

ตอนปลายเดือนมิถุนายนที่เราไปเชียงรายด้วยกันหลังจากกลับจากอเมริกาได้ไม่กี่วัน คุณแม่พูดกับหนูว่า ปีนี้เป็นปีที่แม่เดินทางไกลที่สุดนับได้หลายพันไมล์ และต้องไปพักตามโรงแรมต่าง ๆ มากที่สุด หนูไม่คิดเลยว่าในปีนี้อีกเหมือนกัน เพียง ๑๐ กว่าวันต่อจากนั้น คุณแม่ก็ต้องเดินทางอีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้คุณแม่ของหนูต้องเดินทางแต่เพียงคนเดียวและไปไกลเหลือเกิน ไกลจนสุดที่คุณพ่อและลูกหลานจะไปรับคุณแม่ให้กลับมาอยู่บ้านของเรา มาให้ความอบอุ่น มาให้ความเมตตากรุณาห่วงหาอาทร และเป็นที่พักพิงแก่ทุกคนในครอบครัว แก่ผู้ใกล้ชิด ตลอดจนเพื่อนมนุษย์ผู้ขัดสน ซึ่งคุณแม่เคยให้แต่ความช่วยเหลือเอื้ออารีตลอดมาได้อีกแล้ว

คุณแม่เป็นผู้หนึ่งที่ได้ชื่อว่า เป็นผู้มีใจบุญสุนทาน เมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตลอดชีวิตชอบช่วยเหลือผู้อื่นเป็นอย่างยิ่ง ใครก็ตามที่มีความเดือดร้อนแล้วมาหาคุณแม่จะไม่ผิดหวังกลับไปเลยสักรายเดียว คุณแม่สะสมผลบุญไว้ด้วยการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาและสร้างกุศลโดยการทำทานไว้อย่างมากมาย ทำมาอย่างสม่ำเสมอและไม่เคยรีรอเลย ตั้งแต่หนูจำความได้ก็เห็นว่า

ที่บ้านของเรานั้นมีการใส่บาตรทุกเช้าไม่เคยขาดเลยสักวันเดียวจนกระทั่งปัจจุบันนี้ อาหารและผลไม้ทุกอย่างที่มีมาตามฤดูกาลของแต่ละปี เมื่อคุณแม่ซื้อหาและได้มาเป็นครั้งแรกของปีนั้น ๆ คุณแม่จะต้องใส่บาตรหรือนำไปถวายพระเสียก่อนทุกครั้งไป ต่อจากนั้นลูกหลานจึงจะได้รับประทาน ในเรื่องการทำทานของคุณแม่ที่น่าชื่นใจที่สุดก็คือ การให้ข้าวสารและบางครั้งก็เพิ่มเรื่องข้าวของเครื่องใช้แก่ครอบครัว ๆ หนึ่งเป็นประจำทุกเดือนติดต่อกันมาเป็นเวลา ๑๓ ปีแล้ว เนื่องจากว่าเมื่อ ๑๓ ปีที่แล้วมา มีหัวหน้าครอบครัวหนึ่งป่วยเป็นโรคเบาหวานและวัณโรค ถูกออกจากงาน เมียและลูกอีก ๗ ชีวิตซึ่งป่วยเป็นวัณโรคกันทั้งบ้านกำลังอดหยาก หัวหน้าครอบครัวต้องออกตระเวนขอความเมตตาจากชาวบ้าน เมื่อคุณพ่อคุณแม่ทราบเรื่อง คุณพ่อก็เป็นผู้ให้การรักษาพยาบาล ส่วนคุณแม่นั้นบอกอนุญาตให้มารับข้าวสารที่บ้านได้ทุกเดือนตั้งแต่นั้นมา จนกระทั่งเดี๋ยวนี้เด็ก ๆ ที่ผลัดกันมารับข้าวสารโตเป็นหนุ่มเป็นสาวกันหมดแล้ว ทุกคนหายจากโรคแข็งแรงกันดีและมีงานทำกันบ้างแล้ว

แทบทุกครั้งที่คุณแม่ทำบุญ คุณแม่จะต้องชักชวนลูก ๆ ให้ร่วมทำด้วยเสมอ หนูดีใจจ้ะที่ได้ทำบุญร่วมกับคุณแม่ไว้ทุกอย่าง และจะปฏิบัติอีกต่อไปตามแบบอย่างที่คุณแม่ได้อบรมสั่งสอนและกระทำตนเป็นตัวอย่าง คุณแม่ของหนูจะได้มีแต่ความสุขและปลื้มใจที่ลูก ๆ และหลานปฏิบัติอย่างที่คุณแม่ปรารถนา และเพื่อว่าเมื่อใดก็ตามที่หนูจะต้องจากโลกนี้ไป ผลบุญกุศลนี้จะได้เป็นเครื่องช่วยนำให้หนูได้ขึ้นไปอยู่บนสรวงสวรรค์ชั้นเดียว วิมานเดียวกับคุณแม่ของหนูในทุกภพ ได้เสวยผลบุญเหมือนคุณแม่ และได้ไปเกิดเป็นลูกคุณแม่ในชาติหน้าและทุกชาติไป

หนูขอกราบแทบเท้าคุณแม่ด้วยความรัก เคารพ บูชาอย่างสูงสุด และด้วยความคิดถึงอย่างสุดที่จะพรรณนาได้.

จากลูก

น้อย + พัฒน์

กราบเท้าคุณแม่ ดวงใจของหนู

สิ่งที่หนูทั้งเกลียดและกลัวไม่อยากให้เกิดในครอบครัวเรา ก็เกิดขึ้นโดยที่หนูไม่คาดคิดมาก่อนเลยว่าหนูจะสูญเสียคุณแม่ไปเร็วเช่นนี้ เพราะคุณแม่ยังสมบูรณ์แข็งแรงไม่มีอาการของโรคใด ๆ ให้ปรากฏเลย ถึงการป่วยในวันนั้นของคุณแม่ก็เห็นแต่เพียงว่า ท่อนล่างไม่มีความรู้สึกเท่านั้น พวกหนูคิดว่าคงเป็นอาการชั่วคราว คุณแม่ยังรู้สติอยู่ตลอดเวลา เมื่อทราบจากคุณหมอที่ตรวจอาการคุณแม่ว่ามีหวังเพียง ๕๐ เปอร์เซนต์เท่านั้น ใจหนูก็ได้แต่คิดว่าคุณแม่เป็นมากอย่างนั้นเชียวหรือ เพราะตอนนั้นยังไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับโรคของคุณแม่ หนูก็ยังหวัง หวัง และมั่นใจเหลือเกินว่า ๕๐ เปอร์เซนต์ที่เหลืออยู่นี้ต้องเป็นชัยชนะของคุณแม่และลูกหลานแน่ ๆ และต่างก็ช่วยกันสวดมนต์ภาวนาบนบานศาลกล่าวสารพัดวิธีที่จะให้คุณแม่ได้อยู่กับคุณพ่อลูกหลานอีกนาน ๆ ทั้งทราบว่าจะผ่าตัดช่วยคุณแม่ในวันรุ่งขึ้นด้วย ถ้าแม้นว่ามีวิธีใดก็ตามที่หนูจะต้องทำเพื่อแลกกับชีวิตของคุณแม่แล้วหนูจะทำทันที แต่แล้วความหวังของหนูก็พังพินาศเมื่อเวลาประมาณ ๐๒.๓๐ น. ของวันที่ ๑๑ ก.ค. ๑๙ ช่างโหดร้ายอะไรเช่นนี้

ความทุกข์ใจ ความอาลัยรักในคุณแม่ หนูไม่ทราบว่าจะบรรยายเป็นตัวอักษรได้อย่างไร ทุกวันนี้ได้แต่เฝ้าถามตัวเองว่าจริงหรือ ๆ ฝันไปหรือเปล่า ภาวนาให้เป็นความฝันก็ไม่สมหวัง หนูไม่เคยปลงตกเลยว่าเป็นของธรรมดาที่สุดที่ทุกคนต้องตายแม้แต่ตัวเราเอง อาจจะเป็นเพราะว่าครอบครัวเราอยู่กันอย่างมีความสุขสดชื่นและแสนจะอบอุ่นด้วยความรักใคร่ซึ่งกันและกันอย่างมากมาย และจากผลบุญและผลทานที่ทั้งคุณพ่อคุณแม่และลูกหลานได้สร้างร่วมกันเสมอ ๆ ทำให้หนูมั่นใจเหลือเกินว่าคงอีกนานทีเดียวที่เราจะต้องจากกัน หนูพูดอยู่เสมอว่าถ้าเราตายพร้อมกันได้ก็จะเป็นการดีมาก คนที่อยู่ข้างหลังจะได้ไม่ต้องมาทุกข์ทรมานใจเหมือนอย่างที่หนูได้รับอยู่ในขณะนี้ ฉะนั้นเวลาที่ใคร ๆ ปลอบใจหนูว่าให้ตัดใจบ้าง หนูทำไม่ได้เลย ใจมันคอยแต่คิดว่าคุณแม่ยังไม่น่าจะจากไปเลย อีกทั้งของรักของเราต้องให้อยู่กับเราให้นานที่สุดไม่อยากให้มีการพลัดพรากจากกันเลย และหนูเสียใจที่ว่ายังไม่ได้ทดแทนบุญคุณคุณแม่เท่าที่ควร ทั้งที่หนูเคยปรึกษาคุณแม่ว่าจะลาออกจากราชการเพื่ออยู่รับใช้คุณพ่อคุณแม่ คุณแม่ก็ห้ามไว้บอกว่า "พ่อแม่

ไม่ได้เจ็บป่วยอะไรที่จะต้องปรนนิบัติ แม่ไม่เห็นด้วยที่จะออกมาอยู่บ้านเฉย ๆ" หนูจึงยังไม่ได้ลาออกมาอยู่เป็นเพื่อนคุณพ่อคุณแม่ ทำให้เจ็บใจตัวเองว่าไม่ควรเลิกล้มความคิดนั้นเลย

เมื่อ ๗ ปีที่แล้ว ครั้งที่หลานจอยจากไป ครั้งนั้นขวัญของหนูก็เสียไปอย่างมากมาย เพราะเป็นครั้งแรกในครอบครัวเราที่ต้องเสียคนที่เรารักไป ตั้งแต่นั้นมาใจหนูก็ไม่ปกตินัก คอยนึกแต่ว่าเมื่อมีครั้งที่หนึ่งก็ต้องมีครั้งที่สองตามมา จะเป็นใครก็ไม่ทราบแต่ก็ไม่อยากให้ถึงเวลานั้น ก่อนนอนหนูก็ได้แต่ไหว้พระสวดมนต์ภาวนาขอให้ทุกคนที่รักในครอบครัวของเราจงมีอายุยืนนาน ไม่นึกเลยว่าเบื้องบนจะโหดร้ายมาพรากคุณแม่สุดที่รักของหนูไป ทั้ง ๆ ที่คุณแม่ยังสมบูรณ์ แข็งแรง และในความรู้สึกของหนูอายุของคุณแม่ยังไม่มากเลย

คุณแม่จ๋า หนูเคยภูมิใจเหลือเกินว่าอายุแค่นี้แล้วยังมีพร้อมทั้งคุณพ่อและคุณแม่ แต่เวลานี้หนูก็ได้แต่มองคนอื่นที่เขาพร้อมพ่อและแม่ด้วยความอิจฉา คุณความดี ความเมตตาปรานี ความรักและห่วงใยของคุณแม่ที่มีต่อลูกหลานและญาตินั้นมากมายเหลือเกิน คุณแม่ไม่เคยคิดร้ายทำลายใคร มีแต่ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนและหวังดีต่อผู้อื่น ใจบุญสุนทาน ยามใดที่ลูกหรือหลานไม่สบาย คุณแม่จะเป็นทุกข์ห่วงใย โดยเฉพาะหลาน ๆ เมื่อเจ็บป่วยแล้ว คุณแม่จะห่วงเสียยิ่งกว่าบรรดาพ่อแม่ของหลานเสียอีก หนูทราบดีว่าทุก ๆ วันอาทิตย์เป็นวันที่คุณแม่มีความสุขมากมาย เพราะเป็นวันที่คุณพ่อลูกและหลานทุกคนอยู่กันพร้อมหน้า เรามีความสุขสำราญในครอบครัวของเรา เรามักจะจัดเลี้ยงฉลองวันเกิดบ้าง ครบรอบแต่งงานบ้าง เป็นประจำแทบทุกอาทิตย์ โดยเฉพาะวันที่ ๒๔ พฤษภาคมของทุก ๆ ปี ซึ่งเป็นวันครบรอบแต่งงานของคุณพ่อคุณแม่ เราถือเป็นประเพณีว่า วันนี้ลูกและหลานจะเป็นเจ้าภาพเชิญคุณพ่อและคุณแม่มาเป็นแขก ทั้งคุณพ่อและคุณแม่จะถูกลูกหลานกระเซ้าเย้าแหย่กันอย่างมีความสุขสดชื่น ทุกครั้งที่มีงานเลี้ยงนี้ลูกหลานจะได้เห็นคุณแม่แต่งตัวเป็นพิเศษจากชุดอยู่กับบ้าน และที่ดีใจกันมากก็คือคุณแม่ได้ออกมาเดินเล่นที่สนาม เพราะปกติแล้วคุณแม่ชอบนั่งอยู่กับที่ทั้งวัน ซึ่งเรื่องนี้ลูก ๆ เป็นห่วงสุขภาพของคุณแม่มากเกรงว่าจะอ้วนเกินไป

คุณแม่จ๋า อิริยาบถต่าง ๆ ของคุณแม่หนูจำได้ไม่เคยลืม ไม่ว่าท่าที่คุณแม่นั่งประจำ และในตอนเช้า ๆ เย็น ๆ ทั้งลูก หลาน เขย สะใภ้ จะต้องไปกราบสวัสดีเพื่อลาไปโรงเรียนบ้าง

ไปทำงานบ้าง หรือในตอนเย็นก็เป็นการรายงานตัวว่ากลับมากันแล้ว และแวะคุยกับคุณแม่ก่อนแยกย้ายไปเรือนของแต่ละคน กับในระหว่างเข้าพรรษา สถานที่และท่าที่คุณแม่นั่งฟังเทศน์เป็นประจำทุกวันพระนั้น ต่อไปนี้คงมีแต่ความว่างเปล่า ที่หนูจำติดตาเหลือเกินก็คือท่าหัวเราะอย่างชอบใจของคุณแม่ เมื่อออกมาคอยลูกหลานหลังจากได้เข้าไปเที่ยวปราสาทผีสิงในดิสนีแลนด์ ซึ่งพี่น้อยและหนูวิตกว่า คุณแม่จะโกรธมากที่ปล่อยให้หลงเข้าไปในที่ ๆ ซึ่งมีแต่ความน่ากลัวเพียงคนเดียว แต่ผิดคาดอย่างถนัดใจเลย เมื่อออกมากลับพบคุณแม่หัวเราะชอบใจ และเสียงพูดของคุณแม่เมื่อวันไม่สบายที่ถามลูก ๆ ว่า **"ลูกจ๋าแม่เป็นอะไร แม่ไม่เคยเป็นอย่างนี้เลย อย่าปิดแม่นะ"** นั้นก้องอยู่ในโสตประสาทหนูเสมอ คุณแม่จากไปแล้ว หนูว้าเหว่เหลือเกิน ถึงแม้จะมีคุณพ่อให้ความอบอุ่นอยู่ก็ไม่เหมือนกับคุณพ่อและคุณแม่อยู่พร้อมกัน

คุณแม่จ๋า หนูเชื่อมั่นเหลือเกินว่า คุณความดีและผลบุญกุศลที่คุณแม่สร้างไว้นั้น คุณแม่จะต้องไปอยู่ในที่สุขสบาย คุณแม่จะอยู่ในที่ใดก็ตามโปรดทราบด้วยนะจ๊ะว่า หนูแสนจะอาลัยรักและคิดถึงคุณแม่มากอย่างเหลือเกิน ถ้าชาติหน้าภพหน้ามีจริง หนูขอเกิดเป็นลูกคุณแม่ทุกชาติไป และขอให้กุศลของคุณแม่ในชาตินี้ จงดลบันดาลให้คุณแม่ที่รักของหนู จงไปสู่สุคติในสรวงสวรรค์นะจ๊ะ

กราบมาด้วยรักและอาลัยอย่างสุดซึ้ง

ลูกและหลาน "สุตานนท์"

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๙ ซึ่งตรงกับวันอาสาฬหบูชาเป็นวันที่ลูกได้รับความกระทบกระเทือนใจและเสียใจอย่างที่สุด เพราะเป็นวันที่ลูกต้องสูญเสียคุณแม่สุดที่รักและเคารพยิ่งโดยไม่คาดคิดมาก่อนเลย สุขภาพของคุณแม่สมบูรณ์แข็งแรง เพิ่งกลับจากไปเที่ยว ญี่ปุ่น อเมริกากับลูก ๆ หลาน ๆ ยังมาเล่าถึงความสนุกอย่างสมบุกสมบันในการเที่ยวครั้งนั้นอยู่เสมอ ๆ แม้กระทั่งวันที่คุณแม่จะจากลูก ๆ ไปก็ไม่ได้มีลางสังหรณ์แต่อย่างใดเลย ในเช้าวันนั้นลูก ๆ ก็ยังได้พูดคุยกับคุณแม่ตามปกติ พอบ่ายลูกก็ออกไปธุระ กลับมาตอนเย็นทราบว่าคุณแม่เป็นลมกระทันหันและนำส่งโรงพยาบาลแล้ว ลูกก็ยังไม่คิดเลยว่าจะเป็นวันสุดท้ายของชีวิตคุณแม่

คุณแม่เป็นผู้ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารีรักลูก ๆ หลาน ๆ เป็นชีวิตจิตใจ จะเห็นได้จากการที่คุณแม่ไม่ยอมให้ลูก ๆ ซึ่งมีครอบครัวแล้วแยกไปอยู่ที่อื่นเลย ฉะนั้น ครอบครัวของเราจึงเป็นครอบครัวใหญ่ มีสมาชิกถึง ๓๐ คนอยู่กันอย่างเป็นสุข เห็นหน้าค่าตากันทุกวันเป็นสิ่งที่ทำให้คุณแม่มีความสุขความสบายใจอย่างยิ่ง ตอนที่คุณแม่มีหลานย่า — หลานยายตามกันมาถึง ๙ คน พวกลูกต่างก็ได้รับความกรุณาจากคุณแม่ช่วยเป็นธุระเลี้ยงดูมาให้ตั้งแต่แรกเกิด พวกลูกไม่มีความเป็นห่วงเลย เพราะคุณแม่เป็นพยาบาล เลี้ยงหลานทุกคนมาอย่างประคบประหงมและหวงแหนให้ความเมตตาแก่หลานทุกสิ่งทุกอย่าง นอกจากความเมตตากรุณาที่คุณแม่มีต่อบุคคลใกล้ชิดในครอบครัวแล้ว การทำบุญ ให้ทาน นับว่าเป็นกิจวัตรประจำชีวิตของคุณแม่ ทั้งส่วนตัวทั้งร่วมบุญร่วมกุศลกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการบวชพระบวชเณร กฐิน ผ้าป่า สร้างศาลา ฯลฯ คุณแม่เคยทำมาแล้วทั้งนั้น คุณงามความดีของคุณแม่เหล่านี้ ลูกคิดถึงด้วยความภาคภูมิใจ

สุดท้ายนี้ ลูกขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้คุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณแม่สุดที่รักยิ่งของลูก ไม่ว่าจะสถิตย์ ณ ที่ใด จงประสบแต่ความสุขสงบ ลูกขอเกิดเป็นลูกของคุณแม่ทุกชาติ ลูกเชื่อแน่ว่าผลบุญที่คุณแม่ได้สร้างสมไว้ คงจะได้สนองตอบนำดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่ไปสู่สรวงสวรรค์.

กราบเท้าด้วยความอาลัยรักยิ่ง

พ.ต. นฤมิต — เฉลิมศรี อุปถัมภานนท์

ด.ช. นภสินธุ์ อุปถัมภานนท์

ด.ญ. นลินรัตน์ อุปถัมภานนท์

"อาลัยรักคุณย่า-คุณยาย"

คำว่า "ยายกับหลาน" บางครอบครัวดูเหมือนว่าจะมีความห่างไกลกัน แต่สำหรับครอบครัวของเราแล้ว "ยายกับหลาน" มีความรักอย่างสนิทแน่นแฟ้นจนยากที่จะบอกได้ว่า "สนิทกันมากแพียงไร" ไม่เคยมีช่องว่างระหว่าง "ยายกับหลาน" บ้านนี้ เราอยู่รวมกันหลายครอบครัว มีคุณตาคุณยายเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรปกป้องคุ้มครอง บรรดาสมาชิกทุกคนมีความรักสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ทำให้ผู้อื่นแปลกใจว่าเราอยู่กันอย่างไรโดยไม่เคยมีเรื่องบาดหมางใจกันเลย ที่จริงแล้วบางเวลาพวกเราเด็ก ๆ ก็เคยขัดใจกันบ้าง ทะเลาะกันบ้างแต่ก็ไม่ใช่เรื่องรุนแรง คุณยายเป็นกรรมการตัดสินความที่ยุติธรรม เข้าใจและรู้ซึ้งจิตใจของลูกหลานเป็นอย่างดี

ความรักและความผูกพันระหว่างคุณยายกับหลาน ๆ นั้นมีมาก หลาน ๆ ทุกคนคิดเสมอว่าคุณยายเป็นทั้ง "แม่" และ "ยาย" พร้อม ๆ กัน เพราะเมื่อตอนเด็กเวลาคุณแม่ของหลานไปทำงานหรือไปต่างประเทศ ผู้ที่ดูแลหลาน ๆ ก็คือคุณยายนั่นเอง คุณยายจะเลี้ยงดูหลาน ๆ เป็นอย่างดี เมื่อเวลาหลานคนใดเจ็บไข้ได้ป่วย คุณยายจะเฝ้าพยาบาลโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย เวลาว่างคุณยายชอบเล่าเรื่องเก่า ๆ ให้หลาน ๆ ฟังเสมอ ทำให้หลานทราบว่า เมื่อสมัยสงครามคุณยายต้องลำบากมากเพราะคุณตาต้องไปสงคราม คุณยายอยู่กับลูก ๆ ๖ คนและทหารประจำบ้าน ตอนนั้นพวกคุณแม่ของหลานยังเป็นเด็กกันอยู่ ต้องพากันอพยพหลบภัยไปอยู่วัดป่า แม้คุณยายจะมีความหวั่นกลัวแต่ก็ต้องทำตัวเป็นหลักของลูก ๆ คุณตาไปสนาม ๕ ปีจึงได้กลับมา คุณยายเล่าว่าเลี้ยงลูก ๆ มา (หมายถึงพวกรุ่นคุณแม่) นั้นเป็นระเบียบเปียบทีเดียว มองตาแว่บเดียวก็ต้องรู้ว่าคุณยายจะให้ทำอะไร พวกรุ่นคุณแม่ถูกดุมากและโดนตีด้วย พอมาถึงสมัยหลานย่าหลานยายทั้ง ๙ คนนี้ คุณยายไม่เคยตีเลย พอพวกคุณแม่ต่อว่าคุณยาย ท่านก็ว่ายุคสมัยมันเปลี่ยนไป หลาน ๆ ก็ทราบว่า เพราะคุณยายรักและตามใจหลาน ๆ นั่นเอง ช่วงเวลาปิดเทอมในบ้านจะวุ่นวายมากเพราะเด็ก ๆ อยู่กันครบ ซุกซนเอ็ดตะโรกันลั่น บางครั้งคุณยายก็ทนแทบไม่ไหว มีการลงโทษกันบ้าง เมื่อสมัยเด็ก ๆ คุณยายจะเขียนวงให้นั่งกัน ให้อยู่ในวงจนกว่าจะทำตัวให้เรียบร้อย ผู้ที่มักจะได้ออกนอกวงก่อนใครก็คือ "น้องจอย" เพราะตอนนั้นน้องจอยเป็นน้องคนเล็กสุดและ

เป็นคนเรียบร้อยกว่าใคร ต่อมาที่บ้านเราต้องสูญเสียน้องจอยไป เป็นการสูญเสียชีวิตของผู้เป็นที่รักเป็นครั้งแรกของครอบครัวหลานจำได้ดีว่า คุณยายโศกเศร้าเหลือเกิน คุณยายร้องไห้มากที่สุด เวลาต่อมาเมื่อหลานคนใดเจ็บป่วยลงคุณยายจึงเป็นทุกข์เหลือเกิน เหตุการณ์ในครั้งนั้นแสดงให้เห็นว่าคุณยายรักและเมตตาปรานีหลาน ๆ เป็นที่สุด คุณยายสอนหลาน ๆ ไม่ให้เป็นคนเย่อหยิ่ง ไม่ให้เรียกพวกที่อยู่ในบ้านว่า "คนใช้" ให้หัดทำงานด้วยตัวเองบ้าง พระคุณของคุณยายกระดาษเป็นสิบแผ่นก็เขียนไม่หมด เพราะมากมายเหลือเกิน คุณยายเลี้ยงหลาน ๆ มาตั้งแต่ทุกคนยังเล็ก ๆ แบเบาะ ความผูกพันต่อหลานจึงมีมาก ชั่วชีวิตของหลานก็ไม่อาจลืมได้

คุณยายขา จากการที่ได้ฟังเทศน์ หลานทราบดีว่าคนเราต้องตายจากกัน ทำให้หลานกลัวว่าวันนั้นจะมาถึง ได้ภาวนาว่าอย่าให้เหตุการณ์นั้นมาถึงบ้านเราเร็วนัก พวกคุณแม่มักจะพูดกันว่าถ้ามีอะไรเกิดขึ้นก็อยากจะตายพร้อมกันทั้งหมด แต่แล้วสิ่งที่กลัวก็มาถึงบ้านเรา คุณยายต้องถูกพรากจากไปอย่างกระทันหัน วันนั้น คุณยายนั่งอยู่ที่ประจำ หลาน ๆ ที่กลับมาจากเรียนพิเศษบ้าง กลับจากธุระอื่นบ้าง เข้ามากราบสวัสดีคุณยาย การกราบสวัสดีกันนี้ที่บ้านเรายึดถือเป็นธรรมเนียมของบ้าน ไม่ว่าจะเป็นรุ่นคุณพ่อคุณแม่ พวกน้า ๆ ทุกคนในบ้านตลอดจนบรรดาหลานทุกคนจะไปไหนหรือกลับเข้าบ้าน จะต้องกราบสวัสดีคุณตาคุณยาย และไหว้กันเป็นลำดับ ๆ มา ตอนเย็นคุณยายจะนั่งประจำที่รอการกลับของลูกหลาน หลานจำได้ว่า วันนั้นได้นำสติกเกอร์ไทยช่วยไทยไปขายให้คุณยาย คุณยายช่วยซื้อไว้และบอกให้คุณตาช่วยหยิบสตางค์ให้ เรื่องการทำบุญคุณยายไม่เคยปฏิเสธเลยคุณยายเป็นคนใจบุญมาก ขณะที่กำลังคุยกันอยู่ดี ๆ คุณยายก็ฟุบหมดสติไป ทุกคนตกตะลึง ตกใจมาก เมื่อคุณยายฟื้นขึ้นมาก็บ่นเจ็บท้องมาก เสียงคุณยายแสดงความเจ็บปวดทรมาน หลานยังจำเสียงได้ติดหู คุณยายร้องว่า "**หลาน ๆ ช่วยยายด้วย**" เสียงนั้นหลานคิดขึ้นมาทีไรแล้วอดร้องไห้ไม่ได้ หลานช่วยอะไรคุณยายไม่ได้เลย ได้แต่มองดูด้วยความสงสารคุณยาย มัจจุราชไม่ปรานีคนดีอย่างคุณยายเลย หลาน ๆ ยังไม่มีโอกาสตอบแทนพระคุณยาย คุณยายก็มาด่วนจากหลานไป พวกหลานกำลังรอฉลองวันเกิดครบ ๖ รอบของคุณยายซึ่งเรากะการณ์กันว่าจะฉลองเป็นงานใหญ่เหมือนงานคุณตาเมื่อปีกลาย คุณยายฟังแล้วยังชื่นใจ แต่แล้ว... คุณยายก็มาจากไปอย่างกระทันหัน หลานเสียใจเหลือเกิน ว้าเหว่เหลือเกิน ภาพของคุณยายที่นั่ง

รอการกลับของลูกหลานคงจะไม่ได้เห็นอีกแล้ว ที่ที่คุณยายนั่งเป็นประจำคงเหลือแต่ความว่างเปล่า หลานเศร้าใจจริง ๆ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม หลาน ๆ ก็จะคิดเสมอว่ามีคุณยายนั่งรอหลานอยู่ทุกวัน ณ ที่ตรงนั้น หลานขอสัญญาว่าจะประพฤติตนเป็นคนดีอย่างที่คุณยายปรารถนา เพื่อเป็นการบูชาพระคุณคุณยายที่รัก ขอให้คุณยายรับทราบว่าหลานทุกคนภาคภูมิใจมากที่ได้เกิดมาเป็นหลานของคุณยาย และขอตั้งจิตอธิษฐาน หลาน ๆ และญาติพี่น้องทุกคนได้เกิดมาเป็นลูกหลานคุณตาคุณยายทุกชาติไป

กราบเท้าด้วยความรักคิดถึงคุณยายอย่างยิ่ง

พัชรนาฏ–พงศ์นาถ–แก้วพันธุ์–บียนาฏ ธีรโยธิน
ขวัญพงศ์–นิศารัตน์–ชุตินธร สุตานนท์
นภสินธุ์–นลินรัตน์ อุปถัมภานนท์
แคนดี้ อุปถัมภานนท์

การทำบุญ

- บวชคุณพ่อ

- สร้างศาลาที่จันทบุรี

- บวชลูกหลาน

- ทอดกฐิน

วันเกิดคุณแม่ครบ ๕ รอบ

กฐินอินเดีย

คิดถึงคุณอาว์

กราบคุณอาว์ที่รักและคิดถึง

จดหมายฉบับนี้เป็นฉบับสุดท้ายในชีวิตนี้ที่จะได้เขียนถึง และเขียนถึงจากใจจริงของหนู ความจริงแล้วหนูของคุณอาว์อายุก็จะเกือบ ๆ ๖๐ อยู่แล้ว แต่ว่าเคยพูดอย่างไรกับคุณอาว์แล้ว จะให้เปลี่ยนแปลงนั้นยากจริง ๆ และก็ได้ใช้จากคำพูดจริง ๆ ที่เคยพูดกับคุณอาว์ วันที่ ๑๑ ก.ค. ได้รับข่าวจากทางบ้าน บอกว่าคุณอาว์ถึงแก่กรรม หนูกลับเข้าบ้านทั้ง ๆ ที่คนที่บอกก็เป็นสามีหนู หนูไม่เชื่อ จะให้เชื่อได้อย่างไร ในเมื่อไม่เคยมีข่าวจากน้อง ๆ เลยว่าคุณอาว์ป่วย จึงรีบไปที่บ้านคุณอาว์ ภาพที่เห็นคุณอาว์นอนอย่างสงบคล้ายกับว่าคุณอาว์นอนหลับ หนูเข้าไปกราบที่เท้า ความจริงแล้วหนูอยากจะเข้าไปกอด และกอดรัดคุณอาว์อยู่นาน ๆ นานเท่าที่จะทำได้ แต่แล้วก็ทำไม่ได้ เพราะว่าทุก ๆ คนยังคอยอยู่ พบน้อง ๆ ก็ได้แต่กอดกันร้องไห้ หนูร้องชนิดที่เมื่อพ่อตายหนูก็ไม่เคยร้องไห้อย่างคุณอาว์จากไป โธ่ คุณอาว์คะ ต่อไปนี้หนูจะได้มาคุยอย่างเคยคงจะไม่มีอีกแล้ว ร้องไห้บ้างหัวเราะบ้างถึงความทุกข์สุข ก็จะได้คุณอาว์ปลอบใจให้ข้อคิดต่าง ๆ เราไม่เคยคุยเรื่องใคร ๆ นอกจากเรื่องของเราและของน้อง ๆ คำพูดครั้งสุดท้ายหนูจะลืมไม่ได้ในชีวิตนี้ที่คุณอาว์พูดว่า "อาว์จะตายตรงนี้และจะอยู่ตรงนี้ หนูดับมาเถิดมาหาอาว์ ๆ จะไม่ไปไหนหรอกจะนั่งตรงนี้ ๆ" และแล้วคำพูดนี้มันจริง ๆ ที่คุณอาว์พูดไว้ว่า "คุณอาว์อยู่ตรงนี้" แม้คุณอาว์จะเป็นอาว์สะใภ้แต่ว่าในชีวิตตั้งแต่หนูรู้ภาษา พวกหนูได้รับความปรานีทั้ง ๆ ที่บางครั้งพ่อของหนูทำไม่ถูกหนูทราบดี แต่คำน้อยคุณอาว์ไม่เคยจะแสดงความรังเกียจหรือโกรธเกลียดจนมาถึงตัวหนูเลย ยังช่วยโอบอุ้มน้องหนูเสียอีก ภาพเหตุการณ์ในอดีตเมื่อครั้งอยู่โคราช หนู พ่อ ได้มาอาศัยนอน กินอยู่อย่างสุขสบาย ทั้ง ๆ ที่ตอนนั้นหนูทราบดีว่าคุณอาว์มีภาระหนักเพียงใด ? แต่หนูก็ได้รับความปรานี หนูย้ายเข้ามากรุงเทพ ฯ สามีหนูป่วย หนูกำลังปลูกบ้านหนูก็ได้รับความปรานี ทุกสิ่งทุกอย่างมันจารึกอยู่ส่วนลึกของหัวใจหนู แม้เมื่อคุณอาว์จากไปได้ ๗ วัน ก็ยังมาเข้าฝันหนูบอกว่าอาว์ไปสบาย สร้างบ้านเป็น ๓ มุข มุขกลางไว้พระ อาว์อยู่มุขหนึ่ง อีกมุขหนึ่งจะไว้

รับคุณอาว์ผู้ชาย หนูร้องไห้ได้ร้องขอว่าอย่าพึ่งรับไปเลย เรามีร่มโพธิ์ร่มไทรอยู่เพียงคนเดียวแล้ว ขอให้หนูได้เป็นที่พึ่งทางใจเมื่อยามทุกข์จะได้มาหาเถิด คุณอาว์พยักหน้าคล้ายกับรับคำ แต่แล้วหนูให้สัจจะไว้ว่าจะไม่พูดตามคุณอาว์สั่ง แต่บอกให้หนูเตือนคุณอาว์ว่าอย่าให้หกล้ม หนูก็ได้เรียนคุณอาว์ถนอมแล้ว วิมานของคุณอาว์นั้นงามเหลือเกิน งามจริง ๆ จนหนูคิดว่าหนูอยากจะได้ไปอยู่ด้วย หนูอยากจะพูดคุยอะไรอีกมากเพราะแต่ละครั้งที่หนูและคุณอาว์คุยกันมันไม่ใช่ ๑๐–๒๐ นาที มันเป็นเวลา ๓–๔ ช.ม. ถ้ามีโอกาสได้พบกัน คุยจนครั้งแรกก็มีน้อง ๆ อยู่ด้วยและแล้วก็เหลือเรา ๒ คน ก็ดูเหมือนมันไม่หมดเรื่องจะคุย คุณอาว์ให้ข้อคิด ปลอบโยนให้กำลังใจสารพัดที่คิดว่าจะช่วยหลานได้ ต่อไปนี้ถ้าหนูไปตรงนั้นตรงที่คุณอาว์นั่ง หนูก็คงจะได้พูดคนเดียว โดยคิดแน่นอนว่าคุณอาว์บอกว่าจะอยู่ตรงนี้ ๆ

สุดท้ายนี้ขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งผองในสากลโลกนี้ จงนำทางให้คุณอาว์ไปสู่สุคติเถิด ถ้ามีวิถีทางใดที่ดวงวิญญาณคุณอาจ์วะลงมา ณ ที่ตรงนี้ที่บอกหนูไว้ ก็ได้โปรดเมตตาคุ้มครองปกป้องรักษาครอบครัวหนูด้วยให้ปราศจากภัยนานาประการ แม้เราจะลำบากหนูก็จะต่อสู้จนสุดชีวิตนี้ กว่าหนูจะเขียนจดหมายนี้จบ หนูก็เอาน้ำตาผสมกับน้ำหมึกเขียนจนจบด้วยความรักความคิดถึงคุณอาว์

รักและคิดถึงคุณอาว์สุดจะพรรณนา

(จากหนูดับที่คุณอาว์เคยเรียก)

ประดับศรี บุญอารักษ์

จดหมายฉบับแรกและฉบับสุดท้าย

กราบเท้าคุณแม่ที่เคารพยิ่ง

เมื่อลำดับเหตุการณ์ที่ผ่านมานานถึง ๓๐ ปี ภาพของคุณแม่ยังแจ่มใสอยู่ในความทรงจำของ "ลูกคนหนึ่ง" ซึ่งโชคดีมีเพื่อนรักสนิทที่ชื่อ "นฤมล" เมื่อย้อนระลึกถึงวันเก่า ๆ ที่พวกเราเพื่อน ๆ ของมลพากันไปร่วมสนุกเนื่องในวันอันเป็นมงคลหลายต่อหลายครั้ง เช่น วันเกิด วันแต่งงาน วันเกิดของลูก ๆ หลาน ๆ ที่เกิดตามกันมาแล้ว ลูกยังจำได้ดีถึงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแสดงความรักและเมตตากรุณาของคุณแม่ที่มีให้แก่เพื่อน ๆ ของลูกทุกคนอย่างจริงใจ ท่านให้ความสำคัญแก่พวกเราดุจลูกที่เกิดในอุทรฉะนั้น

คำสรรเสริญนี้กลั่นออกมาใจจริงของลูก เพราะซึ้งแล้วกับน้ำใจของคุณแม่รวมทั้งคุณพ่อด้วย คราวเมื่อลูกต้องสูญเสีย "แม่" ไปอย่างกระทันหัน เมื่อ ธ.ค. ๑๗ นั้น ลูกเกือบหมดทั้งสติและกำลังกาย ลูกก็ได้รับความเมตตาปรานีจากท่านทั้งสองอย่างอบอุ่นใจเป็นที่สุด และด้วยน้ำคำปลอบประโลมใจนั้นเอง ทำให้เกิดพลังจิตที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งหลายในชีวิตให้ผ่านพ้นไปด้วยดีทั้ง ๆ ที่ภาระหน้าที่ก่อให้เกิดความหนักใจในฐานะที่เป็นลูกคนโต แต่เมื่อมีปัญหาหนักหนาลูกก็ได้รับคำแนะนำอย่างดีจากคุณแม่เสมอมา ซึ่งช่วยให้ลูกตัดสินใจแก้ปัญหาทุกข้อได้ดีพอสมควร ความรักและความสามัคคีฉันพี่น้องร่วมอุทรจึงยังคงอยู่ได้จนถึงวันนี้ นี่ก็เนื่องด้วยพลังใจที่ลูกได้รับจากคุณแม่และคุณพ่อนั่นเอง ความมีจิตกุศลและเมตตากรุณาต่อผู้มีความทุกข์ที่ได้รับจากคุณแม่จะไม่มีวันเลือนไปจากความทรงจำอันอบอุ่นอยู่ในใจของลูกอย่างแน่นอน ลูกขอสัญญาว่า...จนกว่าจะถึงวันที่ลูกสิ้นเท่านั้น จึงจะหมดความทรงจำนี้ได้

บุญกุศลใด ๆ ที่ลูกได้ทำมาแล้วและจะกระทำต่อ ๆ ไปในชีวิตนี้ลูกขออุทิศให้แด่ดวงวิญญาณของคุณแม่ตลอดไป.

ด้วยความรักและเคารพอย่างยิ่ง

เตือนใจ อมาตยกุล

อาลัยรักคุณอาว์ผู้หญิงที่เคารพยิ่ง

บ่ายวันเสาร์ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๙ หลานได้ไปบ้านคุณอาว์เพื่อช่วยพี่น้อยทำกระทงเจิมให้คุณอาว์ผู้ชายนำไปสักการะท่านเจ้าคุณเทพเมธีในวันเข้าพรรษา และทำอีกจำนวนหนึ่งถวายให้ท่านไปนมัสการพระเถระ เป็นกิจซึ่งทางบ้านปฏิบัติมาเป็นประจำ ปกติหลานจะต้องมาค้างที่บ้านคุณอาว์ทุกเดือนเพื่อกราบคุณอาว์ทั้งสองซึ่งหลานเคารพรักเสมือนเป็นพ่อแม่คนที่สอง ทั้งนี้เนื่องจากคุณอาว์ผู้ชายเป็นคู่แฝดกับป๋า หลานรักพี่น้องและหลาน ๆ ทุกคนในครอบครัวซึ่งมีแต่ความสุขรื่นเริงสามัคคีของคุณอาว์ หลานรู้สึกอบอุ่นใจเมื่อได้อยู่ใกล้คุณอาว์และพี่น้อง และหลานรู้ดีว่าสบอารมณ์คุณอาว์ยิ่งนักเพราะคุณอาว์ชอบให้ลูกหลานมาสนุกสนานร่วมกันที่บ้านของคุณอาว์

บ่ายวันนั้น คุณอาว์ยิ้มแย้มแจ่มใสต้อนรับบอกว่ารอหลานตั้งแต่เช้าแล้ว หลานไม่นึกเลยว่าจะเป็นครั้งสุดท้ายที่จะได้พูดคุยกับคุณอาว์ที่เคารพรัก หลานพูดคุยอยู่กับคุณอาว์ถึงเรื่องที่คุณอาว์ไปเที่ยวอเมริกา ไปพบกัลยาน้องสาวของหลานที่แอล. เอ. สักครู่พี่มลมานั่งคุยด้วย คุณอาว์สนใจเหตุการณ์บ้านเมืองมากเรื่องที่คุยกันต่อมาก็เป็นเรื่องบ้านเมืองซึ่งกำลังวุ่นวาย คุณอาว์นัดกับพี่มลจะไปฟัง รมช. สมัคร สุนทรเวช พูดที่วัดประยุรวงศาวาส พี่มลจึงไปหยิบหนังสือมาอ่านให้ฟัง หลานนั่งเย็บกระทงเจิมอยู่ใกล้ ๆ ยังจำภาพคุณอาว์ได้ติดตา คุณอาว์นอนพังพาบ มีหมอนรองข้อศอก สักครู่มีเสียงดังครอก ๆ ผิดปกติ พี่มลกับหลานหันไปดูเห็นคุณอาว์ซบหน้าลงกับหมอนหมดสติ เราสองคนตกใจสุดขีดรีบประคองและปฐมพยาบาลคุณอาว์ ให้หลาน ๆ ไปเชิญคุณอาว์ผู้ชายและคุณหมอณรงค์มาจากคลีนิค ลูกหลานในบ้านต่างก็ช่วยกันบีบนวด พยาบาล สักครู่คุณอาว์ได้สติบ่นว่าปวดท้องมาก คุณหมอณรงค์ได้ฉีดยาให้ คุณอาว์ผู้ชายตัดสินใจนำคุณอาว์ส่งโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าเพื่อตรวจให้แน่นอน หลานเป็นผู้ประคองคุณอาว์ไปตลอดทาง ระยะเวลานั้นคุณอาว์คงเจ็บปวดทรมานมาก ได้โอบกอดและเรียกให้คุณอาว์ผู้ชายช่วย บางครั้งก็ยกมือไหว้สวดมนต์ภาวนารำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยปัดเป่าความเจ็บปวด เป็นภาพที่หลานสงสารคุณอาว์เหลือเกินเพราะไม่สามารถแบ่งเบาความทุกข์ของคุณอาว์ได้ หลานไม่นึกฝัน

เลยว่า ครั้งนั้นจะเป็นวันที่หลานได้อยู่ใกล้ชิดคุณอาว์เป็นครั้งสุดท้าย เพราะคิดว่าคุณอาว์คงไม่เป็นอะไรมาก หมอตรวจแล้วก็คงกลับบ้านได้ พวกเรารอฟังข่าวอาการของคุณอาว์ พอประมาณตีสองกว่า ๆ ได้ทราบข่าวทางโทรศัพท์ว่าคุณอาว์ผู้หญิงซึ่งหลานเคารพรักเสมือนแม่ได้จากไปอย่างไม่มีวันกลับเสียแล้ว หลานเสียใจและอาลัยรักเป็นอย่างยิ่ง ตลอดเวลาไม่เชื่อว่าเป็นความจริง ความรู้สึกสับสนเหมือนฝันไป ความรู้สึกเศร้าใจ เสียดายอาลัยรักประดังกันเข้ามาในจิตใจหลาน

ชีวิตของหลานได้รับความเมตตากรุณาจากคุณอาว์ตั้งแต่แรกเกิด คุณอาว์เป็นผู้ทำคลอด คุณอาว์เป็นคนแรกที่ได้สัมผัสโอบอุ้มตัวหลาน ครั้นถึงคราวที่คุณอาว์จะต้องจากไปอย่างไม่มีวันกลับ หลานก็ได้โอบกอดประคองคุณอาว์เป็นครั้งสุดท้ายเช่นกัน นับว่าคุณอาว์และหลานมีความผูกพันกันตั้งแต่หลานเกิดจนถึงวันสุดท้ายของชีวิตคุณอาว์

คุณอาว์เป็นบุคคลตัวอย่าง อุปนิสัยใจคอเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีแก่ญาติทั้งสองฝ่าย ตลอดจนผู้ที่รู้จักคุ้นเคยทุกคน มีจิตศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาอย่างแท้จริง การให้ทานคุณอาว์ก็ทำด้วยความเมตตาบริสุทธิ์ใจ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลานทุกคนจนถึงทุกวันนี้

หลานขอตั้งสัตยาธิษฐาน ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และอานิสงส์แห่งกุศลผลบุญที่คุณอาว์ได้สร้างไว้เป็นประจำในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ จงเป็นแรงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณอาว์ที่เคารพรักจงสถิตอยู่บนสรวงสวรรค์ด้วยความสุข เทอญ.

กราบคุณอาว์ด้วยความอาลัยรัก

รัชนี อุปถัมภานนท์

อาลัยคุณป้า

เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๙ ประมาณตี ๓ กว่า ๆ พวกหลาน ๆ ได้ถูกปลุกขึ้นด้วยเสียงกริ่งโทรศัพท์ดังก้องยามดึก เมื่อเอื้อมมือไปรับโทรศัพท์ก็เป็นเสียงคุณหมอณรงค์แจ้งข่าวว่าคุณป้าสุดใจถึงแก่กรรมเสียแล้ว พวกหลานตกใจและใจหายวาบในข่าวร้ายอันนั้น เพราะไม่คิดว่าจะเป็นไปได้ เนื่องจากว่าคุณป้ายังมีสุขภาพแข็งแรงดี ไม่ได้ล้มป่วยด้วยโรคอันใดและเพิ่งกลับจากทัศนาจรต่างประเทศได้ไม่นาน ทำไมถึงได้จากพวกเราไปอย่างรวดเร็วชนิดที่ไม่คาดว่าจะเป็นไปได้เช่นนี้ พวกหลานใจหายและตกใจอยู่ตลอดเวลานึกว่าจะเป็นไปได้ยังไงกัน จนกระทั่งได้ไปเคารพศพของคุณป้าที่บ้าน ร่างที่นอนสงบไม่ไหวติงของคุณป้าทำให้เชื่อแน่ว่าคุณป้าได้จากพวกเราไปอย่างไม่มีวันกลับมาแล้ว ใจของหลาน ๆ ก็ยิ่งมีความเศร้าเสียใจเป็นทวีคูณ

คุณป้าเป็นญาติผู้ใหญ่ที่พวกหลานเคารพรักและนับถืออยู่เสมอ เพราะคุณป้าได้ให้ความเมตตาเอ็นดู, สนิทสนม, รักใคร่และอุปการะจุนเจือแก่พวกหลานตลอดมา หลาน ๆ ยังนึกถึงและระลึกถึงพระคุณของคุณป้าอยู่ไม่รู้ลืม และไม่มีโอกาสจะตอบแทนพระคุณของคุณป้าได้อีกแล้ว

คุณป้าเป็นผู้ที่ได้ทำบุญทำกุศลไว้มายมาย ผลบุญผลกุศลคงจะส่งให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณป้าได้เสวยสุขอันควรแก่วิสัยในสัมปรายภพ หลาน ๆ คิดว่าคุณป้าเป็นบุคคลที่เลิศแล้ว แม้เกิดชาติใดภพใดขอให้ได้เป็นหลาน ๆ ของคุณป้าทุกชาติภพ เทอญ.

ด้วยความเคารพรักและบูชาคุณป้า

หลาน ๆ ลูกของ ทองหล่อ และเยาวเรศ อุปถัมภานนท์

"ดุจร่มโพธิ์ - ร่มไทร"

เท่าที่ผมระลึกถึงความหลังเมื่อครั้งยังเป็นเด็ก จำความได้ว่าผมเป็นหลานที่สนิทสนมกับคุณยายโดยตลอด ทั้งนี้ก็เพราะบ้านอยู่ใกล้กันสามารถวิ่งไปมาหาสู่ที่บ้านคุณยายได้โดยสะดวก ทำให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาโดยตลอดตราบจนกระทั่งคุณยายถึงแก่กรรมลง

ความรัก ความอบอุ่นและความประทับใจที่คุณยายให้แก่ผมเมื่อเป็นเด็กมีค่ามากมายยิ่งนัก ผมยังคงระลึกถึงท่านอยู่ในใจเสมอมา ถ้าจะกล่าวถึงคุณลักษณะที่ประทับใจผมนั้น พอที่จะประมวลออกมาจากจิตใจได้ดังนี้

— ความเป็นผู้มีเมตตาต่อลูกหลาน

คุณยายเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยเอ็นดูให้ความเมตตาต่อลูกหลานอย่างสม่ำเสมอ เมื่อลูกหลานผู้ใดอยู่ใกล้มักจะแบ่งปันอาหารหรือขนมให้เสมอ คุณธรรมข้อนี้นับได้ว่าคุณยายได้บำเพ็ญบารมีในข้อที่ว่า "พรหมวิหารสี่" นั่นเอง

— ความเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อลูกหลาน

คุณยายมีอุปนิสัยที่โอบอ้อมอารี แบ่งปันเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ให้ลูกหลานอยู่เสมอมา ถ้าเปรียบคุณธรรมข้อนี้ตรงกับหลักของ "การบำเพ็ญทานบารมี" ซึ่งคุณยายได้ประกอบกุศลนี้มาโดยตลอดชีวิต

— ความเป็นผู้เปรียบประดุจร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลาน

เมื่อลูกหลานคนใดมีความทุกข์ยาก เดือดร้อนประสบปัญหานานาประการ คุณยายก็จะยื่นมือเข้าช่วยเหลือตลอดจนให้ความคิดเห็นอย่างเต็มอกเต็มใจยิ่ง แม้แต่เงินทองก็สละให้ลูกหลานได้

— ความเป็นผู้เปรียบดั่งศูนย์รวมของญาติพี่น้อง

คุณยายเปี่ยมไปด้วยความมีเมตตาธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และคุณธรรมที่ประดุจร่มโพธิ์ร่มไทร จึงทำให้คุณยายเป็นดั่งศูนย์รวมของญาติพี่น้องทุกสาย ซึ่งยากที่จะหาผู้ใดที่เป็นได้ดังนี้

คุณลักษณะ ๔ ประการผมได้ประสบมาด้วยตนเอง และยืนยันด้วยความบริสุทธิ์ใจว่าล้วนแต่เป็นความจริงทั้งสิ้น มิได้กล่าวสรรเสริญอย่างเลื่อนลอย เพราะฉะนั้นการสูญเสียคุณยายอย่างรวดเร็วเช่นนี้ เป็นการสูญเสียที่ใหญ่ยิ่งและสำคัญที่สุด

จริงอยู่แม้ว่าความตายต้องปรากฏในมนุษย์ทุกรูปทุกนาม หากแต่มันช่างรวดเร็วเกินความคาดหมาย แม้ว่าคุณยายจะลาจากโลกมนุษย์ แต่คุณงามความดีก็มิได้ลืมเลือนไปจากความทรงจำของลูกหลาน คุณยายยังคงให้ความอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางใจให้ลูกหลานมีมานะมีกำลังใจต่อสู้กับชีวิตข้างหน้าอีกต่อไป

เชื่อว่า คุณงามความดีตลอดจนบุญกุศลทั้งปวงที่คุณยายประกอบมาตลอดชีวิต คงจะส่งผลให้คุณยายไปสู่คติภพที่ดี ถ้าชาติหน้ามีจริง ลูกหลานคงจะมีโอกาสได้เกิดมาเป็นญาติพี่น้องกับคุณยายอีกครั้ง

อันคุณงามความดีที่ท่านสร้าง
ไม่โรยร้างจารึกในใจลูกหลาน
ขออำนาจบุญกุศลดลบันดาล
วิญญาณท่านสู่สุคติเทอญ

กราบคารวะแทบเท้าคุณยายที่รักและบูชายิ่ง

จากหลานคุณยาย

นพพร พานิชสุข

คำไว้อาลัย
คุณแม่คลองต้นไทร
(คุณแม่ สุดใจ อุปถัมภานนท์)

คุณแม่สุดใจ อุปถัมภานนท์ ได้ถึงแก่กรรมวันอาทิตย์ที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๙ เมื่อพวกกระผมซึ่งเคยเป็นผู้อยู่ในอุปการะได้ทราบข่าวรู้สึกตกใจและเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการจากไปของคุณแม่สุดใจเป็นไปอย่างไม่คาดคิดมาก่อน คุณแม่สุดใจเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูง ท่านได้อุปถัมภ์ค้ำชู ให้ความเมตตาปรานีเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูล ให้ความอุปการะ และเป็นเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่พวกกระผมตลอดมาเป็นเวลานับสิบๆปี ท่านอุปการะพวกกระผมมาหลายรุ่นรวมทั้งสิ้น ๑๙ คน แม้เมื่อพวกกระผมมีครอบครัวกันไปแล้ว ท่านก็มิได้ทอดทิ้ง ได้คอยเอาใจใส่ทุกข์สุขของแต่ละครอบครัวอยู่เสมอ

ท่านจากพวกกระผมไปอย่างไม่มีวันที่จะกลับมาอุปถัมภ์ค้ำชูพวกกระผมอีกแล้ว การจากไปของท่านเป็นไปโดยสภาวธรรม เพราะมนุษย์ปุถุชนในโลกนี้เมื่อเกิดมาแล้วย่อมตกอยู่ใต้กฎของ ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา ได้ติดตามมาตั้งแต่วันแรกเกิดจนถึงวันมรณกรรม ต้องเกาะติดไม่มีอันใดหรือสิ่งใดจะแยกออกจากกันได้

คุณแม่สุดใจ อุปถัมภานนท์ ซึ่งพวกกระผมมักเรียกกันติดปากว่า "คุณแม่คลองต้นไทร" เนื่องจากบ้านของท่านอยู่ทางฝั่งธน แถวคลองต้นไทรย่อมทราบเรื่องข้างต้นแล้วโดยตลอดเพราะเป็นผู้ที่เลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา ท่านทำบุญทำทานมิได้ขาด ตลอดทั้งเป็นผู้มีเมตตาจิตกรุณาปรานีอย่างจริงใจ เช่นที่บ้านท่านมีงาน ท่านจะต้องมาคอยตรวจตราดูแลผู้น้อยว่าจะรับประทานอาหารหวานคาวอิ่มหนำสำราญหรือไม่ ? ผู้ใหญ่บางท่านถามคุณแม่ว่าทำไมจึงไม่ไปดูแลพวกแขกผู้ใหญ่ที่มาในงาน ท่านจะตอบทันทีว่า "ผู้ใหญ่มีคนดูแลพร้อมแล้ว แต่ผู้น้อยอาจจะไม่มีคนเหลียวแล ฉันจึงต้องมาดูแลว่าข้าวปลาอาหารจะขาดตกบกพร่องไหม จะได้ไปบอกทางครัวเขาให้มาเพิ่มเติม" บางครั้งพวกกระผมมีความทุกข์ มีความจำเป็นในเรื่องเงิน ก็ได้มาขอยืม

จากท่าน ท่านมักจะว่ากล่าว ตักเตือน สั่งสอนให้รู้จักประหยัด ให้ใช้จ่ายเงินไปในทางที่ชอบ อย่าฟุ่มเฟือย เมื่อท่านได้ฟังเหตุผลในความจำเป็นของเขาเหล่านั้น ท่านก็ให้เงินตามความต้องการ ดังนี้เป็นต้น

ด้วยเดชะแห่งกุศลผลบุญที่คุณแม่สุดใจได้พากเพียรประพฤติปฏิบัติแต่คุณงามความดีไว้ แต่ครั้งเมื่อยังมีชีวิตอยู่ พวกกระผมขอให้กุศลกรรมของคุณแม่สุดใจ อุปถัมภานนท์ จงบริสุทธิ์ ผุดผ่อง จงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้ท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ.

กราบด้วยความเคารพและกตัญญู

จาก

"เด็กในความอุปการะของคุณแม่สุดใจ"

ทัศนาจรต่างประเทศ

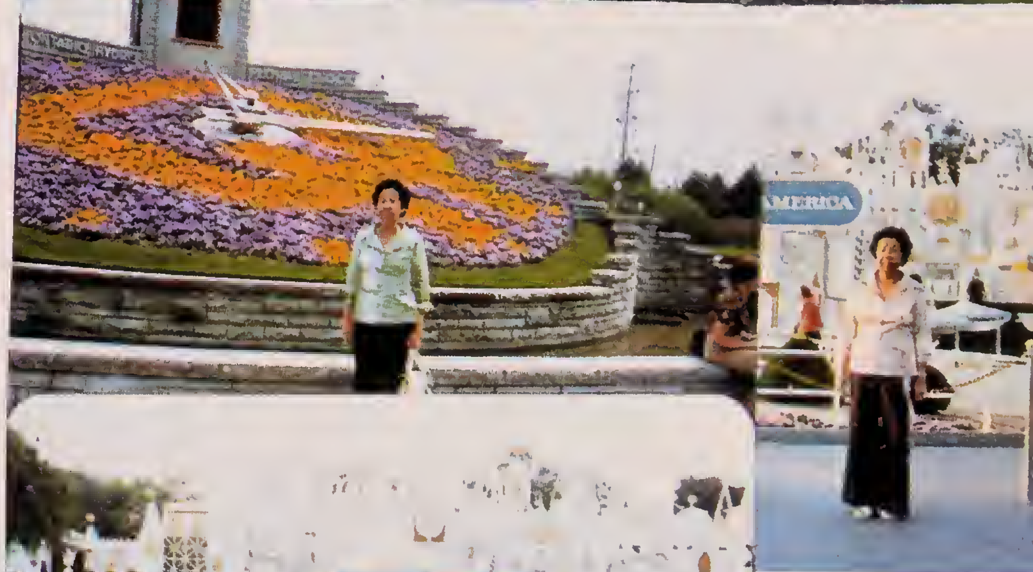

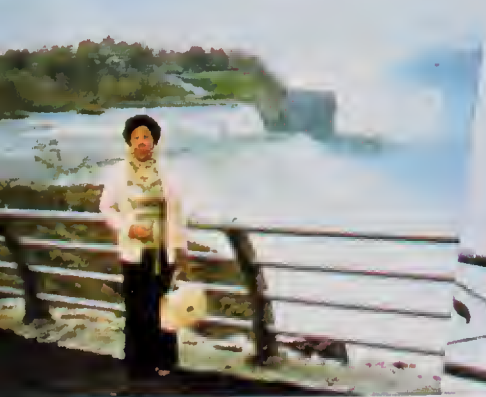

ชีวิต ?

แม่ – รำพึง

พระครูพิศาลธรรมโกศล (แพรเยื่อไม้) เขียนตามความคิดคำนึงถึง

คุณโยม สุดใจ อุปถัมภานนท์

แม่ ก็เหมือนผู้หญิงทั่วไป. เกิดมาแล้วต้องต่อสู้ เคยแพ้ เคยชนะ เคยยาก เคยดี เคยมี เคยจน ฯ ชีวิตแม่ตอนระยะแรกและท่ามกลาง เป็นเช่นกับเรือลำน้อย ล่องลอยอยู่กลางทะเล ต้องกระเด็นกระดอนไปตามแรงเหวี่ยงซัดโยนของคลื่นและลม. ยามทะเลราบเรียบ ดูทุกอย่างรอบตัวแจ่มใสและสวยงาม ตั้งแต่ท้องฟ้า เปลวแดด เกล็ดคลื่นอันแผ่กระจายอยู่ระยิบระยับ รู้สึกตัวไม่ผิดอะไรกับปุยนุ่น ที่กระเพื่อมร่ายระบำไปตามจังหวะลีลาของสายลม... แต่ครั้นถึงวาระทะเลบ้า. มหาสมุทรคลั่ง. ทุกส่วนทุกอณูดูมันกลายเป็นสิ่งที่จ้องประหัตประหาร แม่เคยเสียขวัญ แต่แล้วก็เรียกมันกลับคืนได้ แม่กัดฟันต่อสู้... ชีวิตเป็นเวทีที่ยิ่งใหญ่ และเป็นคัมภีร์อันประเสริฐในตัวมันเอง

ขณะนี้ ชีวิตแม่ได้ดำเนินมาถึงจุดปลายทาง นึกถึงข้างหน้าก็มีหวัง หวลระลึกถึงข้างหลังแม่ก็มีความสุข. อดีตและอนาคต มีสายใยที่เหนี่ยวคล้องอยู่ในจิตสำนึก. ทำให้แม่ต้องตกเป็นจำเลยของกาลเวลาอยู่เสมอ. โดยเฉพาะอดีต แม่พอใจที่จะเป็นจำเลย. เพราะทุกคราวที่ถูกนำมาตรวจสอบให้การ. แม่ได้ผ่านความวิตกกังวลมาได้เกือบสิ้นเชิง. และทำให้คิดไปว่า ชีวิตของหญิงมีความหมายเท่าที่แม่มีก็น่าจะพอใจ. แม่จึงไม่ทะเยอทะยานใฝ่ฝันและริษยาผู้หญิงคนใด.. กลับจะกลายเป็นว่าควรจะถูกริษยาไปเสียด้วยซ้ำ.

แม่เกิดมาในยุคที่สังคมไทยกำลังมีการปรับปรุงค่านิยม. จากเก่าเข้าสู่ใหม่ ชีวิตหญิงแต่ดั้งเดิม ถือเอาประเพณีเป็นมาตรวัดความหมาย ค่า หรือเกียรติของสตรี เริ่มต้นด้วยความไม่มีมลทิน ตระกูลวงศ์ที่แม่ถูกบุญวาสนาแต่ปางก่อนนำมาเกิดตระหนักและเคร่งครัดในประเพณีมาก ชีวิต และวิญญาณ แม่จึงถูกชุบอาบด้วยหลักพระศาสนา ซึ่งเป็นแม่บทของวัฒนธรรมด้านจิตใจแม่ถูกสอนให้สำนึกว่า ราคีของหญิงอะไรจะมาร้ายแรงเท่ากับละเมิดประเพณีเป็นไม่มี. ฉะนั้น แม่จึง

รักษานวลสงวนตัว เหมือนพระเคร่งเกรงอาบัติ... แต่แม่ก็ไม่อาจจะทำตัวเหมือนผ้าพับไว้ได้ เพราะอิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดความนิยมเชิงอนุญาตให้ลูกผู้หญิงสัมผัสกับโลกภายนอก. เป็นยุคแรกที่สตรีเริ่มมีบทบาททางสังคม การศึกษาหาความรู้ ทัศนคติดั้งเดิมที่เกรงว่าสาว ๆ จะริเล่นเพลงยาวกับผู้ชายหนุ่ม ๆ ได้กลายเป็นเรื่องชวนหัวที่น่าเวทนาไป... แม่ได้มีโอกาสสมาคมกับผู้อื่นที่นอกเหนือไปจากวงศ์ญาติ. โดยเฉพาะสถานศึกษา. แม่มีเพื่อนทั้งเพศเดียวกันและต่างเพศ แต่ท่าว่าเพศชายแม่มีอุปาทานหรืออคติฝังอยู่ในหัวใจให้รู้สึกอยู่เสมอว่า ไม่ต่างอะไรกับเชื้อโรค. แต่แม่ก็หนีไม่พ้นจากโรคภัย — ไข้เจ็บ เหมือนทุกคนเกิดมาไม่มีใครหรอกที่จะไม่เคยเป็นหวัด... ในที่สุดความจริงมันก็บังคับให้จำยอมและรับว่า เชื้อโรคนั้นแท้จริงมันก็มีประโยชน์อยู่ตรงที่กลายมาเป็นภูมิต้านทานโรค. เหมือนเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า กันโรคหมาบ้า... ความรัก ทำให้ชีวิตสตรีล่อแหลมต่อมลทิน แต่ก็ความรักนั่นเองช่วยทำให้ลูกผู้หญิงเข้มแข็งและรู้จักประคองชีวิต......

แล้วแม่ก็เปิดฉากชีวิตด้วยการทำงาน ก็ต้องนับว่าเป็นภาระหนักสำหรับสตรีที่เกิดมาในยุคของแม่และถูกอบรมมาอย่างแม่. ต่อมาแม่ต้องรับภาระทั้งในบ้าน ในฐานะแม่บ้านแม่เรือน เป็นงานหลักของกุลสตรี และเป็นทั้งแม่งาน... แล้วชีวิตแม่ก็ต้องเปลี่ยนแปลง กลายมาเป็นแม่อีกแบบหนึ่ง คือ แม่แรง แม่พบชายที่พึงใจ จะเป็นโชคหรือเคราะห์ของสตรียุคนี้ก็ไม่ทราบที่ความนิยมชนิดคลุมถุงชนกำลังจะผ่าน. ถ้าเป็นโชค ก็ตรงที่ไม่ต้องฝืนใจลงทุนด้วยชีวิต วิญญาณ หากเป็นเคราะห์ ก็เพราะปัญหาที่จะต้องต่อสู้ขับเคี่ยวนั้นมีมากมาย เหตุที่ถึงอย่างไร ผู้หญิงก็คือผู้หญิง สังคมไทยยังไม่อนุญาตให้ปล่อยความรู้สึกอย่างสิ้นเชิง การต่อสู้เรื่องเกี่ยวแก่คู่ครองจึงจำต้องเป็นไปแบบคลื่นใต้น้ำ สงครามใต้สมุทร เป็นระยะที่ชีวิตต้องกระทบทั้งสุขและกังวล หวานและขื่น.

ชีวิตของสตรี มีความหมายเพราะการแต่งงาน มีค่าตรงที่ได้เป็นแม่.........

การแต่งงาน เป็นขั้นตอนที่ต้องรับผิดชอบด้วยตนเอง ตระกูลวงศ์แม้จะสำคัญ แต่ก็ไม่อาจจะเข้ามาเกี่ยวข้องมากนัก เหมือนฝั่งคลองไม่อาจจะยื่นลงไปประคองคนที่กำลังแหวกว่ายอยู่ในกระแสน้ำได้ อย่างจะดีที่สุดก็เพียงแต่เป็นความหวังของคนที่หมดแรงว่ายจะได้โผเข้ามาพักพิง. ไม่มีฝั่ง...แห่งไหนที่จะผลักไสคนที่สิ้นเรี่ยวแรงฉันใด วงศ์ตระกูลก็มีหน้าที่ต่อกุลบุตรกุลสตรีฉันนั้น...

อย่างไรก็ตาม ครอบครัวของแม่ไม่เคยทำให้แม่ต้องผิดหวังเลย โดยเฉพาะคู่ครอง แม่อบอุ่นไปทั่วขุมชีวิต ประกอบกับหน้าที่การงานของแม่และสามีเป็นไปในแนวถนัด ไม่มีอะไรขัด

กันเหมือนนายแพทย์กับพยาบาล. เหตุนี้ผลิตผลจากความรัก. ลูกเต้าหญิงชาย จึงมีความสมบูรณ์ทั้งกายและใจ...

...ลูกผัว แม่มักมีภาษาประสาชาวบ้านครองใจอยู่เสมอ ภาษาชาวบ้านมีส่วนทำให้รู้สึกว่าชีวิตครอบครัวเป็นหุ้นส่วนที่แน่นกระชับ "ผัว เปรียบเหมือนขวัญ ลูกนั้นเหมือนเนตร" โศลกจากพระเทศน์ที่แม่จดจำมาแต่เนิ่นนานหวลเข้าสู่ความรู้สึกดุจลมหายใจ. แม่เป็นหญิง ที่มีขวัญมั่นคง เพราะสามีไม่เคยทำตัวเป็นข้าศึก. แม่ไม่เคยมีทุกข์เพราะต้องร่วมรักชายเดียวกับหญิงอื่น จะจัดว่าแม่เป็นหญิงที่ปลอดภัยไร้ทุกข์. ตามวิสัยหญิงก็คงได้ บางคราวแม่ก็ต้องระแวง เนื่องจากชีวิตจำต้องเหินห่าง พลัดพรากจากกัน—เพื่อหน้าที่ เพื่อความมั่นคงของครอบครัว. แม่ก็สู้อดทนและพยายามดับความระแวงอันเป็นพิษร้ายออกไปด้วยการให้เกียรติสามี. เชื่อในความดีของคู่ครองและที่พึ่งสำคัญยามนี้ก็ได้แก่พระ ยามใดที่ชีวิตต้องเผชิญเหตุการณ์เสมือนถูกทอดทิ้ง แม่ก็จะหันหน้าเข้าพึ่งตั้งใจรับคำสอนของพระ ในระยะนี้แม่ได้กลายเป็นอุบาสิกา พระเจ้าพระสงฆ์หลายรูปหลายองค์ เรียกแม่ว่าโยม แม่รู้สึกพอใจที่ถูกพระตั้งเป็นโยม ที่สำคัญก็คือแม่เปิดประตูบ้าน พานประตูเรือนให้พระสงฆ์เข้ามาเทศน์ตามฤดูกาล มีเพื่อนบ้านใกล้เคียงมาร่วมฟัง ลูกหลานได้มีโอกาสฝึกปรือมารยาท เข้าพระเข้าเจ้าสนิทสนม เกิดผลดีทางสมาคมไปในแนวที่อบอุ่น และอยู่ในร่องในรอยที่แม่พอใจเป็นพิเศษ...นี่เป็นผลที่เกิดจากความรู้สึกยามที่คิดว่าถูกละเลยทอดทิ้ง... แม่นึกยกประโยชน์ให้แก่ความทุกข์...

ลูกเหมือนแก้วแววตา แม่ถนอมนักหนาและก็ไม่เสียทีเลย เพราะไม่มีลูกคนใดไม่ว่าหญิงหรือชายได้ประพฤติตัวเป็นปัญหาให้หนักใจ แม่มั่นใจว่า เป็นผลของการไม่ห่างพระ แม่ไม่เสียดายทุนรอน เรี่ยวแรง ที่ทุ่มเทลงไปเพื่อลูก เหตุที่แต่ละคน มีชีวิตก้าวหน้าไปสู่ความมั่นคงพอวางใจหายห่วง จนกระทั่งทุกคนเป็นฝาเป็นฝั่งไปแล้วแม่ก็ยังไม่ยอมให้แก้วแววตาของแม่กระจายย้ายแยกกันไปทางไหน แม่ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นฝั่งที่ไม่ห่างหรือทอดทิ้งคนว่ายน้ำ... ที่แม่เป็นสุขเป็นพิเศษ ก็ตรงที่ทั้งเขยและสะใภ้ต่างทำตัวไม่ต่างอะไรกับลูกในไส้...

ระยะที่แม่อบอุ่น ก็คงได้แก่ยามที่บ้านแม่พรั่งพร้อมทั้งลูกและผัวและหลาน ๆ หลายสาย แม่รู้สึกเหมือนตัวเองเป็นมหาราชินี ครอบครัวแม่เป็นครอบครัวใหญ่ มั่นคงเป็นสุขโดยไม่จำเป็นต้องลวงตัวเอง นี่ก็เพราะทุกคนรู้จักยกย่องให้เกียรติกัน ต่างเคารพนับถือความรู้สึกของกันและกัน แม่รู้เหมือนกันว่าครอบครัวจะดำรงสภาพเช่นนี้ไม่ได้ตลอดไป แม่ใจหาย เมื่อนึกมองเห็นภาพ

การย้ายแยกแตกกระจายของลูกหลาน ก็ได้แต่ภาวนาว่า หากจะมีเหตุการณ์นั้นก็ขอให้แม่ตายเสียก่อนเถิด อย่าให้ตนต้องได้พบเห็นสภาพอันโหดร้ายอย่างนั้นเลย และแม่ก็ไม่เคยระแวงว่าจะมีใครหักหาญทำลายน้ำใจแม่...

แม่อายุมากขึ้น มีโอกาสได้เห็นความเจริญของลูก ๆ ทั้งกายและจิตใจ แม่คิดว่าคงมีผู้หญิงไม่กี่คนหรอกที่จะโชคดีเท่าแม่ แม่ไม่จำเป็นต้องริษยาใคร ชีวิตของผู้หญิง ถ้าไม่มีความยินดีต่อสภาพอย่างนี้ก็น่าจะถือว่าเป็นคนหมดหวัง ไม่มีทางได้เสวยผลของชีวิตแน่ ๆ จะหวังอะไรให้สูงไปกว่านี้เล่า เมื่อรักสมัครที่จะมีชีวิตอย่างคน เกียรติ ชีวิตไม่เคยด่างพร้อย ไม่เคยพ่ายแพ้ความชั่ว มีความมั่นคงทางครอบครัว ทั้งลูกหลานและผัวก็ไม่เคยทำให้ผิดหวัง ผู้หญิงยังจะต้องการอะไรยิ่งกว่านี้เล่า

แม่มีสิทธิที่จะชื่นใจกับชีวิตของแม่ เพราะแม่รู้ชัดถนัดแก่ใจว่าความรุ่งเรืองมั่นคงทั้งหลายแหล่ มันไม่ได้เป็นผลจากการบันดาลของพระเจ้าองค์ใด แต่มันเผล็ดออกมาจากกรรมที่ถูกต้องดีงามตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ที่แม่ฝัง แม่ประคองไว้ในเนื้อวิญญาณตลอดชีวิต...

และแม่ก็ยังไม่ยอมหยุดยั้งในการสร้างกรรมที่ดีงาม แม่ไม่ยอมสิ้นหวัง เหมือนคนเดินทางจำต้องเตรียมสะเบียง

วันนั้น เป็นวันเสาร์ สามโมงเช้า แม่ดูโทรทัศน์รายการพุทธประทีป มีพระภิกษุสององค์ที่คุ้นเคยกับแม่ออกรายการ บรรยายถึงงานนิทรรศการทางพระพุทธศาสนาที่จะมีในวันอาทิตย์รุ่งขึ้นที่วัดหนึ่ง...ซึ่งเป็นวันอาสาฬหบูชา ผู้บรรยายได้ประกาศว่า มีการแสดงหลายรายการรวมทั้งอภิปรายเรื่อง "อยู่อย่างไทย" ทางผู้จัด เชิญผู้มีชื่อเสียงเป็นวิทยากร... แม่สนใจ หันไปปรารภกับลูกหญิงคนหนึ่งว่า

"หนู พรุ่งนี้ไปเป็นเพื่อนแม่หน่อยนะลูก"

"คุณแม่จะไปไหนคะ ?"

"แม่จะไปวัด... ฟังอภิปราย แม่อยากฟัง คุณสมัคร........." แต่แม่ก็ไม่ได้ฟังคุณสมัคร...... เพราะย่างเข้าเขตวันอาสาฬหบูชานั้น แม่ก็สิ้นใจ มีอะไรบ้างที่แน่นอน...โอ้ ! ชีวิต.

เต สํ วู ปสโม สุโข สู่ความสงบสุข เถิดนะแม่...

โรคหัวใจ*

โดย พลตรี พร พิศกนก

การศึกษาหัวใจ ตามประวัติศาสตร์ เริ่มแต่มนุษย์สมัยโบราณในยุโรปได้ค้นพบภาพที่สลักไว้ตามกำแพงหินในถ้ำ แสดงภาพหัวใจของสัตว์ซึ่งนักประวัติศาสตร์ได้ประมาณไว้ว่าเก่าถึงสองหมื่นปี ต่อมาแพทย์ที่มีชื่อเสียงในสมัยโน้นได้บันทึกการศึกษาหน้าที่ของหัวใจในสัตว์และในคนต่อ ๆ มาจนถึงโรคของหัวใจเป็นลำดับ ตลอดจนวิธีตรวจจนถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งถ้าผมจะกล่าวอย่างละเอียดสำหรับประวัติศาสตร์โรคหัวใจก็จะไม่จบในชั่วโมงนี้

ก่อนจะกล่าวถึงโรคหัวใจ ผมจะขอกล่าวกายวิภาควิทยาและสรีรวิทยาของหัวใจ หมายถึงส่วนประกอบของหัวใจของเรา และหน้าที่ของหัวใจพอเป็นสังเขป

หัวใจ ประกอบด้วยกล้ามเนื้อสลับซ้อน ๆ คล้ายตะกร้อสาน มีเส้นเลือดนำอาหารและอ็อกซิเจ็นไปเลี้ยงกล้ามเนื้อ เส้นเลือดแดงจากเส้นใหญ่ไปเส้นเล็กประสานกันคล้ายใยแมงมุม มีเส้นเลือดดำนำเศษอาหารและคาร์บอนไดอ๊อกไซด์กลับออกมาจากหัวใจ มีระบบประสาทพิเศษสำหรับบังคับให้หัวใจเต้น มีเส้นทางเดินของน้ำเหลือง

หัวใจ มีหน้าที่บีบตัวขยายตัวคล้ายลูกยางบีบเลือดไปเลี้ยงร่างกาย ซึ่งทำการบีบตัวนาทีละประมาณ ๘๐ ครั้ง ถ้าคิดเป็นชั่วโมง คิดเป็นวัน เป็น เดือน เป็นปี เป็นจำนวนครั้งมากมาย เราจะยืน นั่งหรือนอนหลับ หัวใจต้องทำงานตลอดเวลา ถ้าคิดอายุเราถึง ๘๐ ปี หัวใจต้องทำงานบีบตัวกี่ครั้ง ฉะนั้นหัวใจเป็นอวัยวะที่แข็งแรงทนทานที่สุดในร่างกาย หัวใจได้พักตอนที่บีบตัวเต็มที่แล้วชั่วขณะ คือทำงานและพักไปในตัว

* เรื่องนี้ได้บรรยายในการชุมนุมผู้สูงอายุที่โรงพยาบาลประสาทพญาไท เมื่อ วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘

โรคหัวใจ ในระยะเวลาที่ผมได้ปฏิบัติงานทางด้านโรคหัวใจมาแล้ว ๑๑ ปี ที่ รพ. พระมงกุฎเกล้า โรคหัวใจได้พบแล้วหลายประเภท เริ่มเกิดนับจากวันที่ทารกคลอดจนกระทั่งผู้สูงอายุ คือโรคหัวใจซึ่งมีแต่กำเนิดในเด็กในวัยกลางคน ในผู้สูงอายุ

โรคหัวใจซึ่งมีแต่กำเนิด ตามรายงานแพทย์ทั่วโลกรวบรวมไว้ประมาณ ๓๙ ชนิด ในเมืองไทยเราก็พบไม่น้อย บางชนิดเด็กเกิดมาก็ตายรักษาไม่ได้ บางชนิดก็ไม่มีอันตราย มีชีวิตอยู่ได้อย่างคนธรรมดา บางชนิดรักษาได้ด้วยการผ่าตัด ซึ่งในเมืองไทยเราท่านทั้งหลายคงได้ยินข่าวการผ่าตัดหัวใจบ้างแล้ว

โรคหัวใจซึ่งเกิดในวัยเด็ก ได้แก่ชนิดโรคหัวใจจากโรครูมาติคคือโรคปวดข้อที่ทำอันตรายลิ้นปิดเปิดของหัวใจ หรือทำลายเยื่อบุหัวใจด้านในหรือเยื่อหุ้มหัวใจด้านนอก โรคหัวใจชนิดนี้ ถ้าเกิดขึ้นแล้วถ้าไม่รีบรักษาจะติดต่อไปถึงเป็นผู้ใหญ่วัยกลางคน หรือถ้าได้รับการรักษาดีก็จะอยู่ได้ถึงชีวิตบั้นปลาย บางรายก็รักษาได้ด้วยการผ่าตัด เช่น โรคลิ้นหัวใจตีบหรือลิ้นหัวใจรั่วเป็นต้น

โรคหัวใจที่เกิดในคนวัยหนุ่มหรือกลางคน นอกจากโรคหัวใจ ซึ่งเนื่องมาจากโรครูมาติคดังกล่าวแล้ว หรือเนื่องจากโรคหัวใจซึ่งมีแต่กำเนิดติดตัวมา ในวัยนี้มักพบโรคหัวใจซึ่งเนื่องจากเหตุโรคความดันสูงได้เสมอ พบได้บ่อย ๆ ในอายุระหว่าง ๒๕ ถึง ๖๐ ปี อาจจะพบในผู้สูงอายุได้

โรคหัวใจที่เกิดในผู้สูงอายุ หมายถึงผู้ที่อายุเกิน ๖๐ ปี ไปแล้ว ที่พบบ่อย ๆ มีอยู่ ๓ ชนิด คือ —

๑. โรคหัวใจซึ่งเกิดจากเส้นเลือดแดงแข็งตัวทั่วร่างกาย (Arteriosclerosis) เท่าที่ผมพบคนไข้ที่มาให้ตรวจมักมีอาการเหนื่อยง่ายขึ้น ชีพจรเร็วหรือเต้นผิดจังหวะ บางรายเริ่มบวมที่ข้อเท้าสองข้าง ตรวจพบหัวใจโตกว่าธรรมดา อาจได้ยินเสียงผิดปกติที่หัวใจ บางรายก็พบความดันเลือดส่วนบน (Systolic Pressure) สูงแต่อย่างเดียว ถ้าได้รับการรักษาแต่เริ่มแรกก็ทำให้หัวใจดีขึ้นได้

๒. โรคเส้นเลือดแดงที่ไปเลี้ยงกล้ามเนื้อของหัวใจตีบหรืออุดตัน โรคเส้นเลือดแดงที่ไปเลี้ยงหัวใจอุดตันนั้น ผมพบมากกว่าเส้นเลือดตีบแต่ยังไม่ตัน ผมพบคนไข้มารักษาตัวอยู่ใน รพ. พระมงกุฎเกล้าอยู่เสมอเกือบตลอดปี โดยมากพบบ่อยในระหว่างฤดูหนาวต่อฤดูร้อนคือระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมีนาคม

สำหรับอายุของคนไข้ ผมพบในวัยกลางคนจนถึงผู้สูงอายุ อย่างต่ำที่สุดพบอายุ ๓๒ ปี ในคนไข้หนึ่งรายเป็นหญิง เป็นโรคที่มีอันตรายมาก

อาการเริ่มเป็นมีแน่นหน้าอกด้านซ้าย หรือเจ็บหน้าอกด้านซ้าย หรือเริ่มด้วยอาการเป็นลม อาจจะชาไปที่แขนหรือที่คอหรือที่ลิ้นปี่

การตรวจหัวใจด้วยเครื่องไฟฟ้าชนิดพิเศษ วินิจฉัยโรคได้และการรักษาแต่เริ่มแรกก็ช่วยชีวิตคนไข้ได้ส่วนมาก

๓. **โรคหัวใจเนื่องจากความดันเลือดสูง** อาจพบในผู้สูงอายุได้ โดยมากที่พบคนไข้มักไม่มีอาการหรือไม่เคยให้แพทย์ตรวจและวัดความดันเลือดมาก่อน

โรคประสาทหัวใจ (Cardiac Arrhythmia) ตามกล้ามเนื้อของหัวใจมีทางเดินของระบบประสาทพิเศษ ซึ่งบังคับให้กล้ามเนื้อทำงานคือบีบตัว ถ้าประสาทส่วนหนึ่งส่วนใดผิดปกติจะทำให้จังหวะการเต้นของหัวใจผิดไปด้วย โรคประสาทหัวใจก็คือการเต้นของหัวใจผิดจังหวะ บางทีก็เต้นช้า บางทีก็เต้นเร็ว ซึ่งเราพบแล้ว ๒๘ ชนิด บางชนิดก็ไม่เป็นอันตราย บางชนิดก็เป็นอันตรายแก่ชีวิต แต่ถ้าโรคประสาทหัวใจเป็นร่วมกับโรคหัวใจดังกล่าวไว้ข้างต้นอันตรายจะมีมากขึ้น

โรคหัวใจซึ่งเกิดจากเหตุอื่น เป็นโรคเหน็บชา โรคต่อมไทรอยด์เป็นพิษ โรคพังผืดในร่างกายอักเสบ (Collagen disease) เชื้อจุลินทรีย์บางชนิด ทำให้หัวใจอักเสบได้ โรคปอดบางชนิด ทำให้เป็นโรคหัวใจขึ้นได้ทีหลัง

โรคเนื้องอกที่หัวใจ พบได้น้อยมาก

สถิติของโรคหัวใจที่พบในโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าตามลำดับมากน้อย

ลำดับ (๑). โรคความดันเลือดสูง

(๒). โรคหัวใจจากเหตุรูมาติค

(๓). โรคประสาทหัวใจ

(๔). โรคหัวใจเนื่องจากเส้นเลือดแดงที่หัวใจตีบหรือตัน

(๕). โรคหัวใจที่เป็นแต่กำเนิด

(๖). โรคหัวใจที่เกิดจากเส้นเลือดแดงของร่างกายแข็งโดยทั่วไป

โรคหัวใจวาย

ดังปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์มีผู้เสียชีวิตบ่อย ๆ ด้วยเหตุนี้

โรคหัวใจวาย ในภาษาไทยตามที่ผมเข้าใจมีความหมายถึงภาวะที่หัวใจฉีดเลือดไปเลี้ยงอวัยวะในร่างกายไม่เพียงพอแก่ความต้องการ

ถ้าเป็นอย่างเฉียบพลันหรือทันที ผู้นั้นจะถึงความตายในทันที ถ้าเป็นอย่างเรื้อรังคนไข้จะค่อยมีอาการมากขึ้นทีละน้อย เช่น บวม เหนื่อยหอบและอื่น ๆ โรคหัวใจวายเป็นภาวะแทรกซ้อนของโรคหัวใจต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ข้างต้น

อาการสามัญที่พบได้บ่อยในโรคหัวใจ

มีเหนื่อยง่าย เจ็บหรือแน่นหน้าอก หายใจหอบหรือเร็วกว่าปกติ ชีพจรเร็วกว่าธรรมดาหรือช้ากว่าธรรมดา อาการเป็นลมในผู้สูงอายุ อาจเนื่องมาจากโรคหัวใจ อาการปากเขียว ปลายมือปลายเท้าเขียว มักเกิดในโรคหัวใจที่เป็นแต่กำเนิดและโรคหัวใจเนื่องมาจากโรคปอด

การวินิจฉัยโรคหัวใจ

เดี๋ยวนี้เรามีเครื่องมือทางไฟฟ้าอยู่หลายชนิด ซึ่งสามารถตรวจวินิจฉัยโรคหัวใจได้ถี่ถ้วนดีกว่าแต่ก่อนมาก

นายแพทย์ซึ่งปฏิบัติงานทางด้านนี้ นอกจากจะใช้เครื่องมือในทางวินิจฉัยโรคแล้วยังจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสาเหตุของโรคหัวใจตลอดถึงการรักษาด้วยวิธีใหม่ ๆ ด้วย แพทย์โรคหัวใจทั่วโลกได้มีการประชุมกันทุก ๔ ปี นอกจากนั้นก็มีการประชุมแพทย์โรคหัวใจเฉพาะที่ภาคพื้นยุโรป ภาคพื้นเอเซีย ภาคพื้นอเมริกา และมีการประชุมย่อยในแต่ละประเทศกันปีละหลาย ๆ ครั้ง

การป้องกันโรคหัวใจในผู้ใหญ่ ข้อแนะนำดังต่อไปนี้ อาจช่วยในการป้องกันได้บ้าง

(๑). สำหรับท่านที่ร่างกายปกติ ควรให้แพทย์ตรวจร่างกายโดยละเอียดอย่างน้อยปีละครั้ง

(๒). ถ้ามีอาการ เช่น หายใจขัด หัวใจเต้น เจ็บหรือแน่นหน้าอก ขาบวม หน้ามืดหรือเป็นลม ท้องอืดหลังอาหาร ควรให้แพทย์ตรวจทันที

(๓). เมื่ออายุย่างเข้ากลางคน หมายถึง ๔๐ ปีขึ้นไป อย่าให้น้ำหนักตัวเพิ่มหรืออ้วนขึ้น คำอวยพรของเราที่ว่า "**ท่านสมบูรณ์ อ้วนท้วน มีบุญ**" ควรเปลี่ยนเสียใหม่ว่า "**ท่านสมบูรณ์ รูปร่างกระทัดรัด คล่องแคล่วแข็งแรง**" ความอ้วนหมายความว่า ร่างกายมีไขมันมาก ไขมันจะเก็บอยู่ตามใต้ผิวหนังตามอวัยวะ และข้อที่ร้ายไขมันจะไปเกาะอยู่ที่ผนังด้านในของหลอดเลือดแดงเสมือนสนิมที่เกาะอยู่ภายในของท่อน้ำประปาตามบ้าน ไขมันเหล่านี้จะกลายเป็นพังผืด ภายหลังทำให้เส้นเลือดแดงแข็งตัวและแคบลง ผลที่สุดจนถึงอุดตันได้บางแห่ง

(๔). ควรรับประทานน้อยพอควร และออกกำลังกายให้มากขึ้น

สุขอย่างนี้ไม่มีอีกแล้ว

ทัศ
นา
จร

ความ
สุข
นอก
บ้าน

เกร็ดความรู้

⁂ พระมหากษัตริย์และพระบรมราชินี "จักรีวงศ์"

⁂ ⁂ การนับอายุ

⁂ ⁂ การตั้งชื่อ

⁂ ⁂ เรื่อง "ของดีเมืองจันท์"

"พลอยเมืองจันท์"

เรื่องธรรมนีติ

พระมหากษัตริย์ และพระบรมราชินี "จักรีวงศ์"

รัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ประสูติ — สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๒๗๙ — พ.ศ. ๒๓๕๒	๗๒ พรรษา	พ.ศ. ๒๓๒๕	๒๘ ปี

พระนามพระบรมราชินี	พระมเหษีและเจ้าจอม	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์	๓๔	๑๖ + ๒๖ = ๔๒ พระองค์ ดำรงพระยศเจ้าฟ้า ๑๑, พระองค์เจ้า ๓๑

รัชกาลที่ ๒

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ประสูติ — สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๓๑๐ — พ.ศ. ๒๓๖๗	๕๖ พรรษา	พ.ศ. ๒๓๕๒	๑๕ ปี

พระนามพระบรมราชินี	พระมเหษีและเจ้าจอม	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
สมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์	๔๔	๓๙ + ๓๔ = ๗๓ พระองค์ ดำรงพระยศเจ้าฟ้า ๗, พระองค์เจ้า ๖๖

รัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประสูติ — สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๓๓๐ — พ.ศ. ๒๓๙๓	๖๓ พรรษา	พ.ศ. ๒๓๖๗	๒๕ ปี

พระนามพระบรมราชินี	เจ้าจอม	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
ไม่ทรงตั้งพระสนมองค์ใดขึ้นเป็นพระราชินี	๔๖	๒๒ + ๒๙ = ๕๑ พระองค์ ทุกพระองค์ดำรงพระยศพระองค์เจ้า

รัชกาลที่ ๔ (พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๑)
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประสูติ — สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๓๔๗ — พ.ศ. ๒๔๑๑	๖๔ พรรษา	พ.ศ. ๒๓๙๔	๑๗ ปี

พระนามพระบรมราชินี	พระมเหษีและเจ้าจอม	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
องค์ที่ ๑ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี (สิ้นพระชนม์) องค์ที่ ๒ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์	๕๐	๓๙ + ๔๓ = ๘๒ พระองค์ ดำรงพระยศเจ้าฟ้า ๖ ดำรงพระยศพระองค์เจ้า ๗๖

รัชกาลที่ ๔ (พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๒)

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประสูติ – สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๓๕๑ – พ.ศ. ๒๔๐๘	๕๘ พรรษา	พ.ศ. ๒๓๙๔	๑๕ ปี

พระนามพระบวรราชินี	พระมเหษีและเจ้าจอม	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
ไม่ทรงตั้งพระสนมองค์ใดขึ้นเป็นพระบวรราชินี	๓๑	๒๙ + ๒๙ = ๕๘ พระองค์ ดำรงพระยศพระองค์เจ้าทั้งสิ้น

หมายเหตุ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาพระอนุชาร่วมพระราช-มารดาขึ้นเป็นมหากษัตริย์องค์ที่ ๒ ร่วมรัชสมัยของพระองค์ ทรงทำพิธี**บวรราชาภิเษก**ทรงพระนามว่า "พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า-อยู่หัว"

รัชกาลที่ ๕
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พระปิยมหาราช)

ประสูติ — สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๓๙๖ — พ.ศ. ๒๔๕๓	๕๘ พรรษา	พ.ศ. ๒๔๑๑	๔๒ ปี

พระนามพระบรมราชินีและพระภรรยาเจ้า	พระมเหษีและเจ้าจอม	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
— สำหรับรัชกาลนี้ทรงกำหนดชั้นยศของพระมเหษีไว้ ๖ ลำดับ คือ	๖๘	๓๓ + ๔๔ = ๗๗ พระองค์ ดำรงพระยศเจ้าฟ้า ๑๒ พระองค์ ดำรงพระยศพระองค์เจ้า ๔๖ พระองค์
๑. สมเด็จพระบรมราชินีนาถ — สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (สมเด็จพระพันปีหลวง)		
๒. พระบรมราชเทวี — สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ (สมเด็จพระนางเรือล่ม) — สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี (สมเด็จพระพันวสา)		
๓. พระราชเทวี พระนางเจ้าสุขุมาลย์มารศรี		

พระนามพระบรมราชินีและพระภรรยาเจ้า	พระมเหษีและเจ้าจอม	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
๔. พระอรรคชายาเธอ		
— พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค		
— พระองค์เจ้าเสาวภาคย์-นารีรัตน์		
— พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์		
๕. พระราชชายา		
— เจ้าดารารัศมี		
๖. เจ้าจอม		

รัชกาลที่ ๖
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พระมหาธีรราชเจ้า)

ประสูติ — สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๔๒๓ — พ.ศ. ๒๔๖๘	๔๖ พรรษา	พ.ศ. ๒๔๕๓	๑๕ ปี

พระนามพระบรมราชินี	พระมเหษีและเจ้าจอม	พระราชธิดา
สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิ์ศจี	๔	พระราชธิดา ๑ พระองค์ ทรงพระนาม พระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเพชรัตน์ราชสุดาสิริโสภาพรรณวดี

รัชกาลที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประสูติ — สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๔๓๖ — พ.ศ. ๒๔๘๔	๔๘ พรรษา	พ.ศ. ๒๔๖๘	๙ ปี (ทรงสละราชสมบัติเมื่อ ๒ มี.ค. พ.ศ. ๒๔๗๗)

พระนามพระบรมราชินี	จำนวนพระมเหษี	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี	๑	—

รัชกาลที่ ๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ประสูติ — สวรรคต	พระชนมายุ	ปีขึ้นครองราชย์	อยู่ในราชสมบัติ
พ.ศ. ๒๔๖๘ — พ.ศ. ๒๔๘๙	๒๑ พรรษา	พ.ศ. ๒๔๗๗	๑๒ ปี

พระนามพระบรมราชินี	จำนวนพระมเหษี	จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดา
ยังไม่ทรงอภิเษกสมรส	—	—

รัชกาลที่ ๙ (รัชกาลปัจจุบัน)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ประสูติ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๘๙

พระนามพระบรมราชินี ๑ พระองค์	พระนามพระราชโอรสและพระราชธิดา
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ	๑. พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญาสิริวัฒนาพรรณวดี ๒. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ ฯ ๓. พระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินทรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลยโสภาค ๔. พระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์อรรคราชกุมารี

เรื่อง วิธีนับอายุ

วิธีนับอายุเต็ม

โดย พระเทพเมธี วัดเศวตฉัตร

โดยเหตุที่ปีปฏิทินของไทยเราเปลี่ยนแปลงเป็นแบบสากลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ฉะนั้นการนับอายุจึงต้องแยกเป็น ๒ วิธี สำหรับผู้ที่เกิดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ นับวิธีหนึ่ง และผู้ที่เกิดก่อน พ.ศ. ๒๔๘๔ มีวิธีนับอายุอีกแบบหนึ่ง ดังนี้.—

ผู้ที่เกิดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้ตั้ง พ.ศ. เดือนสุริยคติ, วันที่ใน,ปัจจุบันเป็นตัวเลข แล้วลบด้วย พ.ศ. เดือนสุริยคติ, วันที่, ที่เกิด โดยนับเดือนมกราคมเป็น ๑ ฯลฯ เดือนธันวาคมเป็น ๑๒ ถ้าวันที่ลบไม่พอยืมเดือน มา ๑ แจกเป็น ๓๐ บวกกับ วันที่ก่อน แล้วจึงลบ ถ้าเดือนลบไม่พอ ยืม ปี มา ๑ แจกเป็น ๑๒ บวกกับเดือนก่อนแล้วจึงลบ ผลลัพธ์เป็นอายุเต็ม

ถ้าเกิดก่อน พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้ทำโดยวิธีเดียวกัน โดยนับเดือนเมษายน เป็น ๑ ฯลฯ เดือนมีนาคม เป็น ๑๒ เดือนมกราคม กุมภาพันธ์ และมีนาคม ของ พ.ศ. ใหม่ ยังคงนับอยู่ใน พ.ศ. เก่า พ.ศ. ใหม่ของเดือนทั้งสาม ก็ยังนับเป็น พ.ศ. เก่า เช่นเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ เดือนนับเป็นเลข ๑๑ พ.ศ. นับเป็น ๒๕๑๓

ตัวเลขเดือนสุริยคติ

	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
สำหรับผู้เกิดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมา	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
สำหรับผู้เกิดก่อน พ.ศ. ๒๔๘๔	๑๐	๑๑	๑๒	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙

ถ้าเกิดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมาให้ใช้ตัวเลขแถวบน ถ้าเกิดก่อน พ.ศ. ๒๔๘๔ ใช้ตัวเลขแถวล่าง

ตัวอย่างผู้เกิดก่อน พ.ศ. ๒๔๘๔

ผู้ที่เกิดวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ถึงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ จะมีอายุเต็มเท่าไร ให้ทำตามวิธีดังต่อไปนี้.—

วิธีที่ ๑

พ.ศ.	เดือน	วันที่
๒๕๑๙	๔	๑๑
๒๔๕๒	๕	๑๐
๖๖	๑๑	๑
ปี	เดือน	วัน

วิธีที่ ๒

	ปี	เดือน	วัน
๑๐ สิงหาคม ๒๔๕๒ ถึง ๓๑ มีนาคม ๒๔๕๒	—	๗	๒๑
๑ เมษายน ๒๔๕๓ ถึง ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๒	๓๐	—	—
๑ เมษายน ๒๔๘๓ ถึง ๓๑ ธันวาคม ๒๔๘๓	—	๙	—
๑ มกราคม ๒๔๘๔ ถึง ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๘	๓๕	—	—
๑ มกราคม ๒๕๑๙ ถึง ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๙	—	๖	๑๑
รวมอายุ	๖๖	๑๑	๒

ตัวอย่างผู้เกิดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔

ผู้ที่เกิดวันที่ ๒๔ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ถึงวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ จะมีอายุเต็มเท่าไร ให้ทำตามวิธีดังนี้.—

วิธีที่ ๑

พ.ศ.	เดือน	วัน
๒๕๑๙	๑๒	๑๘
๒๕๐๕	๓	๒๔
๑๔	๘	๒๔
ปี	เดือน	วัน

วิธีที่ ๒

	ปี	เดือน	วัน
๒๔ มีนาคม ๒๕๐๕ ถึง ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๕	—	๙	๗
๑ มกราคม ๒๕๐๖ ถึง ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๘	๑๓	—	—
๑ มกราคม ๒๕๑๙ ถึง ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๙	—	๑๑	๑๘
รวมอายุ	๑๔	๘	๒๕

หมายเหตุ วิธีที่สองนี้ ผลลัพธ์บางทีก็มากหรือน้อยกว่าวิธีแรก เนื่องจากการคิดอายุอย่างวิธีแรกนั้น เมื่อช่องวันลบไม่พอ ต้องยืมเวลาของช่องเดือนมา ๑ แล้วแยกออกเป็น ๓๐ วันเสมอไป ส่วนวิธีหลัง ใช้วันที่เกิดไปลบจำนวนวันของเดือนต่าง ๆ ซึ่งไม่เท่ากัน อาจจะเป็นเดือนที่มี ๒๘—๒๙ วันบ้าง เดือนที่มี ๓๐ หรือ ๓๑ วันบ้าง ผลลัพธ์จึงแตกต่างจากวิธีแรกเล็กน้อย

วิธีนับอายุโดยปี

ให้ตั้ง พ.ศ. ปัจจุบัน ลบด้วย พ.ศ. ที่เกิดแล้วบวกด้วย ๑ ผลลัพธ์เป็นอายุโดยปี

ตัวอย่าง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๒ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๙ มีอายุเท่าไร ?

๒๕๑๙ — ๒๔๕๒ = ๖๗ + ๑ = ๖๘

เท่ากับอายุ ๖๘ ปี

ความรู้เกี่ยวกับการตั้งชื่อ

โดย พระเทพเมธี วัดเศวตฉัตร

การหาตัวอักษรตั้งชื่อ :— เกิดวันใดให้นับช่องวันเกิดเป็นบริวารแล้วเวียนไปทางขวา ตามลำดับ :—

บริวาร – อายุ – เดช – ศรี – มูละ – อุตสาหะ – มนตรี – กาลกิณี

เด็กหญิง :— ควรให้มีอักษรที่เป็น "ศรี" ด้วย

เด็กชาย :— ควรให้มีอักษรที่เป็น "เดช" ด้วย

→

อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ อีสาน ๖ อาทิตย์	ก ข ค ฆ ง บูรพา ๑๕ จันทร์	จ ฉ ช ฌ ญ อาคเนย์ ๘ อังคาร
ศ ส ห ฬ อุดร ๒๑ ศุกร์		ฎ ฐ ฑ ฒ ณ ทักษิณ ๑๗ พุธ กลางวัน
ย ร ล ว (ราหู) พายัพ ๒๑ พุธ กลางคืน	ป ผ พ ภ ม ประจิม ๑๙ พฤหัสบดี	ต ถ ท ธ น หรดี ๑๐ เสาร์

←

เนื่องจากดวงดาวทุกดวงตั้งขึ้นทางทิศทักษิณก่อน แล้วนับเวียนไปทางขวา กำลังวันจึงปรากฏอยู่ตามทิศนั้น ๆ ตามตารางข้างบน

การตั้งชื่อฉายาของพระภิกษุ หรือการตั้งชื่อเด็กเพื่อความเป็นสิริมงคล จะอาศัยตารางข้างบนเป็นหลักการพิจารณาได้ เพื่อเว้นอักษรที่เป็นกาลกิณี เกิดวันใดให้นับวันนั้นเป็นบริวารแล้วเวียนไปทางขวาตามลำดับดังนี้คือ.—

บริวาร — อายุ — เดช — ศรี — มูละ — อุตสาหะ — มนตรี — กาลกิณี

ตัวเลขของแต่ละช่องหมายถึงกำลังวัน และเป็นกำลังวันที่ดวงดาวนั้น ๆ เสวยอายุเจ้าของวันเกิดอยู่

ทิศ ที่ปรากฏในช่องนั้น ๆ หมายถึง ทิศประจำบุคคลนั้น

อักษร ของแต่ละช่องเป็นอักษรประจำวันเกิดตามทักษา

ตัวอย่าง ผู้ที่เกิดวันอาทิตย์ พระอาทิตย์เสวยอายุ ๖ ปี ต่อไปพระจันทร์เสวย ๑๕ ปี พระอังคาร ๘ ปี พระพุทธ ๑๗ ปี พระเสาร์ ๑๐ ปี พระพฤหัสบดี ๑๙ ปี พระราหู ๑๒ ปี พระศุกร์ ๒๑ ปี ดังนี้เป็นต้น

ทิศอีสาน เป็นทิศประจำผู้เกิดวันอาทิตย์ การตั้งชื่อ อักษร อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ เป็นบริวาร ก ข ค ฆ ง เป็นอายุ เรียงไปตามลำดับ อักษรที่ควรเว้น คือ ส ห ฬ ผู้ที่เกิดวันอื่นก็นับโดยนัยนี้.

◆ ◆ ◆

ของดีเมืองจันท์

บทนำ

เมืองจันท์ นอกจากจะมีของดีนานาประการดังกล่าวไว้ ยังเรียกได้ว่าเป็น "เมืองคนดี" กุลบุตรกุลธิดาลูกหลานชาวจันท์นิยมเข้ามาศึกษาเล่าเรียนกันในกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่สมัยเมืองไทยเริ่มตื่นตัวทางการศึกษาจนถึงปัจจุบัน วิชาที่นิยมเรียนกันมากเท่าที่สังเกต คือ แพทย์ กฎหมาย ครูและพยาบาล เมื่อเรียนสำเร็จแล้วต่างก็มีหน้าที่การงานเป็นหลักฐาน ดำรงตำแหน่งสูง ๆ ในวงราชการ เป็นผู้มีประโยชน์ต่อบ้านเมือง

นอกเหนืออื่นใด "ครอบครัวอุปถัมภานนท์" มีความภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้กุลสตรีชาวจันท์ — — — "คุณ สุดใจ (ตีระนันทน์) อุปถัมภานนท์" คนดีเมืองจันท์คนหนึ่งมาเป็นสมบัติอันล้ำค่าของครอบครัวด้วย

คุณแม่เป็นชาวจันท์ที่รักบ้านเกิดเมืองนอนมาก แม้จะจากบ้านเมืองเข้ามาศึกษาในกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่อายุยังน้อย และเมื่อมีครอบครัวแล้วก็ต้องติดตามคุณพ่อไปอยู่ที่นครราชสีมาเป็นเวลานาน ระยะหลัง ๆ เมื่อย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้ไปเยี่ยมบ้านเกิดบ้าง ไปทำบุญสร้างศาลา และไปทอดกฐินหลายครั้ง ลูกหลานตั้งใจจะพาคุณแม่ไปเที่ยวเมืองจันท์อีกก็ยังไม่พร้อมที่จะไปกันเพราะมักจะต้องรอกันเป็นขบวนใหญ่

คุณแม่ชอบเล่าให้ลูก ๆ หลาน ๆ ฟังด้วยความภูมิใจถึงสิ่งที่ดี ๆ ของเมืองจันท์ เช่นเรื่องผลไม้บ้าง อาหารทะเลบ้าง ครั้งหนึ่ง ทางเมืองจันท์ส่งลิ้นจี่จากสวนของคุณแม่มาให้ ปรากฏว่าเนื้อน้อยและไม่ใคร่หวาน หลาน ๆ พากันกระเซ้าเย้าแหย่เรื่องลิ้นจี่เปรี้ยว คุณแม่หัวเราะชอบใจมาก เนื่องจากเหตุนี้ พวกเราพี่ ๆ น้อง ๆ จึงมานั่งนึกกันว่า มีอะไรบ้างที่พอจะประมวลเข้าไว้ในเรื่อง

"ของดีเมืองจันท์"

เกี่ยวกับภูมิศาสตร์สังเขปของเมืองจันท์ ได้คัดลอกมาจากบางตอนของเรื่อง "ประวัติเมืองจันทบุรี" เขียนโดย คุณ ตรี อมาตยกุล สำหรับสิ่งที่คุณแม่ชอบมาก คือ อัญมณี จึงได้ขอเรื่อง "พลอยจันทบุรี" จาก คุณ ประสาท ตีระนันท์ เรื่องอื่น ๆ ช่วยกันคิดมารวมไว้ ไม่ถือว่าเป็นตำรับตำรา เพราะอาจจะมีผิดพลาดบกพร่องบ้าง หากเป็นเช่นนั้นก็ต้องขออภัยท่านผู้อ่านด้วย.

จันทบุรีหรือจันตบูรณ์

อยู่ห่างจากกรุงเทพ ฯ ประมาณ ๓๓๐ กิโลเมตร อาณาเขตทางทิศเหนือจดจังหวัดปราจีนบุรี ทิศตะวันออกจดแดนประเทศเขมร ทิศใต้จดชายฝั่งทะเลในอ่าวไทยและจังหวัดตราด ทิศตะวันตกจดจังหวัดระยอง

จันทบุรีเป็นเมืองน่าเที่ยว มีภูมิประเทศสวยงามมาก มีภูเขาล้อมรอบ และมีทะเลอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเท่าใดนัก ภูมิประเทศแปลกหลายแบบ มีทั้งที่ราบ เนินเขา ภูเขาสูง ๆ ก็มีหลายลูก เช่น ภูเขาสอยดาว ภูเขาสระบาป เป็นต้น ภูเขาตะเคียนทอง เป็นที่เกิดของแม่น้ำจันทบุรี ภูเขาที่มีค่ายิ่งยวด คือ เขาพลอยแหวน เป็นเขาลูกเล็ก ๆ แต่เป็นแหล่งกำเนิดพลอยสีต่าง ๆ และเนื่องจากมีภูเขามาก จึงทำให้มีน้ำตกสวยงามมีชื่อเสียงหลายแห่ง เช่นน้ำตกพลิ้ว น้ำตกสระบาป เป็นต้น น้ำตกพลิ้วสวยงามที่สุดและยังเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่ง เป็นที่ตั้งของพระเจดีย์ — อนุสาวรีย์แห่งความรักใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ (สมเด็จพระนางเรือล่ม) ซึ่งเสด็จทิวงคตท่ามกลางลำน้ำเจ้าพระยาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ ทางแถบทะเลก็มีสถานที่มีชื่อเสียง คือ อ่าวกะทิง และแหลมสิงห์ เป็นต้น ทิวทัศน์ทางทะเลซึ่งมีเกาะใหญ่น้อยเรียงรายกันเป็นหย่อม ๆ กับอากาศที่ปลอดโปร่งจะทำให้ผู้ที่ได้ทัศนามีความเบิกบานเพลิดเพลินใจอย่างยิ่ง ปัจจุบัน การคมนาคมสะดวกมาก สถานที่บางแห่งเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติไทยมาหลายสมัย ที่สำคัญควรแก่การจดจำยิ่งก็คือ เมื่อครั้งไทยเราเสียกรุงครั้งที่สอง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ พระยาวชิรปราการ (ต่อมาคือพระเจ้าตากสิน) ได้ยกพลไปตีเมืองจันทบุรีแตก แล้วตั้งมั่นรวมกำลังอยู่ที่นั่นถึง ๖ เดือน ตระเตรียมกองทัพไปต่อสู้กับพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น ได้ชัยชนะ กู้อิสรภาพกลับคืนมาได้

จันทบุรีเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์มากทั้งทรัพยากรธรรมชาติและเกษตรกรรม มีทั้งการทำไร่ ทำสวน การประมง และการขุดพลอย ซึ่งเป็นผลให้เกิดการอุตสาหกรรมขึ้นหลายชนิด เหล่านี้เองที่ทำให้เกิดมี "ของดีเมืองจันท์" ดังที่จะประมวลมาเล่าสู่กันฟังเป็นเกร็ดความรู้ ดังนี้

รายการของดีเมืองจันท์

ลำดับ	รายชื่อ	คำอธิบาย
	ประเภทพืช – ผลไม้	
๑.	กระวาน	– เครื่องเทศชนิดหนึ่ง
๒.	กะแท่ง	– ผักขึ้นในน้ำ ใช้แกงแบบแกงส้ม
๓.	เงาะสีชมพู	– มีชื่อเสียงมาก สวนกรุงเทพฯ นำพันธุ์จากจันท์มาปลูก
๔.	ชะเนียง	– เป็นพืชใช้หัวจิ้มน้ำพริก
๕.	ชะมวง	– เป็นต้นไม้ยืนต้น ใบมีรสเปรี้ยว ใช้แกงกับหมูสามชั้น
๖.	ต้นกก	– พืชที่สำคัญ ใช้ทำเสื่อและเครื่องใช้อื่น ๆ
๗.	ต้นรงทอง	– ใช้ยางทำสีรง (สีเหลือง) สมัยโบราณใช้เป็นยาถ่าย แต่ต่อมาตัดออก เนื่องจากมีฤทธิ์รบกวนลำไส้อย่างมาก จึงใช้เฉพาะทำสี
๘.	พริกไทย	– เป็นเครื่องเทศที่ใช้กันมาก พริกไทยจันท์เคยมีชื่อเสียงมาก
๙.	ยางพารา	– เป็นสินค้าสำคัญของเมืองจันท์
๑๐.	ลูกคอแลน	– ผลไม้ป่า
๑๑.	ลูกคุย	– ผลไม้ป่า
๑๒.	ลูกหย่อง	– เป็นพืชใช้หัวจิ้มน้ำพริก
๑๓.	ลูกหวาย	– ผลไม้ป่า
๑๔.	ส้มแสงทอง	– สมัยหนึ่งส้มชนิดนี้เป็นผลไม้ที่มีชื่อเสียงมากของเมืองจันท์ ปัจจุบันหมดไปจากตลาด อาจจะเป็นเพราะไม่มีพันธุ์ดี
๑๕.	สละ และ ระกำ	– เป็นผลไม้ที่มีมากที่จันทบุรี
๑๖.	สะตอ	– เป็นพืช ใช้เม็ดในฝักจิ้มน้ำพริก และผัดเป็นอาหาร
๑๗.	สำรอง (หรือลูกพุงทะลาย)	– เป็นพืช นำลูกแห้ง ๆ ล้างให้สะอาด แช่น้ำให้พอง โรยน้ำตาลทราย รับประทานชื่นใจ
๑๘.	สีละมัน	– ผลไม้ป่า ลักษณะคล้ายลิ้นจี่แต่ลูกเล็กมาก เปรี้ยว

ลำดับ	รายชื่อ	คำอธิบาย
	ประเภทอาหาร	
๑.	ก๋วยเตี๋ยวจันท์ผัด (ใส่ปูทะเล)	— เป็นอาหารที่ขึ้นชื่อของชาวจันท์ มีวิธีปรุงแตกต่างจากก๋วยเตี๋ยวผัดในกรุงเทพ ฯ เส้นเหนียว นุ่มนวล
๒.	กะปิ (หรือเรียกว่า "เคย")	— มี ๒ ชนิด คือ กะปิดำ และ กะปิขาว หอมอร่อยเช่นเดียวกัน แล้วแต่จะชอบอย่างใด
๓.	กุ้งแห้ง	— กุ้งแห้งจันท์อร่อยมาก ตัวเล็กหรือใหญ่ มีหลายขนาด
๔.	แกงใบชะมวงกับเนื้อหมูหรือหมูสามชั้น	— มีวิธีปรุงโดยเฉพาะ รส เปรี้ยว เค็ม หวานจัด
๕.	แกงหมูหอง	— คือแกงหน่อไม้แห้งที่ทำเป็นเส้นฝอยกับหมูสามชั้นใส่ถั่วลิสงคั่ว รสหวานเค็ม
๖.	ขนมหัวผักกาด	— อาหารนี้เป็นขนมหวาน คือแป้งกวนผสมหัวไชเท้าหั่นฝอยโรยด้วยถั่วลิสงคั่วหั่นฝอย
๗.	ข้าวเกรียบจันท์	— เป็นแบบข้าวเกรียบงาของเมืองเพชร แต่มีรสเค็ม ๆ หวาน ๆ อร่อยมาก
๘.	ไข่ปลากระบอกแห้ง	— ทอดน้ำมันลอยเป็นเครื่องเคียง อร่อยมาก และราคาแพงมาก
๙.	ปลาเก๋ย (คนกรุงเทพ ฯ เรียกว่าปลาจ่อม)	— เป็นเครื่องจิ้มชนิดหนึ่ง กลิ่น รส รุนแรงมาก
๑๐.	ก๋วยเตี๋ยวแผ่นจิ้มน้ำพริกกุ้งแห้ง	— แผ่นก๋วยเตี๋ยวที่ยังไม่ได้หั่นและต้องไม่ทาน้ำมัน น้ำพริกกุ้งแห้งไม่ใส่กะปิ
๑๑.	ทุเรียนกวน	— ทุเรียนกวนของเมืองจันท์มีชื่อเสียงว่าอร่อยมาก
๑๒.	แมงกระพุนแช่ฝาดจิ้มน้ำพริกถั่วลิสง	— แมงกระพรุนที่แช่ฝาดแล้วจะเป็นสีแดงเข้ม ใส กรอบ ค่อนข้างจะเป็นอาหารเฉพาะของชาวจันท์
๑๓.	ยำต้นกระชายอ่อน	— ปรุงด้วย กุ้งแห้งป่น มะพร้าวคั่ว ระกำเปรี้ยว น้ำปลา น้ำตาลปี๊บ

ลำดับ	รายชื่อ	คำอธิบาย
๑๔.	เส้นก๋วยเตี๋ยวจันท์	— มีลักษณะต่างจากของที่อื่น ๆ ใส เหนียวคล้ายวุ้นเส้น หั่นเป็นเส้นเล็ก ๆ เมื่อปรุงแล้วนุ่มนวล
๑๕.	อาหารทะเล	— มีมากมายหลายชนิด ปัจจุบันมีฟาร์มเลี้ยงหอยนางรมด้วย
	ประเภทอุตสาหกรรม	
๑.	กระเป๋าและผลิตภัณฑ์ที่ทำจากกก	— สวยงามน่าใช้ ปัจจุบันมีแบบแปลก ๆ การผลิตมีคุณภาพดีขึ้น
๒.	ผ้าพื้นเมือง และ ผ้าไหม	— ผ้านี้เป็นอุตสาหกรรมที่มีชื่อเสียงของชาวจันท์มาแต่โบราณ ในสมัยศรีอยุธยา ผ้าไหมของจันท์เคยเป็นผ้าทรงของพระราชาธิบดี และจ้าวนายราชตระกูลคู่กันมากับผ้าม่วงหางกระรอกของนครราชสีมา และทรงใช้กันเรื่อยมาจนเลิกประเพณีนิยมการใช้ผ้านุ่ง ปัจจุบันชาวจันท์พากันเลิกอาชีพทอผ้านี้เสียแล้ว
๓.	เสื่อกก หรือเสื่อจันตบูรณ์	-- ทอจากกกอย่างดี ยกดอก สีสวยงามมาก ไม่มีสินค้าเสื่อจากเมืองใดที่ทำได้ทัดเทียมของเมืองจันท์
๔.	เสื่อลวด	— ที่จริงก็คือเสื่อกกนั่นเอง แต่เป็นแบบเฉพาะ มีความกว้างไม่เกิน ๑ เมตร แต่ความยาวไม่จำกัด ส่วนมากจะจัดทอตามความประสงค์ของผู้สั่งทำ เสื่อชนิดนี้จะเห็นได้จากตามโบสถ์ หรืออาสนศาลา เพราะนิยมสร้างถวายวัดวาอาราม
๕.	ไม้กวาดอ่อน (สำหรับกวาดบ้าน)	— ของจันทบุรีมีชื่อมาก ในเรื่องความคงทน

สิ่งสุดท้าย คือ อัญมณี เป็นทรัพยากรที่มีค่ายิ่งยวดของเมืองจันท์ ขอให้ท่านติดตามหาความรู้จากเรื่อง "พลอยเมืองจันท์" ของคุณ ประสาท ตีระนันท์ ซึ่งได้รับความเอื้อเฟื้อให้นำมาตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ด้วยแล้ว

ในที่สุดนี้ ลูกหลานของ คุณ สุดใจ อุปถัมภานนท์ ขอถือโอกาสขออภัย "ชาวจันท์" ไว้ด้วย หากการบรรยายเรื่องเกี่ยวกับเมืองจันท์ของท่านจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องไปบ้าง.

ร่มไม้ก็เป็นที่อาศัยได้สุขมาก

แต่ร่มญาติยังสุขสบายกว่านั้น

ร่มพ่อแม่ยังสุขสบายยิ่งกว่านั้น

ร่มครูอาจารย์ ร่มพระเจ้าอยู่หัว...

ยังสุขสบายยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก

ร่มธงธรรมะของพระชินเจ้า...

ยังสุขสบายกว่าทั้งหมด.

(คัดมาจากเรื่อง "ธรรมนีติ" ซึ่งพิมพ์อยู่ในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้)

พลอยจันทบุรี

โดย ประสาท ตีระนันทน์

คัดจากหนังสือ "อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหลวงมัศยจิตรการ" (ประสพ ตีระนันทน์)

คงจะมีท่านผู้อ่านอีกจำนวนไม่น้อยที่ทราบว่าจังหวัดจันทบุรีหรือที่เรียกว่าเมืองจันท์นั้น นอกจากจะเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลไม้นานาชนิด เป็นต้นว่า เงาะ ส้มแสงทองอันลือชื่อ และเป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ด้วยต้น ยางพารา ซึ่งเป็นสินค้าขาออกสำคัญอย่างหนึ่งของประเทศแล้ว จันทบุรียังเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุและพลอยมีค่าต่าง ๆ มากมายหลายชนิด และเป็นสินค้าขาออกที่จัดว่าสำคัญอีกอย่างหนึ่ง เป็นทรัพย์ในดินที่มีค่าควรแก่การศึกษาและน่าสนใจไม่น้อย.

ในฐานะที่ คุณหลวงมัศยจิตรการ คุณพ่อของผู้เขียนซึ่งได้ถึงมรณกรรมล่วงลับไปแล้วนี้ เป็นชาวจันทบุรีโดยกำเนิด และได้ดำเนินกิจการค้าขายพลอยสืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษเป็นเวลาช้านาน จึงเป็นที่รู้จักนับถือและคุ้นเคยกับบรรดาพ่อค้าพลอยทั้งหลายทั้งที่จันทบุรีและกรุงเทพ ฯ เป็นอย่างดี ฉะนั้น การจากไปของท่านโดยที่ไม่มีใครคาดคิดถึงนี้ จึงเป็นที่น่าเสียดายและเศร้าสลดแก่ ลูกหลาน บรรดามิตรสหายและผู้คุ้นเคยทั้งหลาย นับว่าเป็นการสูญเสียบุคคลสำคัญไปอีกคนหนึ่งในวงการค้าเพชรพลอย

ความจริงเรื่องเกี่ยวกับพลอยจันทบุรีนี้ สำหรับเมืองจันท์นั้นท่านผู้อ่านส่วนมากคงเคยไปเที่ยวมาแล้ว บางท่านก็เคยได้อ่านจากหนังสือและสารคดีท่องเที่ยว บางคนรู้จักและคุ้นเคยกว่าผู้เขียนเสียอีก โดยเฉพาะท่านผู้เชี่ยวชาญเรื่องพลอยทั้งหลาย จึงใคร่ขออภัยสำหรับข้อบกพร่องหรือข้อผิดพลาดที่อาจจะมีขึ้นได้ ผู้เขียนตั้งใจเขียนเรื่องนี้ตามสติปัญญาและความรู้เท่าที่มี และตั้งใจจะให้เป็นความรู้แก่ผู้ที่สนใจเท่านั้น อนึ่ง ผู้เขียนขอเล่าและบรรยายพอเป็นสังเขป พอเข้าใจ

เนื่องจากมีเวลาเขียนอันจำกัด และขอตั้งจิตอธิษฐานความดีและผลบุญซึ่งเกิดจากความรู้นี้ ขออุทิศให้เป็นกุศลแก่ คุณหลวงมัศยจิตรการคุณพ่อบังเกิดเกล้าผู้ล่วงลับไปแล้วเถิด

จันทบุรีเป็นจังหวัดเดียวในประเทศไทยที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพลอยต่าง ๆ หลายสีหลายชนิด และได้ทำการขุดค้นหากันเป็นอาชีพสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว พลอยต่าง ๆ เหล่านี้มีอุดมมากในแถบเชิงเขาที่เป็นที่ลุ่ม ถิ่นกำเนิดอาจเป็นภายใต้ผืนแผ่นดินของเรือกสวนไร่นาแถบใดแถบหนึ่ง เมื่อสำรวจพบว่าผืนแผ่นดินแห่งใดและตรงไหนมีพลอยกำเนิด บรรดาพวกพ่อค้าก็ทำการขุดหากันทันที โดยการเช่าหรือเหมาสถานที่นั้นกับเจ้าของที่ตามแต่จะตกลงกัน การขุดจะกระทำเป็นหลุมกลม ๆ หรือเป็นบ่อติด ๆ และใกล้เคียงกัน ปากหลุมที่ขุดจะกว้างประมาณ ๒ เมตร และลึกประมาณ ๔ – ๖ เมตร เมื่อขุดได้พอประมาณแล้วเขาจะนำมาร่อนล้างน้ำให้สะอาด เพื่อจะได้นำเม็ดพลอยไปคัดเลือกต่อไป

เมื่อขุดค้นกันจนเห็นว่าในที่แถบนั้นไม่มีพลอยแล้ว เขาก็จะค้นหาถิ่นกำเนิดในสถานที่อื่นต่อไปอีก และจะเพลาการขุดระยะหนึ่งในฤดูที่มีฝนตกชุก เนื่องจากเกรงอันตรายอันเกิดจากหลุมบ่อพังทลายลงไปทับนั่นเอง

สถานที่ได้ทำการขุดค้นไปแล้วและยังทำการขุดอยู่ที่มีชื่อได้แก่ บ่อบางกะจะ บ่อไร่ บ่อเวฬ บ่อตกพรม ฯลฯ เป็นต้น

พลอยที่กำเนิดในแผ่นดินนี้ มีหลายสีหลายชนิด เช่นพลอยสาแหรกหรือที่ฝรั่งเรียกว่า Star Sapphires นอกจากนี้ก็มีพลอยเขียว (Bangkacha Sapphires) พลอยแดง (Siam Rubies) บุศราคัม (Yellow Sapphires) โกเมน (Garnets) พลอยสีเขียวใบไม้ (Green Sapphires) ฯลฯ

พลอยสตาร์ หรือพลอยสาแหรก (Black Star Sapphires) มีลักษณะดำ เจียระไนเป็นรูปนูนแบบหลังเต่าเท่านั้น (Cabochon Cut) เมื่อเจียระไนแล้วนำมาส่องให้สะท้อนกับแสงไฟฟ้าหรือแสงแดดจะเกิดมีสาแหรกหรือขา (Star) ๖ ขา สวยงามมาก พลอยที่มีผิวติดสีน้ำเงิน เราเรียกว่า Blue Star ที่มีสีเหลืองเรียกว่า Golden Star หรือสตาร์บุศนั่นเอง สำหรับราคามีตั้งแต่ขนาดกาหรัดละ ๓๐ – ๕๐ บาท ที่พิเศษกาหรัดละ ๑๐๐ บาทขึ้นไป ชนิดไม่ดีไม่มีสตาร์ เราเรียกว่าสตาร์โล๊ะ เขาขายเหมากันกาหรัดละ ๑—๒ บาท

พลอยเขียว (Bangkahca—Sapphires) ของเมืองเรานั้นมีสีน้ำเงินแก่ (ค่อนข้างดำ) บางคนนิยมเรียกว่านิล ถึงแม้จะไม่งามเท่ากับบ่อไพลินหรือที่บ่อเมืองกาญจน์ แต่ก็มีราคาไม่น้อย ราคาซื้อขายในตลาดปัจจุบันประมาณตั้งแต่กาหรัดละ ๑๐๐ — ๘๐๐ บาท และสูงมากสำหรับเม็ดที่มีสี และความบริสุทธิ์สดใสเป็นพิเศษ อันที่จริงพลอยสีเขียวครามนี้ไม่มีที่ใดจะงามเท่ากับพลอยไพลินจากบ่อไพลินในประเทศเขมร เพราะเนื้อพลอยและสีสันออกเขียวกำมะหยี่ สดใสน่าชมมาก ที่ประเทศพม่าก็มีงาม ๆ เหมือนกัน และในประเทศเราพลอยจากบ่อเมืองกาญจน์ ก็มีสีสวยไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันนัก แต่ว่าจำนวนพลอยที่เกิดมีจำนวนน้อยมาก และการขุดค้นหาเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องด้วยความทุรกันดารและความไม่สะดวกต่าง ๆ ของภูมิประเทศแถบนั้น

พลอยแดง (Siam Rubies) หรือทับทิมของเรานั้น มีสีแดงเข้ม บางเม็ดค่อนข้างปนม่วง มีคุณสมบัติเช่นเดียวกันกับ Sapphire แต่แตกต่างสีกัน จึงมีประกาย สดใส หลังจากเจียระไนแล้ว มีขนาดไม่ใหญ่นัก ประมาณ ๑ — ๓ กาหรัดเป็นส่วนมาก นาน ๆ จึงจะขุดได้พิเศษจริง ๆ ที่มีขนาดเจียระไนแล้ว๕—๗กาหรัด ราคาซื้อขายในตลาดปัจจุบันค่อนข้างสูง และมีราคาแตกต่างกว่าแต่ก่อน เนื้อพลอยส่วนมากไม่ค่อยบริสุทธิ์ มักมีรอยแตกร้าวตำหนิ

บุศราคำ (Yellow Sapphires) หรือ (Oriental Topaz) เนื่องจากพลอยชนิดนี้เป็นวัตถุชนิดเดียวกันกับ Sapphires ทั้งหลายอันจัดอยู่ในพวกที่เรียกว่า Corundum ซึ่งมีความแข็ง (Hardness) และมีความถ่วงจำเพาะ (Specific Gravity) เท่ากัน แต่มีสีแตกต่างกัน คือมีสีเหลือง เนื้อ พลอยส่วนมากบริสุทธิ์ เมื่อเจียระไนแล้วจะมีประกายแวววาว สดใส เป็นที่นิยมมากในเมืองเรา โดยเฉพาะเม็ดใหญ่ ๆ ที่มีสีเหลืองเข้มหรือสีจำปา เด่นและสะดุดตามากเมื่อทำแหวน หรือสร้อยล้อมเพชร ราคาซื้อขายในตลาดปัจจุบันประมาณกาหรัดละ ๓๕๐ — ๗๐๐ บาทสำหรับพลอยขนาด ๓ — ๘ กาหรัด ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับสีและความบริสุทธิ์ของพลอยนั้น ๆ

โกเมน (Garnets) มีสีแดงค่อนข้างดำ เนื้อพลอยอ่อน เนื่องจากมีสีค่อนข้างแก่และดำ การเจียระไนจึงมีลักษณะแบน เพื่อความสวยงามและเพื่อให้สีแดงออกชัดเจนขึ้น ราคาโกเมนย่อมเยามาก ซื้อขายกันประมาณกาหรัดละ ๕—๑๐ บาท เนื่องจากมีผู้นิยมน้อยนั่นเองทั้งในประเทศและต่างประเทศ

พลอยสีเขียวใบไม้ (Green Sapphires) เนื้อพลอยสดใสเพราะมีคุณสมบัติและความแข็ง เช่นเดียวกันกับ Sapphire และ Ruby แตกต่างกันที่สี คือมีสีตอง เขียวอ่อน และเขียวเข้ม พลอยชนิดนี้เมื่อเราเลือกชนิดที่มีสีเขียวอ่อน หรือตองอ่อน แล้วนำมาประกอบกับเพชรทำเป็นรูปพรรณ เช่นสร้อยคอ หรือสร้อยข้อมือแล้ว จะงดงามมาก ราคาก็ไม่สู้แพงนัก ประมาณกาหรัดละ ๒๐ – ๓๐ บาท

ความจริงเพชรพลอยและอัญมณีต่าง ๆ ในโลกนี้มีมากมายหลายร้อยหลายพันชนิด มีสีต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นเรื่องน่าสนใจและควรศึกษา เราจัดแบ่งเพชรพลอยเหล่านี้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ **Precious Stones** และ **Semi – Precious Stones** คือพวกมีค่าสูงและชนิดมีค่ารองลงมา พวก **Precious Stones** ได้แก่ เพชร ทับทิม มรกต นิล ไข่มุก (หมายถึงมุกแท้ไม่ใช่มุกเลี้ยง) นอกนั้นจัดเป็นพวก Semi–Precious Stones ทั้งสิ้น

ในที่นี้และโอกาสนี้ ผู้เขียนขอพูดถึงพลอยที่กำเนิดในเมืองไทยเราโดยเฉพาะที่จังหวัดจันทบุรีเท่านั้น คิดว่าโอกาสหน้าสักวันหนึ่งคงจะมีโอกาสได้เล่าสู่กันฟังถึงอัญมณีต่าง ๆ ในโลกอีกครั้งหนึ่ง

[illegible]

[illegible]

[illegible] Precious Stones [illegible] Semi-Precious Stones [illegible] Precious Stones [illegible]

[illegible]

ธรรมนีติ

คำปรารภ

พระอุดรคณาภิรักษ์ (กิตติวุฑโฒ ภิกขุ)

ผู้อำนวยการ จิตตภาวันวิทยาลัย

คนไทยสมัยก่อนใช้วิธีสอนลูกหลานด้วยสุภาษิต และส่วนมากเป็นสุภาษิตที่มีนิทานประกอบ บางเรื่องก็นำมาเขียนเป็นคำโคลงให้ไพเราะ ที่มีชื่อมากนอกจากนิทานพื้นบ้านแล้วก็มี นิทานอีสป นิทานเวตาล หิโตปเทศ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นสุภาษิตเก่าแก่ที่นำมาจากคัมภีร์ปัญจตันตระของอินเดียสมัยอดีต ยังมีคัมภีร์อื่น ๆ อีกหลายคัมภีร์ที่มีหลักฐานจารึกไว้ในใบลานเป็นอักษรขอม ขณะนี้ได้พิมพ์เผยแพร่เป็นที่รู้จักกันมากแล้วคือ "โลกนีติ" มีคัมภีร์ที่มีลักษณะคล้าย ๆ โลกนีติอยู่อีกสามนีติ ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายแก่ผู้แสวงหาปัญญาทั่วไป คือ ธรรมนีติ ราชนีติ สุตวัฑฒนนีติ โดยเฉพาะ ธรรมนีติ ราชนีติ ทั้งสองนี้ได้รับการแปลจากอักษรขอมเป็นอักษรไทยแล้ว โดย อาจารย์มหา กิม หงษ์ลดารมภ์ และ อาจารย์มหา เกษม บุญศรี ข้าพเจ้าเคยได้รับแจกเนื่องในงานศพทั้งสองเรื่อง นับเป็นหนังสือที่มีคุณค่ามาก อีกคัมภีร์หนึ่ง คือ สุตวัฑฒนนีติ อันเป็นนีติที่สี่ยังค้นต้นฉบับที่เป็นอักษรขอมไม่พบ แต่ทราบว่าทางประเทศพม่าได้เคยพิมพ์เผยแพร่ ข้าพเจ้าได้พยายามติดต่อกับพระภิกษุชาวพม่าให้ช่วยค้นต้นฉบับที่เป็นภาษาบาลีให้จนบัดนี้ยังไม่ทราบเรื่อง และได้ติดต่อไปยังอาศรมไทย — ภารตะให้ช่วยค้นในทางภาษาสันสกฤตดูคิดว่าคงจะได้ความกระจ่างบ้าง

เมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๑๙ ข้าพเจ้าขึ้นไปจังหวัดลำปาง และไปที่วัดที่มะโอซึ่งเป็นวัดพม่าอูธรรมานันทะ ธัมมาจาริยะ เป็นเจ้าอาวาส ท่านผู้นี้ได้กรุณารับภาระติดต่อทางประเทศพม่าให้ข้าพเจ้าได้ค้นทางสายพากย์อังกฤษ ได้พบหนังสือ "โลกนีติ" แปลโดยท่าน เจมส์ เครย์ James Kray ในหนังสือเล่มนี้นอกจากจะมีคำแปลโลกนีติแล้ว ยังมี ธรรมนีติ ราชนีติ สุตวัฑฒนนีติ

อยู่ด้วย ครั้งแรกข้าพเจ้าดีใจมาก คิดว่าจะได้ต้นฉบับสุตวัฒนนีติเป็นภาษาบาลี แต่เมื่อเปิดอ่านไป ไม่ปรากฏมีตัวบาลีที่เป็นอักษรโรมัน มีแต่คำแปลเป็นพากย์อังกฤษ ถึงอย่างนั้นก็ยังดี พอจะได้ใจความว่าในนีตินี้มีอะไรน่าสนใจบ้าง จึงขอยืมหนังสือเล่มนี้ ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในกรุงลอนดอนประเทศอังกฤษมาเป็นเวลา ๙๐ ปีแล้ว ได้นำต้นฉบับมาให้อาจารย์ จำนงค์ ทองประเสริฐ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานแปลเป็นภาษาไทยจนจบและจะพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่อไป

นีติทั้งสี่นี้ ส่วนมากนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมาเรียบเรียงเป็นเรื่อง ๆ ไป ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการนำธรรมะมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และกิจการต่าง ๆ ทั้งในแง่การเมืองหรือการปกครอง ทางเศรษฐกิจ ทางสังคมวัฒนธรรม เป็นหนังสือที่ควรแก่การศึกษาในวงการศึกษาอย่างยิ่ง ถ้านำมาเป็นหลักสูตรการเรียนในระดับสูงแล้วจะเกิดประโยชน์อย่างยิ่งในด้านการสร้างสรรค์ปัญญาและความดีลงสู่จิตใจ ธรรมนีติที่ท่านอ่านอยู่นี้ เป็นการประมวลหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเรื่อง ๆ ไป ถ้านำมาปฏิบัติบ่อย ๆ ก็จะเกิดทักษะทางจริยธรรม

ในงานฌาปนกิจศพ คุณโยม สุดใจ อุปถัมภานนท์ ในวันนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าหนังสือเรื่องธรรมนีตินี้มีคุณค่าควรแก่การพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมานุสรณ์ ได้ขออนุญาตจากอาจารย์เกษม บุญศรี ผู้ชำระในการแปลต่อจาก อาจารย์ กิม หงษ์ลดารมภ์แล้ว อาจารย์ เกษม อนุญาต จึงขออนุโมทนาในกุศลศรัทธาของท่านทั้งสองด้วยที่เป็นผู้ค้นคว้า ดำเนินการแปลและจัดพิมพ์ขึ้น มิฉะนั้น เพชรน้ำเอกเม็ดนี้คงจะจมอยู่ในหินไปอีกนานแสนนาน.

คำนำ

สุภาษิตต่าง ๆ ในภาษามคธ พระโปราณาจารย์ได้เลือกเก็บมาจากที่นั้น ๆ รวบรวมเข้าชุดกันเป็นหมวด ๆ ตามที่ปรากฏแพร่หลายก็คือ โลกนีติ ธรรมนีติ ราชนีติ สุตวัฑฒนนีติ ซึ่งควรรวมเรียกทั้งชุดว่านีติคดี ฯ เมื่ออ่านดูนีติคดีทั้งสี่นี้แล้ว จักได้สันนิษฐานว่า มิใช่ผู้เดียวทำทั้งสิ้น ต่างท่านต่างเก็บบทสุภาษิตที่ตนชอบใจรวมเป็นเจ้าของละนีติ บทสุภาษิตทั้งสี่นีติจึงมีพ้องกันโดยมาก ซึ่งเป็นเพราะความนิยมหากร่วมกันเข้า ฯ อย่างไรก็ตาม นีติทั้งสามเบื้องต้นมีฉบับอรรถซึ่งเก่าที่สุดตามที่เห็นมาเป็นอักษรพม่า เฉพาะสุตวัฑฒนนีติยังไม่เคยเห็นฉบับอรรถ แต่มีผู้ยืนยันว่าเคยพบเห็นในอักษรพม่าเหมือนกัน ฯ

โลกนีติ ฉบับแปลคารม พ.ศ. ๒๔๖๑ และราชนีติ ฉบับแปลคารม พ.ศ. ๒๔๖๔ พิมพ์แล้วที่โรงพิมพ์นี้ ส่วนสุตวัฑฒนนีติ ฉบับแปลคารม พ.ศ. ๒๔๖๒ พิมพ์แล้วที่โรงพิมพ์ศรีกรุง การแปลโลกะและสุตวัฑฒนนีตินั้น อาศรัยปรึกษาฉบับพากย์อังกฤษของ James Gray โดยตลอด ฯ

นีติที่แปลออกใหม่ คือธรรมนีติ คารม พ.ศ. ๒๔๖๔ นี้ อาศรัยฉบับอรรถอักษรพม่าซึ่ง James Gray รวบรวมพิมพ์ขึ้นที่แรงกูน ค.ศ. ๑๘๘๔ บทสุภาษิตต่าง ๆ ในธรรมนีตินี้ ท่านผู้รวบรวมเก็บมาจากคัมภีร์เป็นอันมาก จากคัมภีร์บาลีคือ ธรรมบทบ้าง ชาดกบ้าง ฯลฯ จากคัมภีร์สํสกฤตคือ หิโตปเทศบ้าง ปัญจตันตฺรบ้าง มานวธรฺมศาสฺตฺรบ้าง ฯลฯ และที่ยังไม่ทราบว่ามาจากไหนก็หลายบท บางทีจักเป็นอาจริยมัติ คือความเห็นของอาจารย์นั้น ๆ ก็ได้เช่นดั่งบท ๓๘๙ ว่า

อกฺขรํ เอกเมกญฺจ พุทฺธรูปสมํ สิยา
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส ลิเขยฺย ปิฏกตฺตยํ

"อักษรตัวหนึ่ง ๆ เท่ากับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง เพราะเหตุนั้นแล คนผู้เป็นบัณฑิตพึงลิขิตพระไตรปิฎก" ซึ่งนักเรียนบาลีโดยมากได้พบตามคัมภีร์ใบลานอักษรขอมมักจะจารในท้ายที่จบแห่งคัมภีร์นั้น ๆ เห็นกันว่าคงเป็นช่างจารผู้รู้ภาษามคธในเมืองไทยเรานี่เองจารลงไว้ เพื่อชวนกันให้มีแก่ใจจารพระคัมภีร์อีกมาก ๆ แต่ดูเหมือนไม่มีใครนึกฝันเลยว่าบทนี้ได้มีมาแล้วในคัมภีร์อักษรพม่าเป็นครูเดิม ฯ บทที่มาจากคัมภีร์บาลี คงมีผู้เคยพบเห็นมามากแล้ว ไม่เป็นการแปลกที่จะอ้างถึง ในที่นี้จักอ้างตัวอย่างเฉพาะมาจากคัมภีร์สํสกฤตพอเป็นพยานดั่งต่อไปนี้:—

๑. หิโตปเทศ. (Francis Johnson 1184)

(ก) ปรสตาวนา บท ๔๘ (ธรรมนีติ บท ๓๓๙)

กาวฺย ศาสฺตฺรวิโนเทน กาโล คจฺฉติ ธีมตามฺ

วฺยสเนน จ มูรฺขนำ นิทฺรยา กลเหน วา

(ข) มิตฺรลาภ บท ๑๘ (ธรรมนีติ บท ๒๔๑)

นทีนำ ศสฺตฺรปาณีนำ นขินำ ศฤงฺคินำ ตถา

วิศฺวาโส ไนว กรฺตวฺย สตฺรีษุ ราชกุเลษุ จ

๒. ปญฺจตนฺตฺร (Dr. Johannes Hertel 1908)

(ก) ตนฺตฺร ที่หนึ่ง บท ๒๒ (ธรรมนีติ บท ๓๗๑)

โก' ติภาร: สมรฺถานำ กึ ทูรํ วฺยวสายินามฺ

โก วิเทศ: สุวิทฺยานำ ก : ปร : ปฺริยวาทินามฺ

(ข) ตนฺตฺร ที่สอง บท ๑๔๓ (ธรรมนีติ บท ๙๙)

โย ธฺรุวาณิ ปริตฺยชฺย อธฺรุวาณิ นิเษวเต

ธฺรุวาณิ ตสฺย นศฺยนฺติ อธฺรุวํ นษฺฏม เอว จ

๓. มานวธรฺมศาสฺตร (Graves Chamney Haughton 1825)

(ก) อธฺยาย ที่สอง บท ๒๑๕ (ธรรมนีติ บท ๑๖๔)

มาตฺรา สฺวสฺรา ทุหิตฺรา วา น วิวิกฺตาสโน ภเวตฺ

พลวานฺ อินฺทฺริยคฺราโม วิทฺวำ สมฺ อปิ กรฺษติ

(ข) อธฺยาย ที่สาม บท ๑๐๑ (ธรรมนีติ บท ๑๔๐)

ตฤณานิ ภูมิรฺ อุทกํ วากฺ จตุรฺถี จ สูนฤตา

เอตานฺยฺ อปิ สตำ เคเห โนจฺฉิทฺยนฺเต กทาจน

เมื่อฉนี้ รู้สึกว่าท่านผู้แปลธรรมนีติประกอบด้วยความอุตสาหะใหญ่ พยายามแปลบทสุภาษิตในนีตินี้จนสิ้นเชิง ฝ่ายผู้ที่ช่วยตรวจพิมพ์ ก็ต้องตามค้นที่มาต่าง ๆ แห่งบทสุภาษิต เพราะจะเชื่อเอาว่าอักษรพิมพ์ในต้นฉบับพม่าไม่มีผิดเลยนั้นไม่ได้ เป็นอันว่า ได้เพิ่มหนังสือชุดนีติคดีขึ้นแล้วอีกเล่มหนึ่ง คือ ธรรมนีตินี้แล ฯ

คณะหนังสือสำหรับพิเศษ

โรงพิมพ์ไท

มกราคม ๒๔๖๔

ธมฺมนีติ

๑. วนฺทิตฺวา รตนํ เสฏฺฐํ นิสฺสาย ปุพฺพเก ครุํ
นีติธมฺมํ ปวกฺขามิ สพฺพโลกสุขาวหํ

หลักธรรม

๑. ข้าพเจ้า ขอถวายนมัสการพระรัตนตรัยด้วยเศียรเกล้าแล้ว จักกล่าวหลักธรรม ซึ่งประมวลความสุขทุกประการมาให้ โดยอาศัยท่านบุรพาจารย์เป็นแนวทาง

มาติกา
แม่บท

๒. อาจริโย จ สิปฺปญฺจ ปญฺญา สุตํ กถา ธนํ
เทโส จ นิสฺสโย มิตฺตํ ทุชฺชโน สุชโน พลํ.

๓. อิตฺถี ปุตฺโต จ ทาโส จ ฆราวาโส กตากโต
ญาตพฺโพ จ อลงฺกาโร ราชธมฺโมปเสวโก
ทุกาทิมิสฺสโก เจว ปกิณฺณโก'ติ มาติกา.

๒. จักกำหนดหัวข้อธรรมที่ท่านเรียกว่าแม่บทไว้ดังนี้ ๑. อาจารย์ ๒. ศิลปะ ๓. ปัญญา ๔. สุตะความรู้ ๕. ถ้อยคำ ๖. ทรัพย์ ๗. ประเทศ ๘. ที่พึ่งอาศัย ๙. มิตร ๑๐. ทุรชน ๑๑. สาธุชน ๑๒. กำลัง

๓. ๑๓. หญิง ๑๔. ลูก ๑๕. ทาส ๑๖. ฆราวาส ๑๗. สิ่งที่ควรทำ ๑๘. สิ่งไม่ควรทำ ๑๙. สิ่งที่ควรรู้ ๒๐. เครื่องประดับ ๒๑. ราชธรรม ๒๒. ข้าเฝ้า ๒๓. อากัปปะที่กำหนดเป็นหมวดสองเป็นต้น ๒๔. ปกิณกะ เรื่องเบ็ดเตล็ด

๑. อาจริยกถา

๑. แถลงอาจารย์

๑. กินฺเตหิ ปาทสุสฺสูสา　　　　เยสํ นตฺถิ ครูนิห
เย ตปฺปาทรโชกิณฺณา　　　　เตว สาธู วิเวกิโน.

๑. การเทอดทูนคุณธรรมอันประเสริฐของครูทั้งหลาย มิได้มีแก่คนเหล่าใด ยังจะต้องการอะไรกะคนเหล่านั้นอีกหรือ คนเหล่าใดเกลือกกลั้วด้วยละอองธุลีบาทของครูทั้งหลายนั้น คนเหล่านั้นเป็นคนดี มีความสงบเสงี่ยมเจียมตน

๒. วินา ครูปเทสนฺตํ　　　　พาโลลงฺกตฺตุมิจฺฉติ
สมฺปาปุเณ น วิญฺญูหิ　　　　หสภาวํ กถํ นุ โส.

๒. คนโง่ไม่ทำตามหลักที่ครูสอน แต่เขาก็ยังหวังจะอวดว่ามีความรู้ดังนั้นเขาจะไม่ถูกนักปราชญ์เย้ยหยันได้อย่างไร

๓. อุฏฺฐานา อุปฏฺฐานา จ　　　　สุสฺสูสา ปริจาริกา
สกฺกจฺจํ สิปฺปุคฺคหณํ　　　　ครุํ อาราธเย พุโธ.

๓. การลุกรับ ๑ การรับใช้ ๑ ความเชื่อฟัง ๑ การปรนนิบัติ ๑ การตั้งใจเล่าเรียนวิชาโดยเคารพ ๑ เหล่านี้ ศิษย์ที่ฉลาดและสามารถก็จะทำให้ครูโปรดปรานได้

๔. อุปชฺฌายาจาริยานญฺจ　　　　มาตาปิตูนเมว จ
สกฺกจฺจํ โย นุปฏฺฐาติ　　　　สุโตปิ ตสฺส ตาทิโส.

๔. ครูคนใด ไม่บำรุงพระอุปัชฌายะ อาจารย์ บิดา และมารดา โดยเคารพ แม้ศิษย์ของครูผู้นั้นก็จะต้องเอาอย่างท่าน

๕. อุปชฺฌายาจริยานญฺจ　　　　มาตาปิตูนเมว จ
สกฺกจฺจํ โย อุปฏฺฐาติ　　　　สุโตปิ ตสฺส ตาทิโส.

๕. ครูคนใด ตั้งใจบำรุงพระอุปัชฌายะ อาจารย์ บิดาและมารดา โดยเคารพ แม้ศิษย์ของครูผู้นั้น ก็จะต้องเอาอย่างท่าน

๖. สมฺมา อุปปริกฺขิตฺวา อกฺขเรสูปเทสุ จ
โจรฆาโต สิยา สิสฺโส ครุ โจรฆฺฆการโก.

๖. ศิษย์ที่เข้าใจเหตุในอักษรและหลักของครูโดยถ่องแท้ ถึงหากว่าจะกลายเป็นเพชฌฆาตไซร้ ครูก็ต้องเป็นผู้มีส่วนด้วย

๗. ปณฺฑิโต สุตสมฺปนฺโน ยตฺถ อตฺถีติ เจ สุโต
มหุสฺสาเหน ตํ ฐานํ คนฺตพฺพํ ว สุเตสินา.

๗. หากรู้ว่าท่านผู้เป็นนักปราชญ์ สมบูรณ์ด้วยความรู้ มีอยู่ในที่ใดผู้แสวงหาความรู้ ก็ควรพยายามบากบั่นไปให้ถึงที่นั้นให้ได้

๘. สุขํ รุกฺขสฺส ฉายา ว ตโต ญาติมาตาปิตุ
ตโต อาจริโย รญฺโญ ตโต ชินสฺส สาสนํ.

๘. ร่มไม้ก็เป็นที่อาศัยได้สุขสบาย แต่ร่มญาติยังสุขสบายกว่านั้น ร่มพ่อแม่ยังสุขสบายยิ่งกว่านั้น ร่มครูอาจารย์ ร่มพระเจ้าอยู่หัว ยังสุขสบายยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก ร่มธงธรรมะของพระชินเจ้ายังสุขสบายกว่าทั้งหมด

๙. ปาสาณฉตฺตํ ครุกํ ตโต เทวานจิกฺขนา
ตโต วุฑฺฒานโมวาโท ตโต ชินสฺส สาสนํ.

๙. ฉัตรหินว่าหนักนักแล้ว แต่การบอกกล่าวของทวยเทพยังหนักกว่านั้น คนที่เชื่อฟังคำตักเตือนของท่านผู้เฒ่า ยังหนักกว่านั้นอีก แต่คำสั่งสอนของพระชินเจ้ายังหนักกว่านั้นอีก

๑๐. ตูลํ สลฺลหุกํ โลเก ตโต จปลชาติโก
ตโต วุฑฺฒานโนวาโท ยติธมฺเม ปมาทโก.

๑๐. ในโลก นุ่นก็ว่าเบาที่สุดแล้ว แต่คนสัญชาติกลับกลอกยังเบากว่านั้น คนที่ไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของท่านผู้เฒ่า ยังเบาไปกว่านั้น แต่คนเลินเล่อในธรรมของนักพรตยังเบากว่านั้นอีก

อาจริยกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงอาจารย์

๒. สิปฺปกถา
๒. แถลงศิลปะ

๑๑. สุติ สมฺมุติ สงฺขฺยา จ	โยคนีติวิเสสกา
คนฺธพฺพา คณิกา เจว	ธนุพฺเพธา จ ปูรณา.

๑๑. ๑. ความรู้รอบตัว ๒. วิชาสังคมศาสตร์ธรรมชาติ ๓. วิชาคำนวณ ๔. วิชายนตรกรรม ๕. วิชานีติศาสตร์ ๖. วิชาพยากรณ์ ๗. วิชานาฏศิลป์ ๘. วิชาพลานามัย ๙. วิชาแม่นธนู ๑๐. วิชาโบราณคดี

๑๒. ติกิจฺฉา อิติหาสา จ	โชติ มายา จ ฉนฺทติ
เกตุมนฺตา จ สทฺทา จ	สิปฺปาฏฺฐารสกา อิเม.

๑๒. ๑๑. วิชาแพทย์ ๑๒. วิชาพงศาวดาร ๑๓. วิชาดาราศาสตร์ ๑๔. วิชาพิชัยสงคราม ๑๕. วิชาการประพันธ์ ๑๖. วิชาการสุนทรพจน์ ๑๗. วิชามนตร์ ๑๘. วิชาไวยากรณ์ ศิลปศาสตร์ทั้ง ๑๘ ประการนี้เป็นศิลปะ

๑๓. ขุทฺโท'ติ นาติมญฺเญยฺย	วิชฺชํ วา สิปฺปมถวา
เอกมฺปิ ปริโยทาตํ	ชีวิตกปฺปการณํ.

๑๓. อย่าหมิ่นวิชาความรู้หรือศิลปะว่าน้อย วิชาหรือศิลปะนั้นแม้อย่างเดียว แต่แตกฉานก็ชุบชีวิตได้

๑๔. อปฺปกํ นาติมญฺเญยฺย	จิตฺเต สุตํ นิธาปเย
วมฺมิโกทกพินฺทูว	จิเรน ปริปูรติ.

๑๔. อย่าดูแคลนความรู้ความสามารถว่าน้อย ข้อที่รู้แล้วฝังติดแน่นในดวงใจ ก็เป็นดังจอมปลวกหรือหยาดน้ำ จะค่อย ๆ เต็มขึ้นได้

๑๕. นตฺถิ วิชฺชสมํ มิตฺตํ	นตฺถิ พฺยาธิสโม ริปุ
นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ	นตฺถิ กมฺมสมํ พลํ.

๑๕. ไม่มีมิตรใดจะเท่าเทียมวิทยาคุณ ไม่มีศัตรูใดจะเท่าเทียมความเจ็บไข้ ไม่มีความรักใดจะเท่าเทียมกับรักตน ไม่มีกำลังใดจะเท่าเทียมกำลังกรรมได้

๑๖. สพฺพสุตฺตมธิเยถ หีนมุกฺกฏฺฐมชฺฌิมํ
สพฺพสฺส อตฺถํ ชาเนยฺย น จ สพฺพํ ปโยชเย.

๑๖. เป็นคน ควรเรียนวิชาทุกอย่าง ทั้งอย่างต่ำ อย่างกลางและอย่างสูง ทั้งต้องรู้คุณและโทษของความรู้นั้นด้วย แต่ไม่ควรทำทุกอย่าง

๑๗. อลสสฺส กุโต สิปฺปํ อสิปฺปสฺส กุโต ธนํ
อธนสฺส กุโต มิตฺตํ อมิตฺตสฺส กุโต สุขํ
อสุขสฺส กุโต ปุญฺญํ อปุญฺญสฺส กุโต นิพฺพานํ.

๑๗. คนเกียจคร้านจะมีศิลปะได้อย่างไร คนไม่มีศิลปะจะหาทรัพย์ได้อย่างไร คนไม่มีทรัพย์จะมีเพื่อนได้ที่ไหน คนไม่มีเพื่อนจะหาความสุขได้ที่ไหน คนไม่มีสุขจะหาบุญได้อย่างไร และคนไม่มีบุญจะบรรลุนิพพานได้อย่างไร

๑๘. สิปฺปสมํ ธนํ นตฺถิ สิปฺปํ โจรา น คณฺหนฺติ
อิธ โลเก สิปฺปํ มิตฺตํ ปรโลเก สุขาวหํ.

๑๘. ไม่มีทรัพย์ใดจะเท่าเทียมศิลปะ เพราะศิลปะโจรลักไม่ได้ ศิลปะเป็นมิตรในโลกนี้ และในโลกหน้าก็ยังนำสุขมาให้ด้วย

๑๙. สินฺเน สิปฺปํ สินฺเน ธนํ สินฺเน ปพฺพตมารุยฺหํ
สินฺเน กามสฺส โกธสฺส อิเม ปญฺจ สินฺเน สินฺเน.

๑๙. ความรู้ย่อมเรียนได้ทีละน้อย ๆ โภคทรัพย์ก็หาได้คราวละน้อย ๆ การขึ้นเขาก็ขึ้นได้ทีละก้าว ๆ กามคุณก็ควรต้องผ่อนเป็นขั้น ๆ ความโกรธเล่าก็ควรแสดงคราวละน้อยเหมือนกัน ทั้ง ๕ อย่างนี้ต้องค่อยเป็นค่อยไป

๒๐. โปฏฺฐเกสุ จ ยํ สิปฺปํ ปรหตฺเถสุ ยํ ธนํ
ยถา กิจฺเจ สมุปฺปนฺเน น ตํ สิปฺปํ น ตํ ธนํ.

๒๐. มีความรู้อยู่ในสมุด มีเงินให้เขากู้ ถึงคราวต้องใช้ ความรู้ก็ไม่เป็นความรู้ ทรัพย์ก็ไม่เป็นทรัพย์

๒๑. โพธ ปุตฺต สทา วิชฺชํ มา เขทาจริยํ ครุํ
สเทเส ปูชิโต ราชา พุโธ สพฺพตฺถ ปูชิโต.

๒๑. ลูกเอ๋ย ! เจ้าจงรู้วิชาการทุกเมื่อเถิด อย่าให้ครูอาจารย์ต้องลำบากใจเลย ลูกเอ๋ย ! เป็นพระราชา คนก็บูชาแต่ในประเทศของตนเท่านั้น แต่เป็นนักปราชญ์เขาบูชากันทั้งโลก

๒๒. โพธ ปุตฺต กิมาลเส อโพโธ ภารวาหโก
โพธโก ปูชิโต โลเก โพธ ปุตฺต ทิเน ทิเน.

๒๒. ลูกเอ๋ย ! เจ้าจงตั้งใจเล่าเรียนเถิด จะมัวเกียจคร้านอยู่ใย คนไม่มีความรู้ต้องหาบหาม ในโลกนี้เขาบูชาผู้รู้กัน ลูกเอ๋ย ! จงหาความรู้ใส่ตัวไว้ทุกวัน ๆ เถิด

๒๓. รูปโยพฺพนสมฺปนฺนา วิสาลกุลสมฺภวา
วิชฺชา หีนา น โสภนฺติ นิคฺคนฺธา อิว กึสุกา

๒๓. คนรูปงามนามเพราะ กำลังหนุ่มแน่น ทั้งเกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง แต่ความรู้ทราม กลับไม่งามเลย เหมือนดอกทองกวาวที่ปราศจากกลิ่น ฉะนั้น

๒๔. มาตา เวรี ปิตา สตฺตุ พาลกาเล น สิกฺขิตา
น โสภติ สภามชฺเฌ หํสมชฺเฌ พโก ยถา.

๒๔. แม่กลายเป็นไพรี พ่อกลายเป็นศัตรู เพราะไม่ให้ลูกเล่าเรียนแต่ยังเด็ก ๆ ลูกจึงไม่สง่าผ่าเผยในที่ประชุม เหมือนนกยางในฝูงหงส์ ฉะนั้น

๒๕. โภชนํ เมถุนํ นิทฺทา คาเว โปเส จ วิชฺชติ
วิชฺชา วิเสโส โปสสฺส ตํ หีโน โคณสโม ภเว.

๒๕. การกิน การนอน และเมถุน ในโคกับคน มีเหมือนกัน แต่วิทยา คุณมีพิเศษในคน คนไร้วิทยาคุณก็เท่ากับโค

๒๖. โย สิสฺโส สิปฺปโลเภน พหุํ พหุํ ว คณฺหติ
มูโคว สุปินํ ปสฺสํ น สกฺกา กถิตุํ ปรํ.

๒๖. ศิษย์ที่อาศัยความโลภในศิลปะ เรียนทีละมาก ๆ เขาเป็นเสมือนคนใบ้ฝันเห็น เพราะไม่อาจบอกใครได้

๒๗. หีนปุตฺโต ราชมจฺโจ พาลปุตฺโต จ ปณฺฑิโต
อธนสฺส ธนํ มหุํ ปุริสานํ น มญฺญถ.

๒๗. ลูกคนต่ำศักดิ์ก็เป็นอำมาตย์สูงศักดิ์ได้ ลูกคนพาลก็เป็นบัณฑิตได้ ลูกคนจนก็เป็นเศรษฐีได้ เพราะฉะนั้นไม่ควรหมิ่นคน

๒๘. น โลเก โสภเต มุโฬฺห เกวลตฺตปสํสโก
อปิ สมฺปิหิโต กูเป กตวิชฺโช ปกาสิโต.

๒๘. คนโง่ไม่มีสง่าในโลกเลย ดีแต่ยกตัวเท่านั้น คนมีวิชาความรู้ดีถึงใครจะหมกไว้ในหลุมก็ต้องปรากฏจนได้

๒๙. น ติตฺติ ราชา ธนมฺหิ ปณฺฑิโตปิ สุภาสิเต
จกฺขุปิ ปิยทสฺสเน ชเล สาคโร น ติตฺติ.

๒๙. ท้าวพระยาไม่อิ่มในราชอาณาจักร ฝ่ายบัณฑิตไม่อิ่มในสุภาษิต ตาดีก็ไม่อิ่มในการดูสิ่งที่น่าดู ทะเลก็ไม่อิ่มน้ำ

๓๐. อปฺปสฺสุตายํ ปุริโส พลิพทฺโธ ว ชีรติ
มํสานิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ ปญฺญา ตสฺส น วฑฺฒติ.

๓๐. คนไม่เล่าเรียน ก็แก่ไปเหมือนโคถึก ได้แต่อ้วนจ้ำม่ำ แต่ไม่มีปัญญา

๓๑. คุโณ เสฏฺฐงฺคตํ ยาติ น อุจฺเจ สยเน วเส
ปาสาทสิขเร วาโส กาโก กึ ครุโฬ สิยา.

๓๑. คนเพิ่งจะแรกมีดี ขยับขึ้นถึงคุณอันประเสริฐ ยังไม่ควรจะอยู่ในตำแหน่งอันสูงศักดิ์ กาอยู่บนยอดปราสาท จะเป็นครุฑไปได้อย่างไร

๓๒. มทนุตมทนํ สตฺถํ ขาลนํ กุรุเต มทํ
จกฺขุสงฺขารกํ เตชํ อุลูกานมิวนฺธกํ.

๓๒. ตำราช่วยคนให้หายโง่ได้ แต่ทำความเมาร้ายให้แก่คนพาลเหมือนหนึ่งไฟส่องสว่างให้แก่คนตาดี แต่กลับทำความมืดให้แก่นกเค้าแมว

สิปฺปกถา นิฏฺฐิตา.

จบแถลงศิลปะ

๓. ปญฺญากถา
๓. แถลงปัญญา

๓๓. สุสฺสูสา สุตวฑฺฒนา ปญฺญาย วฑฺฒนํ สุตํ
ปญฺญาย อตฺถํ ชานนฺติ ญาโต อตฺโถ สุขาวโห.

๓๓. เพราะตั้งใจเรียนดี จึงมีความรู้ดี เพราะมีปัญญาจึงมีความรู้ เพราะมีปัญญาจึงรู้เหตุผลถ่องแท้ จึงมีสุขได้

๓๔. อนาคตํ ภยํ ทิสฺวา ทูรโต ปริวชฺชเย
อาคตญฺจ ภยํ ทิสฺวา อภิโต โหติ ปณฺฑิโต.

๓๔. บัณฑิตเมื่อเห็นภัยที่ยังไม่มาถึง ควรหลีกให้ไกล แต่เมื่อประสบภัยเฉพาะหน้า ก็ตั้งท่าสู้โดยไม่เกรงกลัวแต่อย่างใดเลย

๓๕. โลภํ โกธํ มทํ มานํ ถมฺภํ อิสฺสํ ปมตฺตกํ
โสณฺฑํ นิทฺทาลุกํ มกฺขํ มจฺเฉรญฺจ ชเห พุโธ.

๓๕. ความโลภ ความโกรธ ความมัวเมา ความถือตัว ความเกียจคร้าน ความริษยา ความประมาท ความเป็นนักเลง การนอนมาก ความลบหลู่บุญคุณท่าน ความตระหนี่เหล่านี้ ผู้มีปัญญาควรละให้เด็ดขาด

๓๖. สทฺธา หิริ จ โอตฺตปฺปํ พาหุสจฺจํ จิรํ สติ
ปญฺญา จ สตฺต ธมฺเมหิ สมฺปนฺโน ปณฺฑิโต มโต.

๓๖. ความเชื่อ ความละอายใจ ความกลัวผิด ความหมั่นสดับมาก ความเพียร ความมีสติ ความมีปัญญา ผู้สมบูรณ์ด้วยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ท่านยอมรับกันว่าเป็นบัณฑิต

๓๗. ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ โย จตฺโถ สมฺปรายิโก
อตฺถาภิสมยา ธีโร ปณฺฑิโต'ติ ปวุจฺจติ.

๓๗. ผู้ที่รู้ประโยชน์ทั้งสอง คือ ประโยชน์โลกนี้ ๑ ประโยชน์โลกหน้า ๑ เป็นคนมีปัญญาท่านว่าเป็นบัณฑิต

๓๘. สภาวสทิสํ วากฺยํ สภาวสทิสํ ปิยํ
สภาวสทิสํ โกธํ โย ชานาติ ส ปณฺฑิโต.

๓๘. ผู้ใดรู้จักพูดจาพอเหมาะแก่ภาวะของตน รู้จักรักเหมาะแก่ภาวะของตน รู้จักโกรธพอเหมาะแก่ภาวะของตน ผู้นั้นเป็นบัณฑิต

๓๙. ภูปาโล ปณฺฑิโต นิจฺจํ เนว ตุโลฺย กุทาจนํ
สเทเส ปูชิเต ราชา พุโธ สพฺพตฺถ ปูชิโต.

๓๙. พระเจ้าแผ่นดิน กับ นักปราชญ์ หาเท่าเทียมกันตลอดไปทุกเมื่อไม่ พระเจ้าแผ่นดินคนบูชาแต่ในประเทศของตน แต่นักปราชญ์คนบูชากันทั่วทุกสถาน

๔๐. ปณฺฑิตสฺส ปสํสาย ทณฺโฑฺฑ พาเลน ทิยฺยเต
ปณฺฑิโต ปณฺฑิเตเนว วณฺณิโตว สุวณฺณิโต.

๔๐. คนพาลชื่อว่าให้อาชญาบัณฑิตด้วยการยกยอ บัณฑิตต่อบัณฑิตด้วยกันสรรเสริญกันจึงชื่อว่าเป็นอันสรรเสริญด้วยดี

๔๑. อตฺตนา ยทิ เอเกน วินีเตน มหาชนา
วินยํ ยนฺติ สพฺเพปิ โกธํ นาเสยฺย ปณฺฑิโต.

๔๑. หากว่าตนผู้เดียวแนะนำไปแล้ว คนทั้งหลายทำตามคำแนะนำ บัณฑิตก็ควรละความโกรธให้เด็ดขาด

๔๒. สรีรสฺส คุณานญฺจ ทูรมจฺจนฺตมนฺตรํ
สรีรํ ขณวิทฺธํสี คุณา ตุ กปฺปฏฺฐายิโน.

๔๒. ร่างกายกับคุณความดีแตกต่างกันไกลมาก ร่างกายจะสลายไปเร็วพลัน แต่คุณความดีจักดำรงอยู่ได้ตั้งกัลป

๔๓. อตฺถํ มหนฺตมาปชฺชํ วิชฺชํ สมฺปตฺตเมว จ
วิจเรยฺยามานตฺถทฺโธ ปณฺฑิโต โส ปวุจฺจติ.

๔๓. ผู้ที่ตั้งอยู่ในคุณสมบัติพิเศษ คือมีวิทยาคุณและมีทรัพย์สมบัติ เป็นคนไม่เย่อหยิ่งกระด้างหยาบคาย ท่านว่าผู้นั้นเป็นบัณฑิต

๔๔. นาลพฺภมภิปตฺเถนฺติ　　นฏฺฐมฺปิ น จ โสจเร
วิปฺปตฺยญฺจ น มยฺหนฺติ　　เย นรา เต ว ปณฺฑิตา.

๔๔. ไม่ควรปรารถนาสิ่งที่ไม่ควรได้ ไม่ควรเศร้าโศกถึงสิ่งที่หายไปแล้ว ถึงคราววิบัติก็ไม่ปล่อยตัว คนชนิดนี้แลท่านว่าเป็นบัณฑิตแท้

๔๕. คณฺฐิฏฺฐาเน เอกปเท　　นาตีมญฺเญยฺย ปณฺฑิโต
กึมกฺโก เวฬุปพฺภาโร　　ติมหาทีปภาณุโท.

๔๕. ในฐานะที่นักปราชญ์ท่านร้อยกรองไว้ แม้เพียงบทเดียว บัณฑิตท่านก็ไม่ดูหมิ่น พระอาทิตย์ที่ส่องแสงได้ในสามมหาทวีป จะกล่าวใยถึงซุ้มไม้ไผ่

๔๖. คุณโทเสสุ เนเกน　　อตฺถิ โกจิ วิวชฺชิโต
สุขุมาลปทุมสฺส　　นพํ ภวติ กกฺขพํ.

๔๖. ในคุณและโทษ จะหาใครสักคนที่จะเว้นได้เป็นไม่มีเลย ดอกปทุมเป็นชนิดที่ละเอียดอ่อนแต่อย่างนั้น ก้านปทุมก็กลับขรุขระ

๔๗. สุมหนฺตานิ สตฺถานิ　　ธารยนฺตา พหุสฺสุตา
เฉทา โย สํสยนฺตานนฺ-　　ตุ กิลิสฺสนฺติ โลภโมหิตา.

๔๗. ผู้มีความรู้ดี ทรงจำคัมภีร์อันใหญ่ยิ่งได้ ตัดความสงสัยได้สิ้น แต่เมื่อถูกความโลภเบิ่ดตาก็ทำให้เศร้าหมองได้

๔๘. โทสํปิ สคุเณ ทิสฺวา　　คุณวาที วทนฺติ น
น โลโก วิชฺชมานมฺปิ　　จนฺเท ปสฺสติ ลญฺจนํ.

๔๘. คนที่พูดแต่เรื่องดี แม้เห็นโทษในคุณของตนก็ไม่ยอมบอกใคร ภาพกระต่ายในดวงจันทร์ถึงจะมีจริง โลกก็ไม่เห็น

๔๙. สกึ ปิ วิญฺญู จีเรน　　กโรติ สหสงฺคมํ
นตฺตตฺถญฺจ ปรตฺถญฺจ　　นิพฺพานนฺตํ สุขํ ลเภ.

๔๙. ผู้รู้สมาคมกับนักปราชญ์ แม้เพียงครั้งเดียวเท่านั้นแต่นานก็ย่อมจะได้ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน และความสงบสุขซึ่งมีนิพพานเป็นที่สุด

๕๐. นทีติเร จิเต กูเป อรญฺญตาลวณฺฏเก
นวปาทิ นตฺถีติ น มุเข วจนํ ตถา.

๕๐. บ่อริมแม่น้ำ งวงตาลที่แห้งเกราะ จะคืนมาใหม่ไม่ได้เลย แต่คำว่าไม่มีในปากคน ไม่เหมือนอย่างนั้น

๕๑. ปณฺฑิโต อปุฏฺโฐ เภรี ปชฺชุนฺโน โหติ ปุจฺฉิโต
พาโล ปฏฺโฐ อปุฏฺโฐปิ พาหุํ วิกตฺถโก สทา.

๕๑. บัณฑิต ไม่ถูกถามก็เหมือนกลอง แต่เมื่อถูกถามก็เป็นเหมือนฝน ส่วนคนพาล จะถูกถามหรือไม่ถูกถาม ก็พูดพร่ำตลอดกาล

๕๒. สปรตฺถํ จเร ธีโร อสกฺโกนฺโต สกํ จเร
ตมฺปิ เจว อสกฺโกนฺโต ปาปาตฺตานํ วิโยชเย.

๕๒. ธรรมดานักปราชญ์ ย่อมประพฤติประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน เมื่อไม่สามารถก็ประพฤติแต่ประโยชน์ตน แม้อย่างนั้นก็ยังไม่สามารถ ก็ต้องห้ามตนไม่ให้ทำชั่ว

๕๓. คุณสมฺปนฺนลงฺกาโร สพฺพสตฺตหิตาวโห
ปรตฺตตฺถํ น จเรยฺย กุโต โส ปณฺฑิโต ภเว.

๕๓. ผู้ประดับประดาตนด้วยคุณธรรม เป็นผู้ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ได้ แต่ถ้าไม่ทำประโยชน์ตนประโยชน์ท่านจะจัดว่าเป็นบัณฑิตได้อย่างไร

๕๔. สพฺพํ สุณาติ โสเตน สพฺพํ ปสฺสนฺติ จกฺขุนา
น จ ทิฏฺฐํ สุตํ ธีโร สพฺพํ อุจฺฉิตุมรหติ.

๕๔. เสียงทุกเสียงก็ฟังได้ด้วยหู รูปทุกรูปก็เห็นได้ด้วยตา แต่สิ่งที่ได้เห็นและได้ยินแล้วนั้นนักปราชญ์ไม่ต้องการไปทุกอย่างดอกนะ

๕๕. จกฺขุมาสฺส ยถา อนฺโธ โสตวา พธิโร ยถา
ปญฺญวาปิ ยถา มูโค พลวา ทุพฺพโล อิว
อถ อตฺเถ สมุปฺปนฺเน สาเยยฺย มตสายิตํ.

๕๕. มีตาก็เหมือนตาบอด มีหูก็เหมือนหูหนวก มีปัญญาก็เหมือนคนใบ้ มีกำลังวังชาก็เหมือนหมดกำลัง เมื่อมีธุระเกิดขึ้น ก็ต้องนอน เหมือนตาย

๕๖. อติชาตํ อนุชาตํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา
อวชาตํ น อิจฺฉนฺติ โย โหติ กุลฉินฺทโก.

๕๖. พ่อแม่ที่ฉลาด ย่อมปรารถนาลูกที่ดีกว่าตน หรือไม่ก็เสมอกับตน แต่ไม่ปรารถนาลูกที่ต่ำทรามทำลายตระกูลเลย

๕๗. ตโยว ปณฺฑิตา สตฺเถ อหเมวาติวาที จ
อหมฺปีติวาที จ นาหนฺติ จ อิเม ตโย.

๕๗. ในตำรา ท่านว่ามีบัณฑิตอยู่ ๓ ประเภท ๑ ประเภทที่พูดว่าฉันเอง ๒ ประเภทที่พูดว่าฉันด้วย และ ๓ ประเภทที่พูดว่า มิใช่ฉัน รวมเป็น ๓ ด้วยกัน

๕๘. เนสา สภา ยตฺถ น สนฺติ สนฺโต สนฺโต น เต เย น วทนฺติ ธมฺมํ
ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ ธมฺมํ ภณนฺตา ว ภวนฺติ สนฺโต.

๕๘. ในที่ประชุมใด ไม่มีสัตบุรุษ ที่ประชุมนั้นไม่เรียกว่าสภา คนที่พูดไม่ถูกธรรม เขาเป็นสัตบุรุษไม่ได้ ผู้ละราคะ โทสะ โมหะได้ พูดถูกธรรมนั้นแล เป็นสัตบุรุษ

๕๙. พาเล จุมฺมตฺตเก ภูเป ครุมาตาปีตูสุปิ
สงฺเฆ เชฏฺเฐ จ ภาตริ น โทสา กยิรา พุธา.

๕๙. นักปราชญ์ทั้งหลาย ไม่ควรทำความขุ่นเคืองในคนพาล คนบ้า พระเจ้าอยู่หัว ครู พ่อ แม่ พระภิกษุสงฆ์ พี่ชาย และน้องชาย เลย

๖๐. ปรทารํ ชเนตฺติํ เลฑฺฑุํว ปรสนฺตกํ
อตฺตาว สพฺพสตฺตานํ โย ปสฺสติ ส ปณฺฑิโต.

๖๐. ผู้ใดเห็นภริยาคนอื่นเหมือนแม่บังเกิดเกล้า เห็นสมบัติผู้อื่นเหมือนก้อนดิน และเห็นสัตว์อื่นเท่ากับตัวเอง ผู้นั้นแลเป็นบัณฑิต

๖๑. สเฐน มิตฺตํ กลุเสน ธมฺมํ ปโรปตาเปน สมิทฺธิภาวํ
สุเขน วิชฺชํ ผรุเสน นารึ อิจฺฉนฺติ เย เต น จ ปณฺฑิตา.

๖๑. คนเหล่าใด แสวงหามิตรด้วยวิธีอวดตัว แสวงหาความเป็นธรรมด้วยวิธีอันลามก แสวงหาความสำเร็จด้วยวิธีเบียดเบียนคนอื่น แสวงหาวิชาความรู้ด้วยวิธีสะเพร่า และแสวงหาหญิงสาวด้วยวิธีอันหยาบคาย ผู้นั้นเป็นบัณฑิตไม่ได้เลย

ปญฺญากถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงปัญญา

๔. สุตกถา
๔. แถลงความรู้

๖๒. นิปุเณ สุตเมเสยฺย วิจินิตฺวา สุตตฺถิโก
ภตฺตํ หุกฺขลิยํ ปกฺกํ ภาชเนปิ ตถา ภเว.

๖๒. ผู้ต้องการความรู้ ใคร่ครวญแล้ว พึงแสวงหาความรู้ในครูผู้ถี่ถ้วน ธรรมดาข้าวสุกในหม้อ แม้ตักใส่ภาชนะก็คงเป็นอย่างนั้น

๖๓. วสุํ คณฺหนฺติ ทูรฏฺฐา ปพฺพเต รตโนจิเต
น มิลกฺขา สมีปฏฺฐา เอวํ พาลา พหุสฺสุเต.

๖๓. เมื่อเลือกแก้วในภูเขา คนอริยกะถึงอยู่ไกลก็เลือกเอาแก้วไปได้ แต่คนมิลักขะแม้อยู่ใกล้ก็ไม่ได้แก้ว สัญชาติพาลอยู่ใกล้ท่านผู้มีความรู้ดีก็เปรียบดังนั้น

๖๔. หิรญฺเญน มิคานญฺจ สุสีเลน อสีลิโน
อธมฺมิกสฺส ธมฺเมน พาลานมฺปิ สุเตน กึ.

๖๔. ฝูงเนื้อจะต้องการเงินทำไม คนทุศีลจะต้องการศีลบริสุทธิ์ทำไม คนอธรรมจะต้องการธรรมะทำไม ดังนั้นคนโง่หรือจะต้องการความรู้

๖๕. สาธุ โข สิปฺปกํ นาม อปิ ยาทิสกีทิสํ
ปสฺส ขญฺชปฺปหาเรน ลทฺธา คามา จตุทฺทิสา.

๖๕. ธรรมดาว่าศิลปะแม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ช่วยให้สำเร็จประโยชน์ได้ จงดูเอาเถิด ! เพียงการดีดขี้แพะอย่างเดียวเท่านั้น ตาง่อยก็ยังได้บ้านส่วยถึงสี่ตำบล

๖๖. อปฺปสฺสุโต สุตํ ธมฺมํ พหุํ มญฺญติ มานิโก
สินฺธูทกํ อปสฺสนฺโต กูเป โตยํว มณฺฑุโก.

๖๖. คนหย่อนความรู้กลับฮึกเหิม สำคัญความรู้อันน้อยว่ามาก ไม่ต่างอะไรกับกบ ไม่เคยเห็นน้ำในแม่น้ำ ก็สำคัญว่าน้ำในบ่อน้อยนั้นว่ามากมายเหลือเกินละ

๖๗. ตทมินาปิ ชานาถ   โสพฺเภสุ ปทิเปสุ จ
ภณนฺตา ยนฺติ กุสุมฺภา   ตุณฺหี ยนฺติ มโหทธิ.

๖๗. ต้องรู้ข้อนั้นด้วยอุปมา ก็น้ำบ่อน้อยไหลไปลงบึงเสียงดังสนั่นหวั่นไหวที่ใกล้ฝั่ง แต่ทะเลหลวงน้ำนิ่งเฉย

สุตกถา นิฏฺฐิตา.

จบแถลงความรู้

๕. กถากถา

๕. แถลงถ้อยคำ

๖๘. สุภาสิตํ อุตฺตมมาหุ สนฺโต   ธมฺมํ ภเณ นาธมฺมํ ตํ ทุติยํ
ปิยํ ภเณ นาปฺปิยํ ตํ ตติยํ   สจฺจํ ภเณ นาลิกํ ตํ จตุตฺถํ.

๖๘. คำสุภาษิต นักปราชญ์กล่าวว่าเป็นคำสูงสุด ขั้นที่ ๒ ควรพูดเป็นธรรมอย่าพูดอธรรม ขั้นที่ ๓ ควรพูดแต่คำน่ารักอย่าพูดคำน่าชัง ขั้นที่ ๔ ควรพูดแต่คำจริง อย่าพูดกลับกลอก

๖๙. สีหเมทา สุวณฺเณ น   น จ ติฏฺฐนฺติ รชเต
ปณฺฑิตานํ กถาวากฺยํ   น จ ติฏฺฐนฺติ ทุชฺชเน.

๖๙. น้ำมันสีหะไม่ติดภาชนะทองและภาชนะเงินฉันใด คำพูดของบัณฑิตก็ไม่ติดอยู่ในคนชั่วฉันนั้น

๗๐. มหาเตโชปิ เตโชยํ   มตฺติกํ น มุทุํ กเร
อาโป ปาเปติ มุทุกํ   สาธุวาจา จ กกฺขฬํ.

๗๐. ไฟถึงจะมีเดชอย่างมหึมา ก็ไม่ทำให้ดินอ่อนได้ น้ำต่างหากที่ทำให้ดินอ่อนได้ วาจาของสาธุชนเท่านั้นแล ย่อมทำคนกระด้างให้อ่อนโยนได้เหมือนฉะนั้น

๗๑. มุทุนา ว ริปุํ เชติ   มุทุนา เชติ ทารุณํ
นาสิทฺธิ มุทุนา กิญฺจิ   ยโตโต มุทุนา ชเย.

๗๑. ด้วยความอ่อนโยนนั่นแลย่อมเอาชนะข้าศึกได้ ด้วยความอ่อนโยนอีกนั่นแหละย่อมชนะความร้ายกาจได้ ไม่มีอะไรเลยที่จะไม่สำเร็จด้วยความอ่อนโยน เพราะเหตุนั้น จึงควรเอาชนะด้วยความอ่อนโยนเถิด

๗๒. จนฺทนํ สีตลํ โลเก ตโต จนฺทํ ว สีตลํ
จนฺทนจนฺทสีตมฺหา สาธุวากฺยํ สุภาสิตํ.

๗๒. ในโลกไม้จันทน์เป็นของเย็น แต่แสงจันทร์ยังเย็นกว่านั้น ส่วนคำสุภาษิตของสาธุชนยังเย็นกว่าไม้จันทน์และแสงจันทร์เสียอีก

๗๓. สีตวาโจ พหุมิตฺโต ผรุโส ตุ อมิตฺตโก
อุปมํ เอตฺถ ญาตพฺพํ จนฺทสุริยราชุนํ.

๗๓. คนพูดอ่อนหวานเยือกเย็น เป็นคนมีเพื่อนมาก แต่คนหยาบคายเป็นคนไม่มีเพื่อน ข้อนี้ต้องเปรียบกับพระจันทร์พระอาทิตย์จึงเห็นได้ชัด

๗๔. ปตฺตกลฺโลทิตํ อปฺปํ วากฺยํ สุภาสิตํ ภเว
ขุทฺทิตสฺส กทนฺนมฺปิ ภุตฺตํ สาทุรโส ภเว.

๗๔. คำพูดสองสามคำที่พูดถูกกาละเทสะก็จัดเป็นสุภาษิต ดูแต่อาหารที่เลว ๆ เถิด คนหิวยังกินอร่อยทุกที

๗๕. สตฺถกาปิ พหุวาจา นาทรา พหุภาณิโน
โสปการมฺปุทาสีนํ นนุ ทิฏฺฐํ นทิชลํ.

๗๕. คนพูดมากถึงจะพูดดีมีประโยชน์อย่างไรก็ไม่มีใครเอื้อเฟื้อ ดูแต่น้ำในแม่น้ำเถิด แม้จะมีประโยชน์มากมายเท่าไรก็ตาม พวกทาสีตักน้ำจะเห็นคุณบ้างไหมหนอ

๗๖. นาติเวลํ ปภาเสยฺย น ตุณฺหี สพฺพทา สิยา
อวิกฺกิณฺณํ มิตํ วากฺยํ ปตฺตกาเล อุทีรเย.

๗๖. ไม่ควรพูดให้เกินเวลา แต่ก็ไม่ควรนิ่งตลอดไป ควรพูดแต่คำที่น่านับถือ ไม่โปรยปรายเป็นเล่นในเวลาพูด

๗๗. อิจฺฉิตพฺเพสุ กมฺเมสุ วาจาย กุสลํ มูลํ
วาจาย กุสเล นฏฺเฐ อิจฺฉิตพฺพํ น สิชฺฌติ.

๗๗. ความฉลาดพูด เป็นมูลฐานในกิจการที่ตนปรารถนา เมื่อไม่ฉลาดพูดสิ่งที่ปรารถนาไว้ก็ไม่สำเร็จ

๗๘. หตฺถปาทา สิโร ปิฏฺฐิ กุจฺฉิ ปญฺจ อิเม ชนา
มุขเมวูปเสวนฺติ สทา ว อนุสาสิตา.

๗๘. คนทั้ง ๕ พวกนั้น คือนายมือ นายเท้า นายหัว นายหลัง นายท้อง จะต้องประจบประแจง นายปากทั้งนั้น ต้องอาสารับใช้นายปากตลอดไป

กถากถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงถ้อยคำ

๖. ธนกถา

๖. แถลงทรัพย์

๗๙. สทฺธาธนํ สีลธนํ หิริโอตฺตปฺปิยํ ธนํ
สุตธนญฺจ จาโค จ ปญฺญา เว สตฺตมํ ธนํ.

๗๙. อริยทรัพย์ ๗ ประการ คือ ๑. ศรัทธา ความเชื่อ ๒. ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ๓. หิริ ความละอายใจ ๔. โอตัปปะ ความกลัวผิด ๕. สุตะ ความเรียนรู้ ๖. จาคะ ความเผื่อแผ่ ๗. ปัญญา ความรอบรู้ ทั้ง ๗ นี้ เป็นทรัพย์ประเสริฐแท้

๘๐. อิตฺถีนญฺจ ธนํ รูปํ ปุริสานํ ธนํ กุลํ
อุรคานํ ธนํ วิสํ ภูปาลานํ ธนํ พลํ.
ภิกฺขูนญฺจ ธนํ สีลํ พฺราหฺมณานํ ธนํ วิชฺชา.

๘๐. รูปเป็นทรัพย์ของหญิง สกุลเป็นทรัพย์ของชาย พิษเป็นทรัพย์ของงูพลนิกายเป็นทรัพย์ของพระเจ้าแผ่นดิน ศีลเป็นทรัพย์ของภิกษุ และวิชาเป็นทรัพย์ของพราหมณ์ (ครู)

๘๑. น รูปํ น จ ปญฺญาณํ น จ กุลญฺจ สมฺภโว
กาลวิปตฺติสมฺปตฺเต ธนเมว วิเสสกํ.

๘๑. ถึงยามวิบัติ รูปก็ช่วยไม่ได้ ความสง่ามีหน้ามีตาก็ช่วยไม่ได้ สกุลก็ช่วยไม่ได้ ในคราวเช่นนั้นทรัพย์เท่านั้น วิเศษแท้

๘๒. ธนหีนํ จเช มิตฺตา ปุตฺตทารา สโหทรา
ธนวนฺตา ว โสภนฺติ ธนํ โลเก มหาสขา.

๘๒. พอทรัพย์สิ้น เพื่อนก็ทิ้ง ลูกเมียญาติพี่น้องร่วมท้องก็อาจทิ้งได้ คนมีทรัพย์เท่านั้นมีสง่า ทรัพย์เป็นสหายในโลก

๘๓. สตฺตา สทูปเสวนฺติ โสทกํ วาปิอาทิกํ
สโภคํ สธนญฺเจว ตุจฺฉา เจ เต ชหนฺติ เต.

๘๓. สัตว์ทั้งหลาย ย่อมพากันเข้าหาแหล่งน้ำ เช่นบึงเป็นต้น ในกาลทุกเมื่อฉันใด คนทั้งหลายก็พากันเข้าหาคนมีทรัพย์สินฉันนั้น หากไร้ทรัพย์คนก็ละเลย

๘๔. อตฺตนา ว กตา ลกฺขี อลกฺขี อตฺตนา กตา
น หิ ลกฺขึ อลกฺขิญฺจ อญฺโญ อญฺญสฺส การิโต.

๘๔. ความมีบุญวาสนา ตนก็ทำไว้เอง ความเสื่อมบุญวาสนา ตนก็ทำไว้เอง ความมีบุญหรือมีกรรม ใครทำให้ใครไม่ได้เลย

ธนกถา นิฏฺฐิตา
จบแถลงทรัพย์

๗. เทสกถา
๗. แถลงประเทศ

๘๕. ธนวา โซตฺติโย ราชา นที เวชฺโช ตถา อิเม
ปญฺจ ยตฺถ น วิชฺชนฺติ น ตตฺถ ทิวสํ วเส.

๘๕. เศรษฐี นักปราชญ์ พระราชาผู้ทรงธรรม แม่น้ำ แพทย์ ๕ อย่างนี้ไม่มีในที่ใด ไม่ควรอยู่ในที่นั้นให้ข้ามวันเลย

๘๖. ยตฺถ เทเส น สมฺมาโน น ปีติ น จ พนฺธโว
น จ วิชฺชาคโม โกจิ น ตตฺถ ทิวสํ วเส.

๘๖. ในถิ่นใด ไม่มีที่เคารพนับถือ ไม่มีความเอิบอิ่ม ไม่มีพวกพ้อง ไม่มีคนมีความรู้ ไม่ควรอยู่ในถิ่นนั้นให้ข้ามวันเลย

๘๗. อมานนา ยตฺถ สิยา สนฺตานํ อวมานนํ
หีนสมานนา วาปิ น ตตฺถ ทิวสํ วเส.

๘๗. ในถิ่นใดมีแต่ความขายหน้า มีแต่ดูหมิ่นสัตบุรุษ มีแต่นับถือคนเลวทราม ไม่ควรอยู่ในถิ่นนั้นให้ข้ามวันเลย

๘๘. เทสโมสุสชฺช คจฺฉนฺติ สีหา สปฺปุริสา คชา
ตตฺเถว นิธนํ ยนฺติ กากา กาปุริสา มิคา.

๘๘. สีหะ ๑ คนดี ๑ ช้างสาร ๑ ทั้ง ๓ พวกนี้ย่อมทิ้งถิ่นที่ไม่ดีไปหาสถานที่เหมาะ ส่วนกา ๑ คนชั่ว ๑ เนื้อทราย ๑ ทั้ง ๓ พวกนี้ย่อมคอยท่าความตายอยู่ในถิ่นเดิมอันแห้งแล้ง

๘๙. ยตฺถาลโส จ ทกฺโข จ สูโร ภีรู สมปูชา
น สนฺโต ตตฺถ วสนฺติ อวิเสส กเร น โก.

๘๙. ในถิ่นใด คนขี้เกียจกับคนขยัน คนกล้ากับคนขลาด ได้รับความยกย่องเสมอกัน พวกสัตบุรุษไม่ยอมอยู่ในที่นั้น เออ ! ก็ใครจะทำให้มันต่างกันได้เล่า

๙๐. จลเตฺยเกน ปาเทน ติฏฺฐนฺเตฺยเกน ปณฺฑิโต
นาสมิกฺขฺย ปรํ ฐานํ ปุพฺพมายตนํ จเช.

๙๐. บัณฑิตเคลื่อนไปเพียงเท้าเดียวก่อน อีกเท้าหนึ่งยังยันไว้ เพราะฉะนั้น เมื่อยังมองไม่เห็นฐานอื่นก็อย่าเพ่อทิ้งทำเลเดิมเสีย

๙๑. ฐานภฏฺฐา น โสภนฺเต ทนฺตา เกสา นขา นรา
อิติ วิญฺญาย มติมา สฏฺฐานํ น ลหุํ จเช.

๙๑. ผม เล็บ ฟัน คน ออกจากถิ่นเดิมของตนแล้วไม่งามเลย ผู้มีสติปัญญารู้อย่างนี้แล้วก็ไม่ควรทิ้งถิ่นไปง่าย ๆ

เทสกถา นิฏฺฐิตา.

จบแถลงประเทศ

๘. นิสฺสยกถา
๘. แถลงที่พึ่งอาศัย

๙๒. คุโณ สพฺพญฺญุตุโลฺย ปิ สิทฺเตฺยโก อนิสฺสิโย
อนคฺฆํ รตนํ มณิ เหมํ นิสฺสาย โสภเต.

๙๒. แม้มีคุณสมบัติเท่าเทียมพระสัพพัญญู แต่อยู่คนเดียวโดด ไร้ผู้อุ้มชูก็ยังจมเจ่าอยู่กับที่ แก้วมณีอันหาค่ามิได้ ต่ออาศัยเรือนทองรองรับจึงงามได้

๙๓. น เสเว ผรุสํ สามึ ตํปิ เสเว น มจฺฉรึ
ตโต นิคฺคณฺหิกํ สามึ เนวาปคฺคณฺหิกํ ตโต.

๙๓. ไม่ควรรับใช้นายที่ร้ายกาจ ไม่ควรรับใช้นายที่ตระหนี่ นอกจากนั้นนายที่ข่มขี่ และนายที่ไม่ยกย่องคนใช้ ก็ไม่ควรรับใช้

๙๔. ปโรกฺเข คุณหนฺตารํ ปจฺจกฺเข ปิยภาณินํ
ตาทิสํ โนปเสเวยฺย วิสกุมฺภํ ปโลภิตํ.

๙๔. เพื่อนที่ลับหลังตั้งนินทา ต่อหน้าว่าสรรเสริญ เราไม่ควรคบเพื่อนเช่นนั้น เพราะมันล่อลวงเหมือนหม้อยาพิษ

๙๕. ปิฏฺฐิโตกฺกํ นิเสเวยฺย นิเสเว อคฺคิ กุจฺฉินา
สามินํ สพฺพกาเยน ปรโลกํ อมุฬฺหโก.

๙๕. ควรบูชาตะวันข้างหลัง ควรบูชาไฟข้างท้อง ควรบูชาเจ้านายทุกทางไป แต่ผู้บูชาโลกหน้าคือผู้ไม่งมงาย

๙๖. น เสเว กตปาปมฺหิ น เสวาลิกวาทเน
น เสเว อตฺตทตฺถมฺหิ น เสเว อติสนฺตเก.

๙๖. ไม่ควรวางใจคนทำบาป คนกลับกลอก ในประโยชน์ของตน และในของที่สูงเกินศักดิ์

๙๗. มหนฺตํ นิสฺสยํ กตฺวา ขุทฺทโกปิ มหา ภเว
เหมปพฺพตํ นิสฺสาย เหมปกฺขี ภวนฺติ เต.

๙๗. เมื่อได้สร้างที่พึ่งอาศัยอันใหญ่โต คนต่ำต้อยก็กลายเป็นสูงศักดิ์ได้ ดังสิ่งที่พะพิงภูเขาทอง สิ่งนั้นก็กลายเป็นฝ่ายข้างทองไปด้วย

๙๘. อสหาโย สมตฺโถปิ เตชสี กึ กริสฺสติ
นิวาตสณฺฐิโต อคฺคิ สยเมวูปสมฺมติ

๙๘. ผู้ที่ไม่ใช่เพื่อน ถึงจะมีความสามารถสักเท่าไร ก็ทำอะไรให้ไม่ได้เหมือนไฟที่ก่อในที่อับลม ก็ต้องดับไปเองฉะนั้น

๙๙. รุกฺโข สุภูมิ นิสฺสาย ปุปฺผผลํ ปวฑฺฒติ
สปฺปุริสูปนิสฺสาย มหาปุญฺญํ ปวฑฺฒติ.

๙๙. ต้นไม้อาศัยเนื้อดินดี ย่อมผลิดอกออกผลสะพรั่ง ผู้ที่อาศัยคนดี ก็ย่อมมีความเจริญดีตามด้วย

นิสฺสยถา นิฏฺฐิตา
จบแถลงที่พึ่งอาศัย

๙. มิตฺตกถา
๙. แถลงมิตร

๑๐๐. อนลโส อจณฺฑิโก อสโฐ สุจิ สจฺจวา
อลุทฺโธ อตฺถกาโม จ ตมุตฺตํ อุตฺตโม นโร.

๑๐๐. คนไม่เกียจคร้าน ไม่ดุร้าย ไม่โอ้อวด มีความสะอาด มีความสัตย์ซื่อไม่โลภจัด ใคร่ประโยชน์ ท่านกล่าวว่าเป็นคนสูงศักดิ์

๑๐๑. อหิเต ปฏิเสโธ จ หิเตสุ จ นิโยชโก
พฺยสเน จาปริจฺจาโค สงฺเขปํ มิตฺตลกฺขณํ.

๑๐๑. ห้ามไม่ให้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ชักชวนให้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ละทิ้งในยามวิบัตินี้เป็นลักษณะของมิตรโดยย่อ

๑๐๒. อาตุเร พฺยสเน เจว ทุพฺภิกฺเข จ ปริคฺคเห
ราชทฺวาเร สุสาเน จ สงฺเขปํ มิตฺตลกฺขณํ.

๑๐๒. ในเวลาเดือดร้อน ในเวลาวอดวาย ในเวลาข้าวยากหมากแพง ในเวลาถูกจับกุม ในราชทัณฑ์ และในป่าช้า เพื่อนไม่ละทิ้งนี้ เป็นลักษณะของเพื่อนโดยย่อ

๑๐๓. หิเตสโน สุมิตฺโต จ วิญฺญู จ ทุลฺลโภ ชโน
ยโถสธญฺจ สาทุญฺจ โรคหารี จ สชฺชโน.

๑๐๓. คนช่วยเหลือในประโยชน์ เป็นเพื่อนดี เป็นนักปราชญ์ เป็นสาธุชนหาได้แสนยาก เช่น
เดียวกับยา ทั้งรสก็อร่อย ทั้งรักษาโรคหายด้วย ก็หาได้แสนยากเหมือนกัน

๑๐๔. โย ธุวานิ ปริจฺจชฺช อธุวาโนปเสวติ
ธุวานิ ตสฺส นสฺสนฺติ อธุเวสุ กถา ว กา.

๑๐๔. ผู้ใดเว้นกิจการที่เห็นผลแน่นอนแล้ว ไปแสวงหากิจการที่ไม่แน่นอน กิจการที่มีผลแน่นอน
แล้วย่อมเสียหาย ไม่ต้องพูดถึงกิจการที่ไม่แน่นอน

๑๐๕. ลุทฺธมตฺเถน คณฺเหยฺย ถทฺธมญฺชลิกมฺมุนา
ฉนฺทานุวตฺติยา มุฬฺหํ ยถาภูเตน ปณฺฑิตํ.

๑๐๕. ต้องเอาใจคนโลภจัดด้วยการแบ่งให้บ้าง พึงเอาใจคนหยิ่งด้วยยอมนบไหว้ พึงเอาใจคนโง่
ด้วยคล้อยตาม แต่ต้องเอาใจบัณฑิตตามความจริง

๑๐๖. สจฺจาภิลกฺขณสํสคฺคา อสโม สรเณน จ
เอเตน มิตฺตา ชีรนฺติ อกาเล ยาจเนน จ.

๑๐๖. เป็นความจริง เพราะเกี่ยวข้องกันใกล้ชิดเกินไปก็ดี เพราะเหตุที่เหินห่างเกินไปก็ดี
เพราะขอไม่เป็นเวลาก็ดี ด้วยเหตุทั้งสามนี้ เพื่อนก็จืดจางกันได้

๑๐๗. ตสฺมา นาภิลกฺขณํ คจฺเฉ น จ คจฺเฉ จิราจิรํ
กาเลน ยาจํ ยาเจยฺย เอวํ มิตฺตา น ชียเร.

๑๐๗. ไม่ควรไปมาหาสู่กันบ่อยเกินไปนัก แต่ก็ไม่ควรเหินห่างให้เนิ่นนานนัก ควรขอกันในคราว
ที่ควรขอ อย่างนี้ความเป็นเพื่อนก็จะไม่จืดจางไป

๑๐๘. เยน มิตฺเตน สํสคฺคา โยคกฺเขโม วิหียติ
ปุพฺเพวชฺฌาภวนฺตสฺส รกฺเขยฺยกฺขึ ว ปณฺฑิโต.

๑๐๘. เพราะเหตุที่คบคนใด ความปลอดภัยย่อมเสื่อมคลาย บัณฑิตต้องระวังแต่ต้นมือ เพื่อมิให้
เพื่อนคนนั้นครอบงำได้ เสมือนระวังดวงตาฉะนั้น

๑๐๙. เยน มิตฺเตน สํสคฺคา โยคกฺเขโม ปวฑฺฒติ
กเรยฺยตฺตสมํ วุตฺตึ สพฺพสฺกิจฺเจ ปณฺฑิโต..

๑๐๙. เพราะเหตุที่คบคนใดความปลอดภัยย่อมทวีคูณ บัณฑิตพึงทำกิจทุกอย่างของเพื่อนคนนั้นให้เท่ากับตนเอง

๑๑๐. ปพฺเพ ปพฺเพ กเมนจฺฉุ วิเสสรสวาคฺคโต
ตถา สุเมตฺติโก สาธุ วิปรีโต จ ทุชฺชโน.

๑๑๐. อ้อยมีรสหวานจากปลายมาหากกเป็นปล้อง ๆ เพื่อนดีก็มีลักษณะดีเช่นนั้น แต่ทุรชนตรงกันข้าม

๑๑๑. เตเนว มุนินา วุตฺตํ ธมฺมา เยเกจิ โลกิยา
ตถา โลกุตฺตรา เจว ธมฺมา นิพฺพานคามิโน.

๑๑๑. เพราะฉะนั้น พระมุนีจึงกล่าวว่า ธรรมเหล่าใดทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตรธรรมเหล่านั้นทั้งหมด จะนำให้ถึงนิพพาน

๑๑๒. พหุตพฺภกฺโข ภวติ วิปฺปวุตฺโถ สกํ ฆรา
พหูนํ อุปชีวนฺติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๑๒. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร คนทั้งหลายก็ได้อาศัยท่านผู้นั้นเลี้ยงชีพ ท่านผู้นั้นออกจากเรือนของตนไปยังสถานที่ไหน ๆ ก็มีของกินมากมายไม่อดหยาก

๑๑๓. ยํ ยํ ชนปทํ ยาติ นิคเม ราชธานิโย
สพฺพตฺถ ปูชิโต โหติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๑๓. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ไปยังนิคมชนบทราชธานีใด ๆ คนทั้งหลายในตำบลนั้น ๆ ก็บูชาสักการะเขามิให้ขัดข้องด้วยประการใด ๆ เลย

๑๑๔. นาสฺส โจรา ปสหนฺติ นาติมญฺเญติ ขตฺติโย
สพฺเพ อมิตฺเต ตรติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๑๔. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร โจรทั้งหลายก็ไม่ข่มเหงคนเช่นนั้น ทางราชการก็มิได้หมิ่นคนเช่นนั้นเขาผู้นั้นย่อมล่วงหมู่ศัตรูมิตรเสียได้

๑๑๕. อกฺกุโธ สฆรํ เอติ สภาย ปฏินนฺทิโต
ญาตีนํ อุตฺตโม โหติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๑๕. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร กลับมายังเรือนของตนด้วยมิได้โกรธใครมา ก็ได้ความชื่นชมยินดีในประชุมชน เป็นที่นิยมของหมู่ญาติอย่างสูงสุด

๑๑๖. สกฺกตฺวา สกฺกโต โหติ ครุ โหติ สคารโว
วณฺณกิตฺติภโต โหติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๑๖. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร เมื่อสักการะท่าน ก็ย่อมได้สักการะตอบ เมื่อเคารพท่าน ก็ย่อมได้ความเคารพตอบ ย่อมเป็นคนมีชื่อเสียงฟุ้งไปในทิศนั้น ๆ

๑๑๗. ปูชโก ลภเต ปูชํ วนฺทโก ปฏิวนฺทนํ
ยโส กิตฺติญฺจ ปปฺโปติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๑๗. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ผู้บูชาท่านย่อมได้บูชาตอบ ผู้ไหว้ท่านย่อมได้ไหว้ตอบ เขาย่อมเจริญด้วยอิสริยศและบริวารยศ ทั้งชื่อเสียงก็ระบือไปทั่ว

๑๑๘. อคฺคิ ยถา ปชฺชลติ เทวตา ว วิโรจติ
สิริยา อชฺชหิโต โหติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๑๘. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ย่อมรุ่งเรืองดุจกองเพลิง หรือรุ่งเรืองดุจเทวดาผู้วิเศษ มีศิริประจำตัวตลอดไป

๑๑๙. คาโว ตสฺส ปชายนฺติ เขตฺเต วุตฺตํ วิรุฬฺหติ
วุตฺตานํ ผลนฺสนาติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๑๙. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร โคก็ออกลูกมาก พืชที่หว่านในนาก็งอกงามดี ผู้นั้นย่อมได้ใช้สอยและบริโภคสิ่งเหล่านั้น

๑๒๐. ทริโต ปพฺพตาโต วา รุกฺขโต ปติโต นโร
จุโต ปติฏฺฐํ ลภติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๒๐. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร แม้ตกเขาตกต้นไม้ ก็ไม่เป็นอันตรายอะไรทั้งนั้น ถึงต้องเคลื่อนที่ไปก็ได้ที่พึ่งพาอาศัย

๑๒๑. วิรุฬฺหมูลสนฺตานํ นิโครฺธมิว มาลุโต
อมิตฺตา นปฺปสหนฺติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๒๑. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ศัตรูก็ทำอันตรายไม่ได้ เหมือนต้นไทรมีรากมั่น ลมไม่สามารถจะทำอันตรายได้ฉะนั้น

๑๒๒. ทานญฺจ เปยฺยวชฺชญฺจ อตฺถจริยา จ ยา อิธ
สมานตฺตตา จ ธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ
เอเต โข สงฺคหา โลเก รถสฺสาณีว ยายโต.

๑๒๒. ทานการให้ ๑ คำเป็นที่รัก ๑ ประพฤติประโยชน์ ๑ ความมีตนสม่ำเสมอในธรรม ๑ ทั้ง ๔ นี้เป็นเครื่องผูกใจมิตรเหมือนหมุดรถยึดเครื่องรถให้ติดกันอยู่ได้ฉะนั้น

๑๒๓. กลฺยาณมิตฺตมาคมฺม สพฺเพ เต โหนฺติ ปาณินํ
ตสฺมา กลฺยาณมิตฺเตสุ กาตพฺพํ หิ สทาทรํ.

๑๒๓. ต้องอาศัยกัลยาณมิตร ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดจึงจะปรากฏแก่ปวงสัตว์ เพราะฉะนั้น จึงต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนทั้งหลายไว้ตลอดกาลเถิด

๑๒๔. โย เจ กตญฺญู กตเวที ธีโร กลฺยาณมิตฺโต ทฬฺหมิตฺโต จ โหติ
ทุกฺขิตสฺส สกฺกจฺจ กโรติ กิจฺจํ ตถาวิธํ สปฺปุริสํ วทนฺติ โลเก.

๑๒๔. ผู้ใดไม่ลืมคุณคน ตอบแทนคุณคน เป็นนักปราชญ์ เป็นเพื่อนดี เป็นเพื่อนยั่งยืน เมื่อเพื่อนตกทุกข์ ก็ช่วยทำกิจนั้นโดยไม่รังเกียจเลย นักปราชญ์กล่าวว่า คนเช่นนั้นเป็นคนดีในโลก

๑๒๕. หิตกาโร ปโร พนฺธุ พนฺธุปิ อหิโต ปโร
อหิโต เทหโช พฺยาธิ หิตมารญฺญโมสธํ.

๑๒๕. คนที่ทำประโยชน์แก่กัน ถึงเป็นคนอื่นก็เหมือนพวกพ้องกัน คนที่เป็นพวกพ้องกัน ไม่ทำประโยชน์แก่กัน ก็เหมือนคนอื่น ความเจ็บไข้เกิดในกายตัวเราเอง ก็ไม่มีประโยชน์เลย ส่วนยาเกิดในป่าแท้ ๆ ยังมีประโยชน์

๑๒๖. ปทุมํว มุขํ ยสฺส　　วาจา จนฺทนสีตลํ
มธุ ติฏฺฐติ ชิวฺหคฺเค　　หทเยสุ หลาหลํ
ตาทิสํ โนปเสเวยฺย　　ตํ มิตฺตํ ปริวชฺชเย.

๑๒๖. คนมีหน้าบานดังดอกบัว พูดเย็นเหมือนไม้จันทน์ นั่นคือน้ำผึ้งติดปลายลิ้น แต่ในใจหล่อด้วยยาพิษอันแรงกล้า สูเจ้าอย่าคบคนเช่นนั้นเลย จงหลีกเลี่ยงให้ไกลลิบเทียวนะ

มิตฺตกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงมิตร

๑๐. ทุชฺชนกถา

๑๐. แถลงทรชน

๑๒๗. กตฺวาน กุสลํ กมฺมํ　　กตฺวานากุสลํ ปุเร
สุขิตํ ทุกฺขิตํ โหนฺตํ　　โส พาโล โย น ปสฺสติ.

๑๒๗. มีสุขได้เพราะทำดีไว้ก่อน มีทุกข์ก็เพราะทำชั่วไว้ก่อน ผู้ไม่เห็นเช่นนี้เป็นคนพาล

๑๒๘. กาลกฺเขเปน หาเปติ　　ทานสีลาทิกํ ขโฬ
อถิรํ ปิ ถิรํ มญฺเญ　　อตฺตานํ สสฺสตีสมํ.

๑๒๘. คนโง่ ย่อมทำความดีต่าง ๆ มีทาน ศีลเป็นต้น ให้เสื่อมไปตามเวลาที่ล่วงไปเปล่า เขาเห็นคนที่มั่นคงว่าไม่มั่นคง แต่เห็นตัวเขาเองที่ไม่มั่นคงเลย ว่ามั่นคง

๑๒๙. พาโลธ ปาปกํ กตฺวา　　น ตํ ฉฑฺฑิตุมุสฺสเห
กึ พยคฺฆอาทิ คจฺฉนฺโต　　ปทํ มกฺเขตุมุสฺสเห.

๑๒๙. คนพาลในโลกนี้ ทำชั่วแล้วการที่จะยอมละชั่วนั้นไม่มีเลย สัตว์ป่าเช่นเสือโคร่งวิ่งไปไฉนจะหันมาลบรอยเล่า

๑๓๐. นิทฺธโนปิ จ กาเมติ　　ทุพฺพโล เวริกํ กโร
มนุสฺสตฺโถ ปิ วาทตฺถี　　ติวิธํ หีนลกฺขณํ.

๑๓๐. เออก็ ! คนที่จนทรัพย์กลับใฝ่กาม คนไม่มีกำลังกลับสร้างเวร คนรู้น้อยชอบตีโวหาร สามอย่างนี้ เป็นลักษณะของคนเลว

๑๓๑. อนฺวหายํ คมยนฺโต อปุจฺฉา พหุภาสโต
อตฺตคุณํ ปสํสนฺติ ติวิธํ หีนลกฺขณํ.

๑๓๑. เขาไม่เชื้อเชิญเข้าไปหา ไม่ทันออกปากถามก็พูดมาก ยกตัวเองอวดเขา สามอย่างนี้ก็เป็นลักษณะของคนเลว

๑๓๒. ยถา จุทุมฺพรา ปกฺกา พหิรตฺตกเมว จ
อนฺโต กิมิลสมฺปุณฺณา ทุชฺชนธมมตา.

๑๓๒. มะเดื่อสุก ภายนอกดูแดงใส แต่ภายในมีแมลงหวี่ นี้ฉันใด ธรรมดาทรชนก็ฉันนั้น

๑๓๓. ยทูนกํ สณติ ตํ ยํ ปูรํ สนฺตเมว ตํ
อฑฺฒกุมฺภูปโม พาโล ปูรกูมฺโภว ปณฺฑิโต.

๑๓๓. น้ำในหม้อ ถ้าพร่องต้องกระฉอก ที่เต็มเปี่ยมย่อมสงบเฉย คนพาลเปรียบเสมือนน้ำครึ่งหม้อ ส่วนบัณฑิตเปรียบเสมือนน้ำเต็มหม้อ

๑๓๔. พุเธหิ สาสมาโนปี ขโฬ พหุ ตเกตเว
ฆํสิยมาโน ปงฺคาโร นีลมตฺตํ นิคจฺฉติ.

๑๓๔. คนสันดานโง่ แม้ผู้รู้จะพากันสั่งสอนสักเท่าไร ๆ ก็ยังงง ๆ อยู่นั่นเอง อย่างเดียวกับถ่านเพลิง แม้จะขัดสีสักเท่าไร ๆ ก็คงยังดำอยู่นั้นเองจะทำให้ขาวไม่ได้เลย

๑๓๕. มุฬฺหสิสฺโสปเทเสน กุนารีสรเณน จ
ขฬสตฺตูหิ สํโยคา ปณฺฑิโต ปฺยวสีทติ.

๑๓๕. เพราะเหตุที่สอนศิษย์โง่ เพราะมีสตรีถ่อยเป็นที่พำนัก เพราะอยู่ร่วมกับศัตรูคือคนโง่ ถึงเป็นบัณฑิตก็ต้องตกต่ำ

๑๓๖. จารุตา ปรทาราย ธนํ โลกตปตฺติยา
ปสุตํ สาธุนาสาย ขเล ขลตรา คุณา.

๑๓๖. ในจำพวกคนพาล ความสวยงามเปรียบดังทองเพื่อทำชู้เมียท่าน คนพาลมีทรัพย์ก็เพื่อจะทำโลกให้เดือดร้อน ช่วยเหลือก็เพื่อทำลายความดี ความเย่อหยิ่งบัดซบนั่นแหละ เป็นลักษณะคนพาล

๑๓๗. อิโต หาสตรํ โลเก กิญฺจิ ตสฺส น วิชฺชติ
ทุชฺชโน’ติ จ ยํ อาห สุชนํ ทุชฺชโน สยํ.

๑๓๗. ไม่มีอะไรในโลก จะชอบใจคนพาลยิ่งกว่าความบัดซบ แถมยังเห็นคนดีเป็นคนชั่วอีกด้วย แต่ที่แท้ตัวคนพาลเองนั่นแหละคือคนชั่ว

๑๓๘. น วินา ปรทาเรน รมนฺติ ทุชฺชนา ขลุ
น สา สพฺพรเส ภุตฺวา วินา สุทฺเธน ตุสฺสติ.

๑๓๘. ทรชนไม่ชอบใจอะไรนอกจากเมียท่าน นางงามนั้น เมื่อได้ชิมรสทุกอย่างแล้ว ก็ไม่ชอบใจอะไรนอกจากชายโสด

๑๓๙. ตปฺปเต ยาติ สมฺพนฺธํ ทฺรวํ ภวตฺยวนตํ
มุทุ ทุชฺชนจิตฺตํ น กึ โลเหน ปมียติ.

๑๓๙. เหล็กพืด ถูกร้อนเข้ายังอ่อนได้ แต่ใจทรชนไม่มีอ่อนเลย จะเอาเหล็กมาเปรียบได้แลหรือ

๑๔๐. ตสฺมา ทุชฺชนสํสคฺคํ อาสีวิสมิโวรคํ
อารกา ปริวชฺเชยฺย ภูตกาโม วิจกฺขโณ.

๑๔๐. เพราะฉะนั้น ผู้หวังความเจริญ เห็นประจักษ์แล้ว ควรเว้นการคลุกคลีกับทรชนเสียให้ห่างไกล เสมือนห่างงูร้ายมีพิษที่เขี้ยวฉะนั้น

๑๔๑. ทุชฺชเนน หิ สํสคฺคํ สตฺตุนาปิ น ยุชฺชติ
ตตฺโตว ฌยหตฺยงฺคาโร สนฺโต กาฬายเต กรํ.

๑๔๑. จริงอย่างนั้น การคลุกคลีกับทรชนและศัตรูไม่ดีเลย ถ่านเพลิงที่ลุกโชน จับเข้าก็ไหม้มือ ถึงดับเย็นแล้วจับเข้าก็ยังดำติดมืออีก

๑๔๒. ทุชฺชโน วชฺชนีโยว วิชฺชายาลงฺกโตปิ เจ
มณินาลงฺกโต สนฺโต สปฺโป กึ น ภยํกโร.

๑๔๒. ขึ้นชื่อว่าทรชนแล้วควรเว้นขาด ถึงเขาจะมีวิชาความรู้วิเศษอย่างไรก็ตาม ขึ้นชื่อว่าอสรพิษแม้จะมีแก้วที่คอ จะไม่เป็นภัยแก่ใครนั้นมีหรือ

๑๔๓. อคฺคิโน ทหเต ทายํ สขา ภวติ มารุโต
โส เอว ทีปํ นาเสติ ขเล นตฺเถว มิตฺตตา.

๑๔๓. ลมเป็นเพื่อนของไฟ ช่วยพัดไฟให้ไหม้สถานที่ได้ แต่ก็ลมนั่นเองพัดไฟให้ดับ จะหาความเป็นมิตรในคนพาลไม่ได้เลย

๑๔๔. สปฺโป ทุฏฺโจ ขโล ทุฏฺโจ สปฺปา ทุฏฺจตโร ขโล
มนฺโตสเธหิ โส สปฺโป ขโล เกนูปสมฺมติ.

๑๔๔. งูเป็นสัตว์ร้าย คนพาลเป็นคนร้าย แต่คนพาลยังร้ายกว่างู เพราะพิษงูแก้ได้ด้วยมนตร์และยา แต่คนพาลจะแก้ด้วยอะไรได้เล่า

๑๔๕. หทยฏฺเจน สุเตน ขโล เนว สุสีลวา
มธุนา โกฏรฏฺเจน นิมฺโพ กึ มธุโร ภเว.

๑๔๕. คนพาลมีความรู้ฝังอยู่ในใจก็เป็นคนดีไม่ได้ เหมือนต้นสะเดา แม้จะมีน้ำผึ้งขังอยู่ในโพรง ก็ไม่กลับหวานขึ้นได้

๑๔๖. อสตํ สมฺปโยเคน สนฺโตปิ อสนฺโต ภเว
มคฺโค กจวรยุตฺโต อุชุมฺปิ อสาธุ ภเว.

๑๔๖. แม้สัตบุรุษก็กลายเป็นอสัตบุรุษได้เพราะคบอสัตบุรุษ เหมือนถนนที่รกขยะมูลฝอย แม้จะตรงก็ว่าดีไม่ได้

๑๔๗. ปูติมจฺฉํ กุสคฺเคน โย นโร อุปนยฺหติ
กุสาปิ ปูติ วายนฺติ เอวํ พาลูปเสวนา.

๑๔๗. ผู้ใดเอาใบคาห่อปลาเน่า แม้ใบคาก็พลอยเหม็นคลุ้งไปด้วย การคบคนพาลก็เหมือนอย่างนั้น

๑๔๘. พาลํ น ปสฺเส น สุเณ น จ พาเลน สํวเส
พาเลนาลฺลาปสลฺลาปํ น กเร น จ โรจเย.

๑๔๘. สูเจ้า อย่าดูคนพาล อย่าฟังคนพาลพูด อย่าคบค้ากับคนพาลเลย ไม่ควรทำตาม ไม่ควรชอบใจการสนทนากับคนพาล

๑๔๙. อนยํ เนติ ทุมฺเมโธ อธุราย นิยุญฺชติ
ทุนฺนโย เสยฺยโส โหติ สมฺมา วุตฺโตปิ กุปฺปติ
วินยํ โส น ชานาติ สาธุ เตนาสมาคโม.

๑๔๙. คนปัญญาทราม ย่อมแนะนำในสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ ชักจูงให้ประกอบในสิ่งที่ไม่ใช่หน้าที่ เป็นการแนะนำให้ดีได้ยาก แม้พูดดี ๆ ก็โกรธ มันไม่รู้จักวินัยเสียเลย สูเจ้าเอ๋ย การไม่คบค้ากับมันได้เสียนั่นแหละเป็นความดีละ

๑๕๐. ยาวชีวํ ปิ เจ พาโล ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ
น โส ธมฺมํ วิชานาติ ทพฺพิ สูปรสํ ยถา.

๑๕๐. คนพาล ถึงจะนั่งใกล้บัณฑิตจนตลอดชีวิตก็ตาม มันก็หารู้รสธรรมะแจ้งชัดไม่ เหมือนทัพพีไม่รู้รสแกงฉะนั้น

๑๕๑. ผลํ เว กทลึ หนฺติ ผลํ เวฬุํ ผลํ นฬํ
สกฺกาโร กาปุริสํ หนฺตํ คพฺโภ อสฺสตรึ ยถา.

๑๕๑. ลูกกล้วยฆ่าต้นกล้วย ขุยไผ่และดอกอ้อก็ฆ่าไม้ไผ่และต้นอ้อ ลาภผลฆ่าคนชั่ว ลูกม้าอัสดรก็ฆ่าแม่ม้าอัสดรเหมือนกัน

๑๕๒. สุนโข สุนขํ ทิสฺวา ทนฺตํ ทสฺเสติ หึสิตุํ
ทุชฺชโน ทุชฺชนํ ทิสฺวา โรสยํ หึสมิจฺฉติ.

๑๕๒. สุนัขเห็นสุนัขด้วยกันก็แยกเขี้ยวเข้าใส่กัน ทรชนเห็นทรชนด้วยกัน ก็ขึงเคียดเดียดฉันท์เข้าหากัน ต้องการจะรานกันให้แหลกไปข้างหนึ่ง

๑๕๓. มณฺฑูโก ปิ นุกฺโก สีโห สูกโร ปิ นุกฺโก ทีปิ
พิฬาโร สทิโส พฺยคฺโฆ ทุปฺปญฺโญปิ น ปญฺญวา.

๑๕๓. กบแต่เพียงนั่งด้วยตะโพกจะกลายเป็นสีหะได้เชียวหรือ หมูแต่เพียงสะบัดย่างจะเป็นเสือเหลืองไปเชียวหรือ แมวดังฤๅจะเป็นเสือโคร่ง คนปัญญาทรามดังฤๅจะเทียมปราชญ์

๑๕๔. มณฺฑูปิ สีโห วิย กาโก คเณฺห ปิย ปิย
พาโล จ ปณฺฑิโต วิย ธีโร ปุจฺเฉ งเย งเย.

๑๕๔. เจ้ากบอวดอ้างตนเทียมสีหะ ครั้นถูกกาเฉี่ยวเอาไป ได้แต่ร้องอ้อนวอนว่า เจ้าประคุณ เจ้าประคุณ เจ้าประคุณ เจ้าประคุณ คนพาลยกตนเทียมบัณฑิต ครั้นถูกถามก็ได้แต่รับว่า ขอรับ ขอรับ

๑๕๕. กาโก ทุฏฺโฐ สคุเณสุ ฆเร ทุฏฺโฐ จ มูสิโก
วานโร จ วเน ทุฏฺโฐ มนุสฺเสสุ จ พฺราหฺมโณ.

๑๕๕. กาประทุษร้ายคนมีคุณ หนูประทุษร้ายในเรือน วานรประทุษร้ายในป่า พราหมณ์ยาจกเล่า ก็ประทุษร้ายชาวบ้าน

ทุชฺชนกถา นิฏฺฐิตา
จบแถลงทรชน

๑๑. สาธุชนกถา
๑๑. แถลงคนดี

๑๕๖. ติณานิ ภูมิ โจทกํ จตุตฺถํ วากฺยสุฏฺฐุกํ
เอตานิ หิ สตํ เคเห โน ฉิชฺชนฺเต กทาจิปิ

๑๕๖. เสื่อหญ้า ๑ พื้นดิน ๑ น้ำ ๑ คำหวาน ๑ ของทั้ง ๔ นี้มีปรากฏในเรือนของสาธุชน แม้ในคราวไร ๆ ก็ไม่มีบกพร่อง

๑๕๗. อมฺพุํ ปิวนฺติ โน นชฺชา รุกฺขา ขาทนฺติ โน ผลํ
เมโฆ กทาจิ โน สสฺสํ ปรตฺถาย สตํ ธนํ.

๑๕๗. แม้น้ำไม่กินน้ำเสียเอง ต้นไม้ไม่กินผลไม้เสียเอง ฝนไม่กินข้าวกล้าตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ทรัพย์ของสาธุชน ก็มีเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

๑๕๘. คุณา กุพฺพนฺติ ทูตตฺตํ ทูเรปี วสตํ สตํ
เกฏเก คนฺธมาทาย คจฺฉนฺติ ภมรา สยํ.

๑๕๘. ผู้ต้องการความดี ยอมมอบตัวให้คนดีแม้อยู่ในที่ไกล ดั่งแมลงภู่บินไปเคล้ากลิ่นหอมอันมีอยู่ในดอกลำเจียกฉะนั้น

๑๕๙. ปาปมิตฺเต วิวชฺเชตฺวา ภเชยฺยุตฺตมปุตฺตปุคฺคลํ
โอวาเท จสฺส ติฏฺเฐยฺย ปตฺเถนฺโต อจลํ สุขํ.

๑๕๙. ผู้ปรารถนาความสุขที่ยั่งยืน ต้องไม่คบคนชั่วเด็ดขาด และต้องคบคนดี และต้องตั้งอยู่ในโอวาทของท่านด้วย

๑๖๐. ยถา จ ปนสา ปกฺกา พหิกณฺฏกเมว จ
อนฺโต อมตสมฺปุณฺณา เอวํ สุชนธมฺมตา.

๑๖๐. ขนุนสุกอร่าม ภายนอกหนามสะพรั่ง แต่ภายในมีรสหวานปานอมฤตฉันใด ธรรมดาคนดีก็ฉันนั้น

๑๖๑. อากิณฺโณปิ อสพฺภิ จ อสํสฏฺโฐว ภทฺทโก
พหุนาสนฺนชาเตน คจฺเฉ น อุมฺมตฺตเกน.

๑๖๑. คนที่มั่งคั่งแต่มิใช่คนดี ถึงจะคลุกคลีด้วยก็ไม่สนิทสนม คนบ้าแม้จะใกล้จนติดตัว ก็ไม่ควรเข้าไปหาเด็ดขาด

๑๖๒. ตคฺครญฺจ ปลาเสน โย นโร อุปนยฺหติ
ปตฺตาปิ คนฺธํ วายนฺติ เอวํ ธีรูปเสวนา.

๑๖๒. ผู้ใดเอาใบไม้ห่อกฤษณา แม้ใบไม้ก็พลอยหอมฟุ้งไปด้วย การคบปราชญ์ก็เหมือนอย่างนั้น

๑๖๓. ธีรํ ปสฺเส สุเณ ธีรํ ธีเรน สห สํวเส
ธีเรนาลฺลาปสลฺลาปํ ตํ กเร ตญฺจ โรจเย.

๑๖๓. สูเจ้าจงดูนักปราชญ์เถิด จงฟังคำของนักปราชญ์เถิด จงอยู่ร่วมกับนักปราชญ์เถิด จงสนทนาไต่ถามนักปราชญ์เถิด ควรทำความพอใจในความดีนั้น ๆ เถิด

๑๖๔. นยํ นยติ เมธาวี　　อธุราย น ยุญฺชติ
สุนโย เสยฺยโส โหติ　　สมฺมา วุตฺโต น กุปฺปติ
วินยํ โส ปชานาติ　　สาธุ เตน สมาคโม.

๑๖๔. นักปราชญ์ท่านชอบแนะนำสิ่งที่ควรแนะนำ ไม่ชักจูงในสิ่งอันมิใช่หน้าที่ การแนะนำอันดีนั้นประเสริฐแท้ พูดถูกท่านไม่โกรธเพราะท่านเข้าใจระเบียบดี การอยู่ร่วมกับนักปราชญ์นั่นแหละเป็นความดีละ

๑๖๕. มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญู　　ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ
ขิปฺปํ ธมฺมํ วิชานาติ　　ชิวฺหา สูปรสํ ยถา.

๑๖๕. หากว่าวิญญูชนเข้าใกล้บัณฑิต เพียงชั่วระยะเวลาเล็กน้อย ก็สามารถรู้ธรรมะได้โดยฉับพลัน ฉันเดียวกับลิ้นรู้รสแกงฉะนั้น

สุชนกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงคนดี

๑๒. พลกถา

๑๒. แถลงกำลัง

๑๖๖. พาหุพลญฺจ อมจฺจํ　　โภคํ อภิชจฺจํ พลํ
อิเมหิ จตุพฺพเลหิ　　ปญฺญา เว เสฏฺฐํ พลํ.

๑๖๖. กำลังแขน ๑ กำลังเสนามาตย์ ๑ กำลังทรัพย์ ๑ กำลังชาติตระกูล ๑ ทั้ง ๔ อย่างนี้ ปัญญาเป็นกำลังประเสริฐกว่ากำลังเหล่านั้น

๑๖๗. พลํ ปกฺขีนมากาโส　　มจฺฉานํ อุทกํ พลํ
ทุพฺพลสฺส พลํ ราชา　　กุมารานํ รุทํ พลํ.

๑๖๗. อากาศเป็นกำลังของฝูงนก อุทกเป็นกำลังของฝูงปลา ท้าวพระยาเป็นกำลังของคนไร้ การร้องไห้คลอเคลียเป็นกำลังของเด็กน้อย

๑๖๘. พลํ จนฺโท พลํ สูโร　　พลํ สมณพฺราหฺมณา
พลํ เวลํ สมุทฺทสฺส　　พลาติพลมิตฺถิยา.

๑๖๘. พระจันทร์ก็มีกำลัง พระอาทิตย์ก็มีกำลัง สมณพราหมณ์ก็มีกำลัง คลื่นในมหาสมุทรก็มีกำลัง กำลังเหล่านี้ยังพอทำเนา หญิงมีกำลังยิ่งกว่ากำลังเหล่านั้น

๑๖๙. สปาทานํ พลํ สีโห ตโต ปหุวโก พลํ
ตโต กิปฺปิลฺลิโก นโร ราชา สพฺเพ สมนฺตโต.

๑๖๙. บรรดาสัตว์ ๔ เท้า สีหะมีกำลังที่สุด แต่หนอนยังมีกำลังยิ่งกว่านั้น มดมีกำลังยิ่งกว่านั้นอีก คนมีกำลังยิ่งขึ้นอีก แต่ท้าวพระยามีกำลังกว่าทุกจำพวกโดยประมวญ

๑๗๐. คติ มิคานํ ปวนํ อากาโส ปกฺขินํ คติ
วิราโค คติ ธมฺมานํ นิพฺพานารหตํ คติ.

๑๗๐. ป่าเปลี่ยวเป็นภูมิของฝูงเนื้อ กลางหาวเป็นภูมิของฝูงนก ความปราศจากความกำหนดเป็นภูมิของธรรมะ นิพพานเป็นภูมิของพระอรหันต์ ดังนี้แล

พลกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงกำลัง

๑๓. อิตฺถีกถา

๑๓. แถลงหญิง

๑๗๑. วเรยฺย กุลชํ ปญฺโญ วิรูปมฺปิ กญฺญกํ
หีนายปิ สุรูปาย วิวาหสทิสํ กเร.

๑๗๑. ผู้มีปัญญาควรเลือกหาหญิงสกุลดี แม้นางจะมีรูปขี้ริ้วก็ควรแต่งงานกับนางนั้น การแต่งงานกับนางนั้นก็เหมือนแต่งงานกับหญิงรูปงาม

๑๗๒. สามา มิคกฺขิ สุเกสี ตนุมชฺฌิมทนฺตวา
ทสสนิยา มุขวณฺณา คมฺภีรนาภิ วาจกา
สุสีลา วายมตี จ หีนกุเลปิ วิวาหเย.

๑๗๒. นางสาวที่ไฉไล มีดวงตาหยาดเยิ้มดังตาทราย ทรงกายพอสันทัด ฟันฟางกำดัดเรียบสนิท ริมฝีปากแดงฝาดน่าดู สะดือลึกเว้าใน เข้าใจจำนรรจา มีกิริยามารยาทงดงาม ทั้งมีความขยันจัดการงานดี นางเช่นนี้แม้เกิดในตระกูลต่ำ ก็ควรแต่งงานด้วยเถิด

๑๗๓. ภุตฺโต มา ตาว โภเชสิ ภรเณสุ จ ธาติโย.
กมฺเมสุ สกมนฺตี จ กตกมฺเมสุ ธาติ นํ.

๑๗๓. นางใด เมื่อจะกินก็ไม่กินก่อน เวลาเลี้ยงก็เหมือนแม่นม เวลาทำกิจก็คิดทำเหมือนของ ๆ ตน เมื่อทำเสร็จแล้ว ก็รักษากิจนั้นมิให้เสื่อมคลาย

๑๗๔. ธมฺเมสุ ปติฏฺฐา นิจฺจํ สยเนสุ จ วณฺณิภา
กุสเลสุ ภาตรํ วาจี ยา นารี เสฏฺฐสมฺมตา.

๑๗๔. นางนั้นดำรงมั่นในธรรมเป็นนิตย์ เวลานอนก็มีรัศมีเปล่งปลั่ง เวลานั่งก็สั่งสอนพี่น้องในความดี นารีเช่นนี้ ท่านยอมรับกันแล้วว่า "นางแก้ว"

๑๗๕. โย นํ ภรติ สพฺพทา นิจฺจํ อาตาปี อุสฺสุกฺโก
สพฺพกามหรํ โปสํ ภตฺตารํ นาติมญฺญติ.

๑๗๕. ชายใดขวนขวายพยายามเลี้ยงนางแก้วนั้นไว้ในกาลทุกเมื่อ แม้ภริยานั้นเล่าก็ไม่ดูหมิ่นสามีนั้น ผู้นำสิ่งประสงค์ให้ทุกอย่าง

๑๗๖. น จาปิ สุวตฺถิ ภตฺตารํ อิจฺฉาจาเรน โรสเย
ภตฺตุ จ ครุโน สพฺเพ ปฏิปูเชติ ปณฺฑิตา.

๑๗๖. เมียต้องจงรักภักดีผัว ไม่ควรจะกวนใจเพราะเรื่องมักมาก ธรรมดาหญิงฉลาดย่อมยำเกรงผัวและผู้ที่ผัวเคารพทั่วไป

๑๗๗. อุฏฺฐาหิกา อนลสสา สงฺคาหิกา ปริชฺชเน
ภตฺตุ มนาปํ จรติ สมฺภตมนุรกฺขติ.

๑๗๗. ขยันจัดงานดี ไม่เกียจคร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของผัวดี ประพฤติถูกใจผัว รักษาทรัพย์ที่ผัวหาได้ไว้

๑๗๘. เอวํ วตฺตติ ยา นารี ภตฺตุ ฉนฺทวสานุคา
มนาปา เต นาม เทวา ยตฺถ สา อุปปชฺชติ.

๑๗๘. นางใดประพฤติดังนี้ จัดว่าเป็นหญิงคล้อยตามใจผัว นางนั้นชื่อว่าเกิดเป็นเทพธิดามนาปา

๑๗๙. อิตฺถีเยกจฺจิโย วาปิ เสยฺยา วุตฺตา ว มุนินา
ภณฺฑานํ อุตฺตมา อิตฺถี อคฺคุปฏฺฐายิกา'ติปิ.

๑๗๙. ยังมีหญิงบางพวกที่จัดว่าเป็นนางประเสริฐ พระมุนีทรงสรรเสริญว่าหญิงสูงสุดกว่าภัณฑะทั้งหลาย และเป็นผู้บำรุงชั้นยอดเยี่ยม

๑๘๐. มาตรา ธีตรา วาปิ ภคินิยา วิจกฺขโณ
น วิวิตฺตาสเน มนฺเต นารี มายาวินี นนุ.

๑๘๐. ชายผู้มีความคิด ไม่ควรซุบซิบในที่ลับแม้กับแม่ ลูกสาว น้องสาว เพราะธรรมดานารีมีมายามิใช่หรือ

๑๘๑. วิชฺชุตานญฺจ โลลตฺตํ สตฺตานญฺจาติติกฺขณํ
สิงฺฆตํ วายุเตชานํ อนุกุพฺพนฺติ นาริโย.

๑๘๑. บรรดานารีที่ทำอาการเหลาะแหละเหมือนฟ้าแลบ ทำอาการไม่อดทนเหมือนสัตว์ ทำอาการว่องไวดังไฟต้องลม

๑๘๒. ทิคุโณ ถีนมาหาโร พุทฺธิ จาปิ จตุคฺคุโณ
ฉคฺคุโณ โหติ วายาโม กาโม ตฺวฏฺฐคุโณ ภเว.

๑๘๒. เขายอมรับกันแล้วว่า หญิงมีอาหาร ๒ เท่า มีสติปัญญา ๔ เท่า มีความเพียรพยายาม ๖ เท่า แต่มีความปรารถนาสูงถึง ๘ เท่า

๑๘๓. เอกเมกาย อิตฺถิยา อฏฺฐฏฺฐํ ปติโน สิยุํ
สูโร จ พลวนฺโต จ สพฺพกามรสาหรา
กเรยฺย นวเม ฉนฺทํ อุนฺนตา หิ น ปูรติ.

๑๘๓. เฉพาะหญิงคนเดียว จะมีผัวพร้อมกันได้ถึง ๘ คน แต่ละคนล้วนกำยำล่ำสัน แต่ละคนสามารถนำความปรารถนามาให้นางได้ครบทุกอย่าง ถึงอย่างนั้น นางก็ยังต้องการคนที่ ๙ ความจริงถึงจะรวยผัวก็ยังไม่เต็มตามต้องการ

๑๘๔. วิวาทสีลี สุสฺสุยฺยา ปสฺสนฺตตณฺหิกา คตา
อมิตา ภุญฺชนา นิทฺทา สตํปุตฺตํ ปิ ตํ ชเห

๑๘๔. หญิงใดใฝ่วิวาท คิดริษยา เห็นอะไรก็อยากได้ เอาแต่เที่ยวเตร่การกิน การนอน ไม่มีประมาณ แม้นางจะมีลูกแล้วตั้งร้อยคนก็ทิ้งเสียเถิด

๑๘๕. ลปนฺตี สทฺธิมญฺเญน ปสฺสนฺตญฺญํ สวิพฺภมา
จิตฺตกํ จิตฺตยนฺตญฺญํ นารีนํ นาม โก ปิโย.

๑๘๕. หญิงที่ชอบพลอดกับชายอื่น เห็นชายอื่นทำกะตุ้งกะติ้ง คิดถึงชายอื่นที่งดงาม ดังฤๅนางจะชอบคนไหนแน่

๑๘๖. คณฺเหยฺย วาตํ ชาเลน สาครเมกปาณินา
โอสิญฺเจยฺย จ ตาเฬน สเกนู ชนเย รวํ
ปมาทาสุ วิสชฺเชยฺย อิตฺถิเยสา วชฺชธมฺมตา.

๑๘๖. เอาตาข่ายดักลม เอามือเดียววิดแม่น้ำ ทะเล เอากังสดาลแตกตีให้มีเสียง ปล่อยตนให้เมามาย นี้คือปรกติของหญิงชั่ว นักปราชญ์ควรเว้นขาด

๑๘๗. ชิวฺหาสหสฺสิโก โย หิ ชีเว วสฺสสตํ นโร
เตน นิกมฺมุนา วุตฺโต ติโทโส กึ ขยํ คโต.

๑๘๗. อันที่แท้ คนใดต่อให้มีลิ้นตั้งพัน และมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี หากเขาเป็นคนขี้เกียจ เขาจะต้องแก้ตัวว่า ดังฤๅไตรโทษจะหมดสิ้นไปเล่า

อิตฺถิกถา นิฏฺฐิตา
จบแถลงหญิง

๑๔. ปุตฺตกถา
๑๔. แถลงลูก

๑๘๘. ปญฺจ ฐานานิ สมฺปสฺสํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา
ภโต วา โน ภริสฺสติ กิจฺจํ วา โน กริสฺสติ.

๑๘๘. ปวงบัณฑิตเล็งเห็นฐานะ ๕ ประการ จึงปรารถนาลูก คือ ๑. เราเลี้ยงลูกแล้ว ลูกจะเลี้ยงเรา ๒. ลูกจักทำกิจของเรา

๑๘๙. กุลวํโส จิรํ ติฏฺเฐ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ
วถ วา ปน เปตานํ ทกฺขิณํ อนุปทิสฺสติ.

๑๘๙. ๓ ลูกจักดำรงวงศ์ตระกูลให้ยั่งยืน ๔ ลูกจักปกครองทรัพย์มรดก ๕ ลูกจักทำบุญอุทิศให้เราเมื่อเราตายแล้ว

๑๘๐. อติชาตํ อนุชาตํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา
อวชาตํ น อิจฺฉนฺติ โย โหติ กุลฉินฺทโก.

๑๙๐. ปวงบัณฑิตปรารถนาแต่อภิชาตบุตร ลูกที่สูงศักดิ์ ๑ อนุชาตบุตรลูกที่เท่าเทียมพ่อแม่ ๑ ท่านไม่ปรารถนาอวชาตบุตรคือลูกที่ต่ำกว่าท่านเลย เพราะลูกเช่นนั้นเป็นลูกล้างตระกูล

๑๘๑. เอกูทรสมุปฺปนฺนา น ภวนฺติ สมสฺสมา
นานาวณฺณา นานาจารา ยถา พทรกณฺฏกา.

๑๙๑. คนที่เกิดมาร่วมท้องเดียวกัน ก็หาเสมอกันไม่ ย่อมจะมีคุณวุฒิต่าง ๆ กัน มีความประพฤติต่าง ๆ กัน ฉันเช่นเดียวกับหนามพุทรา

๑๘๒. อาทมฺเม พหโวโทเส ทมฺเม ตุ พหโวคุเณ
ตสฺมา ปุตฺตญฺจ สิสฺสญฺจ ทมฺมกาเล ว ทมฺมเย.

๑๙๒. ลูกตัวก็ดี ลูกศิษย์ก็ดี ที่ไม่ได้รับฝึกหัดให้ดี ย่อมมีโทษเป็นส่วนมากแต่ที่ฝึกหัดดีแล้ว ย่อมมีคุณเป็นส่วนมาก เพราะฉะนั้น พ่อแม่หรือครูอาจารย์ ควรฝึกเสียในเวลาที่ฝึกได้

๑๘๓. โอวเทยฺยานุสาเสยฺย อสพฺภา จ นิวารเย
ทนฺโต หิ โส ปิโย โหติ อทนฺโต โหติ อปฺปิโย.

๑๙๓. พ่อแม่หรือครูอาจารย์ ต้องตักเตือนพร่ำสอน ต้องห้ามจารกรรมอันลามก เพราะคนที่ฝึกแล้วเท่านั้นเป็นคนน่ารัก ส่วนคนที่ไม่ได้รับฝึกหัดไม่น่ารักเลย

๑๘๔. ปุตฺตํ วา ภาตรํ ทุฏฺฐํ อนุสาเสยฺย โน ชเห
กึ นุ เฉชฺชํ หตฺถปาทํ ลิตฺตํ อสุจินา สิยา.

๑๙๔. ลูกหรือพี่น้องที่ทำผิด ต้องสั่งสอน ไม่ควรทิ้งขว้าง เช่นเดียวกับมือเท้า เปรอะเปื้อนสกปรก ดังฤๅจะตัดทิ้งเชียวหรือ

ปุตฺตกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงลูก

๑๕. ทาสกถา
๑๕. แถลงทาส

๑๙๕. อนฺโตชาโต ธนกฺกีโต ทาสโพฺยปคโต สยํ
ทาสา กรมกรานีโต อิจฺเจวํ จตุธา สิยุํ.

๑๙๕. ทาสในเรือนเบี้ย ๑ ทาสสินไถ่ ๑ ทาสสมัครใจ ๑ ทาสเชลย ๑ รวม ๔ พวก

๑๙๖. ทาสา ปญฺเจว โจรยฺย– สขญาตตฺตสทิสา
ตถา วิญฺญูหิ วิญฺเญยฺย มิตฺตา ทารา จ พนฺธวา.

๑๙๖. ทาสอีก ๕ พวก คือ ทาสเหมือนโจร ๑ ทาสเหมือนเจ้า ๑ ทาสเหมือนเพื่อน ๑ ทาสเหมือนญาติ ๑ ทาสเหมือนตัวเอง ๑ วิญญูชนควรเข้าใจให้ชัด ฉันท์เดียวกับมิตร ภรรยา พวกพ้อง มิได้ผิดแผกแตกต่างกันเลย

ทาสกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงทาส

๑๖. ฆราวาสกถา
๑๖. แถลงฆราวาส

๑๙๗. ทุฏฺฐทาเรน อมิตฺยา ทาโส จุตฺตรวาจโก
สสปฺเป จ ฆเร วาโส มจฺจุเมว น สํสโย.

๑๙๗. อยู่ร่วมกับเมียโหด ร่วมกับเพื่อนโฉดปานข้าศึก ร่วมกับทาสเหิมฮึกพูดสวนคำ อยู่ในเรือนรุงรังมีงูร้าย เหล่านี้คือความตายแท้ไม่ต้องสงสัย

๑๙๘. ยสํ ลาภํ ปตฺถยนฺตํ นรํ วชฺชนฺติ ทูรโต
ตสฺมา อนเปกฺขิตฺวา น ตํ มคฺคํ มคฺคเย พุโธ.

๑๙๘. ควรเว้นคน มุ่งลาภมุ่งยศให้ห่างไกล เหตุนั้นผู้รู้ไม่เพ่งเล็งถึงก็ไม่ควรดำเนินไปทางนั้นเลย

๑๙๙. ขลํ สาลํ ปสุํ เขตฺตํ คนฺตา จสฺส อภิกฺขณํ
มิตํ ธญฺญํ นิธาเปยฺย มิตญฺจ ปาจเย ฆเร.

๑๙๙. ตามปรกติผู้ครองเรือนต้องไปลานนวดข้าว โรงนา โรงสัตว์เลี้ยง ไร่นา เนือง ๆ ต้องเก็บสะสมข้าวเปลือกที่ตวงแล้วเข้าไว้ และข้าวที่ตวงแล้วเท่านั้นจึงควรเอามาหุงในเรือน

๒๐๐. อญฺชนานํ ขยํ ทิสฺวา วมฺมิกานญฺจ สญฺจยํ
มธูนญฺจ สมาหารํ ปณฺฑิโต ฆรมาวเส.

๒๐๐. บัณฑิต มองเห็นความสิ้นไปของยาหยอดตา และความพอกพูนของจอมปลวก และความเพิ่มพูนแห่งน้ำผึ้ง ฉะนี้แล้วจึงควรจะอยู่ครองเรือน

๒๐๑. สยํ อายํ วยํ ชญฺญา สยํ ชญฺญา กตากตํ
นิคฺคเณฺห นิคฺคณหารหํ ปคฺคเณฺห ปคฺคณฺหารหํ.

๒๐๑. ตนเองต้องรู้ความเจริญและความเสื่อม ตนเองต้องรู้ว่าอะไรเขาทำแล้วและยังไม่ได้ทำ ต้องกำหราบคนที่ต้องกำหราบ ต้องยกย่องคนที่ควรยกย่อง

๒๐๒. เอกยาโม นราธิโป ทฺวิยาโม ปณฺฑิโต นโร
ตโยยาโม ฆราวาโส จตุยาโม จ ทุคฺคโต.

๒๐๒. ท้าวพระยาบรรทมยามเดียว นักปราชญ์นอนสองยาม ชาวบ้านนอนสามยาม แต่คนเข็ญใจนอนสี่ยามเลย

๒๐๓. โส จ พนฺธุ หิเต ยุตฺโต โส ปิตา โย จ โปสโก
ตํ มิตฺตํ ยตฺถ วิสฺสาโส ภริยา ยตฺถ นิพฺพุติ.

๒๐๓. ผู้ใดทำประโยชน์ให้ ผู้นั้นเป็นพวกพ้อง ผู้ใดเป็นผู้พอกเลี้ยง ผู้นั้นเป็นพ่อ ความคุ้นเคยมีในผู้ใด ผู้นั้นเป็นเพื่อน เมียที่ทำให้เย็นใจเป็นเมียแท้

๒๐๔. สทฺธาเปเมสุ สนฺเตสุ น คเณ มาสกํ สตํ
สทฺธาเปเมสฺวสนฺเตสุ มาสกํปิ สตํ คเณ

๒๐๔. เมื่อมีความเชื่อถือกันและรักกัน เงินตั้งร้อยไม่ต้องนับก็ได้ แต่เมื่อไม่มีความเชื่อถือกันและรักกัน เงินเพียงร้อยเดียวก็ต้องนับต่อหน้า

๒๐๕. ยาจโก อปฺปิโย โหติ ยาจํ อททมปฺปิยํ
ตสฺมา เสฏฺฐนโร โลเก ธนํ สิปฺปํ ปริคฺคเห

๒๐๕. ผู้ขอย่อมไม่เป็นที่รักของผู้ถูกขอ ผู้ถูกขอเมื่อไม่ให้ ก็ไม่เป็นที่รักของผู้ขอ เหตุนั้นคนที่ประเสริฐในโลก จึงต้องรวบรวมทรัพย์และศิลปะไว้

๒๐๖. สพฺพทาปิ ธนํ รกฺเข ทารํ รกฺเข ธนํ ปิ จ
ทารํ ธนญฺจ อตฺตานํ รกฺขาเยว สทา ภเว.

๒๐๖. ควรรักษาทรัพย์ไว้ในกาลทุกเมื่อ และต้องรักษาทรัพย์ไว้เลี้ยงลูกเมีย แต่ต้องรักษาลูกเมียและทรัพย์ไว้เพื่อป้องกันตัวตลอดไป

๒๐๗. น สาธารณทารสฺส น ภุญฺเช สาธุเมกโต
น เสเว โลกายติกํ เนตํ ปญฺญาย วฑฺฒนํ.

๒๐๗. ผู้ครองเรือนอย่าคบหญิงสาธารณ์เป็นภรรยา อย่าบริโภคอาหารที่มีรสดีแต่ผู้เดียว อย่าเกี่ยวกับเรื่องเนื่องในโลกายตะ ซึ่งเป็นทางหายนะทำให้โลกปั่นป่วนเพราะเรื่องเช่นนั้นไม่บำรุงปรีชาให้วัฒนา

๒๐๘. สีลวา วตฺตสมฺปนฺโน อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ
นิวาตวุตฺติ อตฺถทฺโธ สุรโต สขิโล มุทุ.

๒๐๘. ผู้ครองเรือน พึงเป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยอาจารสมบัติพร้อมด้วยจริยาวัตร รักษากุลสมบัติให้วัฒนา ไม่ประมาทในกิจจานุกิจและกัลยาณธรรม สอดส่องเลือกเฟ้นเหตุผลให้ประจักษ์ มีความประพฤติละมุนละม่อม ไม่ผยองต่อผู้หลักผู้ใหญ่ ไม่เป็นคนกระด้างแสดงอาการเย่อหยิ่งด้วยความทะนง ยินดีแต่ในทางที่ชอบ ประกอบแต่กิจที่เป็นสุจริตธรรม มีถ้อยคำน่าฟังฝังไมตรีเป็นที่ชูใจ มีอัธยาศัยอ่อนโยนน่ารักใคร่

๒๐๙. สงฺคเห ตาว มิตฺตานํ สํวิภาคี วิธานวา
ตปฺเปยฺย อนฺนปาเนน สทา สมณพฺราหฺมณา.

๒๐๙. ผู้ครองเรือน พึงเป็นผู้สงเคราะห์มิตรด้วยการเผื่อแผ่เจือจาน กล่าวถ้อยคำนุ่มนวลชวนดื่มไว้ในใจช่วยเหลือในกิจธุระที่ควรช่วยไม่ดูดาย ประพฤติตนสม่ำเสมอไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ จำแนกแจกทานด้วยเมตตากรุณา มีปัญญาทราบผลอันงามและไม่งามตามภูมิของบัณฑิต บำรุงสมณะพราหมณาจารย์ ด้วยข้าวน้ำตามกาลเสมอ

๒๑๐. ธมฺมกาโม สุตธโร ภเวยฺย ปริปุจฺฉโก
สกฺกจฺจํ ปยิรุปาเส สีลวนฺเต พหุสฺสุเต.

๒๑๐. ผู้ครองเรือนพึงเป็นผู้ใคร่ในทางที่ชอบ มุ่งประกอบแต่ในทางที่ดี ทรงจำอรรถธรรมที่ได้สดับศึกษาดุจจารึกไว้ในหทัย สอบถามให้ได้ความตามแบบแผน ตั้งใจสมาคมกับผู้มีศีลเป็นพหูสูตร

๒๑๑. ยสฺเสเต จตุโร ธมฺมา สทฺธสฺส ฆรเมสิโน
สจฺจํ ทโม ธิติ จาโค ส เว เปจฺจ น โสจติ.

๒๑๑. ผู้ครองเรือนที่มีความเชื่อมั่นในตัว ต้องมีธรรม ๔ ประการ คือความสัตย์ ๑ ความข่มใจ ความอดทน ๑ รู้จักแบ่งปันกัน ๑ ผู้ครองเรือนมีธรรม ๔ ประการนี้ จะไม่เศร้าโศกใ โลกหน้าเลย ดังนี้แล

ฆราวาสกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงฆราวาส

๑๗. กตกถา
๑๗. แถลงกิจที่ควรทำ

๒๑๒. ปุพฺพสิโรสิ เมธาวี ทีฆายุ ทกฺขิณสิโร
ปจฺฉิเม จิตฺตสนฺโตสิ มรณํ อุตฺตโร ภเว.

๒๑๒. นอนหันศีรษะทางทิศตะวันออกจะมีปัญญาดี นอนหันศีรษะทางทิศใต้จะมีอายุยืน นอ หันศีรษะทางทิศตะวันตกจะมีความสงบ นอนหันศีรษะทางทิศเหนือจะต้องตาย

๒๑๓. อายุมา ปาจินํ มุขํ ธนวา ทกฺขิณํ ภเว
ปจฺฉิมํ ยสสี ภุญฺเช โน ภุญฺเช อุตฺตรํ มุขํ.

๒๑๓. นั่งกินอาหารหันหน้าไปทางทิศตะวันออกจะมีอายุยืน หันหน้าไปทางทิศใต้จะมีทรัพ หันหน้าไปทางทิศตะวันตกจะมียศ และนั่งกินอาหารไม่ควรนั่งหันหน้าไปทางทิศเหนือเ

๒๑๔. ภุตฺวา นิสีทนํ ถูลํ ติฏฺฐนฺโต พลวฑฺฒโน
อายุมา จงฺกโม สิยา ธาวนฺโต โรควชฺชิโต.

๒๑๔. กินอิ่มแล้วนั่งจะอ้วน อิ่มแล้วยืนจะมีกำลัง อิ่มแล้วเดินอายุยืน อิ่มแล้วค่อยวิ่งจ หายโรค

๒๑๕. โย จ สีตญฺจ อุณหญฺจ ติณา ภิยฺโย น มญฺญติ
กรํ ปุริสกิจฺจานิ โส สุขา น วิหายติ.

๒๑๕. ผู้ใดแล ไม่สำคัญหนาวร้อนยิ่งไปกว่าหญ้า ทำกิจของลูกผู้ชายอยู่ ผู้นั้นจะไม่เสื่อมคลายจากความสุข

๒๑๖. วิสมฺหามตมาเทยฺย อสุทฺธมฺหาปิกญฺจนํ
นีจมฺหา ปฺยุตฺตโม วิชฺชํ รตนํ กึ ปิ ทุกฺกุลา.

๒๑๖. จะเอาน้ำอมฤตจากยาพิษก็ได้ จะเอาทองจากของโสโครกก็ได้ เป็นคนสูงศักดิ์จะเรียนวิทยาจากคนต่ำศักดิ์ก็ได้ แต่จะหารัตนะจากฝั่งน้ำจะได้หรือ ?

๒๑๗. คุยฺหมตฺถมสมฺโพธํ สมฺโพธยติ โย นโร
มนฺตเภทภยา ตสฺส ทาสภูโต ติติกฺขติ

๒๑๗. ข้อความอันลึกลับใคร ๆ ขบไม่แตก ผู้ใดขบแตก แต่กลัวความรู้จะแพร่หลายจึงอุบไว้เสีย เขาก็เป็นทาสแห่งความรู้

๒๑๘. อญฺญาตวาสวสตา ชาตเวทสเมนปิ
ขมิตพฺพํ สปญฺเญน อปิ ทาสสฺส ตชฺชิตํ

๒๑๘. คนมีปัญญาแม้จะมีเดชเหมือนไฟ เมื่ออยู่ในสถานที่ไม่มีใครรู้จัก จะต้องอดทนความขู่ตะคอกแม้แห่งทาส

๒๑๙. ธนธญฺญปฺปโยเคสุ ตถา วิชฺชาคเมสุ จ
ทูเตน จ พฺยวหาเรสุ จตฺโต ลชฺชํ สทา ภเว.

๒๑๙. ในเวลาประกอบกิจแสวงหาทรัพย์สิน ในเวลาเรียนวิชาอาคม ในเวลารับใช้ ในเวลาสมรสควรสละความอายเสีย

๒๒๐. น หิ โกจิ กเต กิจฺเจ กตฺตารํ สมฺเปกฺขเต
ตสฺมา สพฺพานิ กมฺมานิ สาวเสสํ น การเย

๒๒๐. เมื่อกิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว ไม่มีใครเขาเหลียวแลผู้ทำดอกเพราะฉะนั้น กิจทุกอย่างควรทำให้เสร็จ ไม่ควรทำให้คั่งค้างไว้

๒๒๑. อุปการํ หิเตเนว สตฺตุนา สตฺตุมุทฺธเร
ปาทลคฺคํ กรฏฺเชน กณฺฏเกเนว กณฺฏกํ.

๒๒๑. ต้องสนองคุณคนด้วยการทำประโยชน์ให้ ต้องปราบศัตรูด้วยศัตรู ต้องแก้มัดที่เท้าด้วยมือ และหนามยอกต้องบ่งด้วยหนาม

๒๒๒. นเม นมนฺตสฺส ภเช ภชนฺตํ กิจฺจานิ กุพฺพสฺส กเรยฺย กิจฺจํ
นานตฺถกามสฺส กเรยฺย อตฺถํ อสมฺภชนฺตํ ปิ น สมฺภเชยฺย.

๒๒๒. ควรไหว้คนที่ไหว้ ควรคบคนที่คบด้วย ควรทำกิจแก่คนที่ทำกิจให้ ไม่ควรทำประโยชน์แก่ผู้ใฝ่โทษ เมื่อเขาไม่คบด้วย ก็อย่าคบเขาเลย

๒๒๓. จเช จชนฺตํ สิเนหากิริยา อเปมจิตฺเตน น สมฺภเชยฺย
ทิโช ทุมํ ขีณผลํว ญตฺวา อญฺญ อเปกฺเขยฺย มหา หิ โลโก.

๒๒๓. ควรละผู้ทอดทิ้งโดยไม่ต้องไว้ใย ไม่ควรคบคนที่ไม่รักเรา อย่างเดียวกับนก รู้ว่าไม้หมดลูกแล้วก็หาต้นอื่นต่อไป เพราะโลกกว้างพอ

๒๒๔. จเช เอกํ กุลสฺสตฺถํ คามสฺสตฺถํ กุลํ จเช
คามํ ชนปทสฺสตฺถํ อตฺตตฺถํ ปฐวึ จเช.

๒๒๔. พึงสละคนหนึ่งเพื่อรักษาตระกูล ต้องสละทั้งตระกูลเพื่อรักษาหมู่บ้าน ต้องสละทั้งหมู่บ้านเพื่อรักษาประเทศ แต่ต้องสละทั้งแผ่นดิน เพื่อรักษาประโยชน์ของตน

๒๒๕. ธนญฺจเช องฺควรสฺส เหตุ องฺคํ จเช ชีวิตํ รกฺขมาโน
ธนํ องฺคํ ชีวิตญฺจาปิ สพฺพํ จเช นโร ธมฺมมนุสฺสรนฺโต.

๒๒๕. ต้องสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ ต้องสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต แต่ต้องสละทุกอย่างทั้งทรัพย์ทั้งชีวิตทั้งอวัยวะเพื่อรักษาธรรมะ

๒๒๖. อหา คจฺฉนฺติ หายนฺตา สตฺตานมฺหิ ชีวิตํ
ตสฺมา หิ มา ปมตฺตตํ คจฺฉนฺตุ ชินสาสเน.

๒๒๖. วันคืนล่วงไปๆ ชีวิตสัตว์ทั้งหลายก็พลอยล่วงไปด้วย เพราะฉะนั้น สาธุชนไม่ควรประมาทในธรรมของพระชินเจ้า

๒๒๗. เอเต ภิยฺโย สมายนฺติ สนฺติ เตสํ น ชีรติ
โย อธิปฺปนฺนํ สหติ โย จ ชานาติ เทสนํ.

๒๒๗. ผู้ใดอดทนความลำเค็ญได้ ผู้ใดเข้าใจคำสอน คนเหล่านั้นย่อมเจริญขึ้นเสมอ ความสงบของเขาก็จะไม่ทรุดโทรมเลย

๒๒๘. อคฺคิ อาโป อิตฺถี มูโฬฺห สปฺโป ราชกุลานิ จ
ปยนฺโต อปคนฺตพฺโพ มจฺจุปาณหรานิติ.

๒๒๘. ไฟ ๑ น้ำ ๑ หญิง ๑ คนโง่ ๑ งู ๑ ราชตระกูล ๑ ทั้งหมดนี้ ควรหลีกให้ห่าง เพราะร้ายกาจนัก อาจเอาชีวิตได้ทันที

๒๒๙. สตฺถํ สุจินฺตมฺปิ ตํวจินฺตนียํ สาราธิโต ปฺยวนิโป ปริสงฺกนีโย
หตฺถงฺคตาปิ ยุวตี ปริรกฺขนียา สตฺถาวนีปยุวตีสุ กุโต วสีตํ.

๒๒๙. คัมภีร์แม้สังคายนาดีแล้ว ก็ควรคิดค้นให้ยิ่งขึ้นอีก ท้าวพระยาถึงโปรดปรานก็ต้องเกรงขาม นางสาวงามแม้อยู่ในเงื้อมมือแล้วก็ต้องระวังรักษา จะหาความแน่นอนในคัมภีร์ ท้าวพระยา สาวงามได้ที่ไหน

๒๓๐. อุสฺสาโห ริปุว มิตฺตํ อลโส มิตฺตํว ริปุ
วิสํ วิยามตํ วิชฺชา ปมาโท อมตํ วิสํ.

๒๓๐. ความอุตสาหะเป็นข้าศึกแต่กลับเป็นมิตร ความเกียจคร้านถึงเป็นมิตรก็กลับเป็นข้าศึก วิทยาเป็นพิษแต่กินไม่ตาย แต่ความประมาทเป็นดังไม่ตาย ก็กลับกลายเป็นพิษร้ายนัก

๒๓๑. วเห อมิตฺตํ ขนฺเธน ยาว กาเล อนาคเต
ตมว อาคเต กาเล ภินฺเท กุมฺภํ ว สีลยํ.

๒๓๑. พึงแบกข้าศึกไว้บนบ่า ตราบเท่าที่ยังไม่ถึงเวลา แต่เมื่อถึงเวลาแล้วต้องทำลายมันเสีย เหมือนดังทุบหม้อที่หินฉะนั้น

๒๓๒. สิงฺคึ ปญฺจหตฺเถน สเตน วาหนํ วเช
หตฺถึนนฺตุ สหสฺเสน เทสวชฺเชน ทุชฺชนํ.

๒๓๒. หลีกสัตว์มีเขาต้องให้ห่างถึง ๕ ศอก • สัตว์พาหนะต้องให้ถึง ๑๐๐ ศอก แต่ช้างต้อง ๑๐๐๐ ศอก ส่วนคนทรชนต้องข้ามประเทศหรือต้องย้ายถิ่นที่เดียว

๒๓๓. ปจฺจกฺเข ครโว สํเส ปโรกฺเข มิตฺตพนฺธเว
กมฺมนฺเต ทาสภจฺเจ จ ปุตฺตทาเร สํเส มเต.

๒๓๓. ควรสรรเสริญครูต่อหน้า ควรสรรเสริญญาติมิตรในเวลาลับหลัง ควรสรรเสริญคนใช้เมื่อเสร็จกิจแล้ว แต่ควรสรรเสริญลูกเมียเมื่อตายแล้ว

๒๓๔. สตํจกฺขุ สตํกณฺณา นายกสฺส สุโต สทา
ตถาปิ อนฺธพธิโร เอสา นายกธมฺมตา.

๒๓๔. ธรรมดาท่านผู้เป็นหัวหน้า ต้องมีตาตั้งร้อย มีหูตั้งร้อย ต้องคอยดูคอยฟังเรื่องราวอยู่ทุกเมื่อ แม้เช่นนั้น ผู้เป็นหัวหน้าคนก็ต้องทำเป็นตาบอดหูหนวกด้วย

๒๓๕. พหูนํ อปฺปสารานํ สามคฺคิยาติทุชฺชโย
ติเณน วฏฺฏเต รชฺชุ เตน นาโคปิ พนฺธเต.

๒๓๕. คนมีกำลังน้อยแต่มากคนด้วยกัน ทั้งมีความสามัคคีกัน คนอื่นก็เอาชนะยากเหมือนกันเชือกหญ้า เขายังเอามาล่ามช้างได้

๒๓๖. อุปฺปชฺชเต สเจ โกโธ อาวชฺเช กกจูปมํ
อุปฺปชฺชเต รเส ตณฺหา ปุตฺตมํสูปมํ รเส.

๒๓๖. หากว่าความโกรธเกิดขึ้น สูเจ้าจงเอาเลื่อยเข้าเปรียบ หากว่าความอยากในรสเกิดขึ้นสูเจ้าจงเอาเนื้อลูกเข้าเปรียบ

๒๓๗. ทานํ สิเนหเภสชฺชํ มจฺเฉรํ โทสโนสธํ
ทานํ ยสสฺสิเภสชฺชํ มจฺเฉรํ กปโณสธํ.

๒๓๗. ทานเป็นยาเสน่ห์ ความตระหนี่เป็นยาชัง ทานเป็นเภสัชของคนมียศ ความตระหนี่เป็นโอสถของคนกำพร้า

๒๓๘. ธนมิจฺเฉ วณิชฺเชยฺย สิปฺปมิจฺเฉ พหุสฺสุเต.
ปุตฺตมิจฺเฉ นารึกญฺเญ ราชามจฺจํ อิจฺฉาคเต.

๒๓๘. อยากมีทรัพย์ต้องค้าขาย อยากมีความรู้ต้องเข้าหาท่านผู้รู้ดี อยากมีลูก ต้องมีเมียสาว อยากเป็นขุนนางในท้าวพระยา ต้องทำให้ต้องพระราชนิยม

๒๓๙. มหนฺตํ วฏฺฏรุกฺขาที ขุทฺทพีชํ พหุปฺผลํ
สกฺขึ ทตฺวา อุทิกฺเขยฺย ปุญฺญปาปํ กโร นโร.

๒๓๙. คนที่ทำบุญหรือทำบาป ควรจะเล็งดูไม้ใหญ่เช่นต้นไทร ซึ่งมันมีพืชน้อย แต่มีผลมากเหลือเกินไว้เป็นพยานบ้าง

๒๔๐. ครุกาตพฺพโปเสสุ นีจวุตฺตึ กโรติ โย
นีจตฺตํ โส ปหนฺตฺวาน วุตฺตมตฺเต ปติฏฺฐหิ.

๒๔๐. ในบุคคลที่ควรทำความเคารพ ผู้ใดมีฐานะต่ำ ละฐานะต่ำได้แล้วดำรงอยู่ในฐานะอันสูงศักดิ์

๒๔๑. อุตฺตมํ ปณิปาเตน สูรํ เภเทน วิชเย
หีนนุปฺปทาเนน วิกฺกเมน สมํ ชเย.

๒๔๑. ควรเอาชนะคนสูงศักดิ์ด้วยกราบไหว้ ควรเอาชนะคนกล้าด้วยให้แตกสามัคคี ควรชนะคนต่ำศักดิ์ด้วยค่อยเพิ่มให้ทีละน้อย แต่ต้องชนะคนเสมอกันด้วยความบากบั่น

๒๔๒. นตฺตโทสํ ปเร ชญฺญา ชญฺญา โทสํ ปรสฺส ตุ
กุมฺโม คุยฺหา อิวงฺคานิ ปรภาวญฺจ ลกฺขเย.

๒๔๒. อย่าให้ใครรู้ข้อบกพร่องของตัวได้ แต่ต้องรู้ข้อบกพร่องของคนอื่น สูเจ้าจงคอยกำหนดภาวะของคนอื่นไว้ เหมือนเต่าซ่อนร่างไว้ในกระดองฉะนั้น

กตกถา นิฏฺฐิตา.

จบแถลงกิจที่ควรทำ

๑๘. อกตกถา

๑๘. แถลงกิจไม่ควรทำ

๒๔๓. อุสฺสูรเสยฺยํ อาลสฺยํ จณฺฑิกฺกํ ทีฆโสตฺติยํ
เอกสฺสทฺธานคมนํ ปรทารูปเสวนํ
เอตํ พฺราหฺมณ เสวสฺสุ อนตฺถํ เต ภวิสฺสติ.

๒๔๓. นอนตื่นสาย ๑ เกียจคร้าน ๑ ดุร้าย ๑ นอนนาน ๑ เดินทางไกลคนเดียว ๑ เล่นชู้ ๑ ทั้ง ๖ อย่างนี้เป็นเหตุแห่งความพินาศ ดูกรพราหมณ์ ท่านลองประพฤติดูเถิด ความพินาศต้องมาถึงท่านแน่

๒๔๔. สุราโยโค วิกาโล จ สมชฺชนฆรงฺคโต
ขิฑฺฑาธุตฺโต ปาปมิตฺโต อลโส จ อิเม ชนา
มหาโภคา วินสฺสนฺติ หีนภาวสฺสิทํ ผลํ.

๒๔๔. เป็นนักเลงขี้เมา ๑ เที่ยวกลางคืน ๑ ดูการละเล่น ๑ เล่นการพนัน ๑ คบคนชั่วเป็นมิตร ๑ เกียจคร้าน ๑ ทั้ง ๖ นี้เป็นเหตุแห่งความเสื่อม ผู้ประพฤติกรรมเหล่านี้ แม้มีทรัพย์ก็ต้องกลับยากจน

๒๔๕. อติสีตํ อติอุณฺหํ อติสายมิทํ อหุ
อิติ วิสฺสฏฺฐกมฺมนฺเต ขณา อจฺเจนฺติ มาณเว.

๒๔๕. มาณพย่อมทิ้งการงานโดยอ้างเลศว่า ยังหนาวอยู่ ร้อนนัก สายมากแล้ว เช่นนี้โอกาสดีย่อมผ่านเขาไปเสีย

๒๔๖. ปรนาสนโต นฏฺโฐ ปุเรว ปรนาสโก
สิงฺฆํ ว นาสนํ ยาติ ติโณ ปาสาทจฺยาปโก.

๒๔๖. ผู้มุ่งจะให้ผู้อื่นวินาศ แต่ไม่ทันที่ผู้อื่นจะวินาศ ตัวเองก็ต้องกลับวอดวายไปก่อน ตัวเองก็ต้องถึงความวอดวายไปฉับพลันเหมือนกับหญ้าที่งอกบนปราสาทที่กำลังก่อสร้างฉะนั้น

๒๔๗. น วิสฺสาเส อมิตฺตสฺส มิตฺตญฺจาปิ น วิสฺสเส
กทาจิ กุปฺปิเต มิตฺเต สพฺพโทสา ปกาสโก.

๒๔๗. ไม่ควรวางใจข้าศึก เพื่อนที่เหิมฮึกก็ไม่ควรวางใจ ถึงคราวเพื่อนโกรธขึ้น เพื่อนก็จะขยายไส้ให้ใคร ๆ เห็นหมด

๒๔๘. กุเทสญฺจ กุมิตฺตญฺจ กุสมฺพนฺธํ กุพนฺธวํ
กุทารานญฺจ กุราชานํ ทูรโต ปริวชฺชเย.

๒๔๘. ประเทศชั่ว เพื่อนชั่ว ญาติชั่ว เผ่าพันธุ์ชั่ว เมียชั่ว ท้าวพระยาชั่ว เหล่านี้ สูเจ้าต้องเว้นให้ไกลลิบ

๒๔๙. กกฺกโฏ อสีโส ยาติ สปฺปาปโท ว คจฺฉติ
อถนี กุกฺกุฏี ปุตฺตา ปุริเส นาวมญฺญเร.

๒๔๙. ปูไม่มีหัวยังเดินได้ งูไม่มีตีนก็ขึ้นต้นไม้ได้ แม่ไก่ไม่มีนมยังเลี้ยงลูกได้ สูเจ้าอย่าหมิ่นชาย

๒๕๐. หีนมจฺโจ ราชมจฺโจ พาลปุตฺโตปิ ปณฺฑิโต
อนธสฺส ปุตฺโต เสฏฺฐี ปุริเส นาวมญฺญเร.

๒๕๐. ลูกไพร่ก็เป็นขุนนางได้ ลูกคนโง่ก็เป็นบัณฑิตได้ ลูกคนจนก็เป็นเศรษฐีได้ สูเจ้าไม่ควรหมิ่นชายเลย

๒๕๑. เยน อิจฺฉติ สมฺพนฺธํ เตน ตีณิ น การเย
วิวาทมตฺถสมฺพนฺธํ ปโรกฺเข ทารทสฺสนํ.

๒๕๑. ต้องการสนิทสนมกับผู้ใด ก็ไม่ควรทำการ ๓ อย่างนี้คือ ๑. ชวนทะเลาะเบาะแว้ง ๒. ล่วงล้ำประโยชน์ของกัน ๓. เมียงเมียลับหลัง

๒๕๒. อิณเสโส อคฺคิเสโส สตฺตุเสโส ตเถว จ
ปุนปฺปุนมฺปิ วฑฺฒนฺติ ตสฺมา เสสํ น การเย.

๒๕๒. เศษหนี้ ๑ เศษไฟ ๑ เศษศัตรู ๑ ทั้ง ๓ อย่างนี้มันย่อมจะงอกงามได้เรื่อย ๆ ไป เพราะฉะนั้นไม่ควรให้มีเศษเลย

๒๕๓. กุลชาโต กุลปุตฺโต กุลวํสสุรกฺขิโต
อตฺตนา ทุกฺขปฺปตฺโตปิ หีนกมฺมํ น การเย.

๒๕๓. เกิดในตระกูลใหญ่ เป็นลูกตระกูลผู้ดี อันวงศ์ตระกูลคุ้มครองดีแล้วแม้ตกยากอย่างไร ก็อย่าทำกรรมอันเลวทรามเลย

๒๕๔. สมิทฺโธ ธนธญฺเญน น กฏฺโฐทติณคฺคิหิ
สพฺพโต ทุคฺคโต นฏฺโฐ ตสฺมา น ทุกฺกฏํ กเร.

๒๕๔. สิ่งทั้งปวงสำเร็จได้ด้วยทรัพย์และธัญญะ มิใช่สำเร็จด้วยไม้ น้ำ หญ้า, และไฟ, คนจนต้องวอดวายโดยประการทั้งปวง เพราะฉะนั้น สูเจ้าไม่ควรทำชั่วเลยเด็ดขาด

๒๕๕. น คณสฺสคฺคโต คจฺเฉ สิทฺเธ กมฺเม สมํ ผลํ
กมฺมวิปตฺติ เจ โหติ มุโขฺย ตตฺร หญฺญเต.

๒๕๕. ไม่ควรขันอาสาเป็นหัวหน้าหมู่ เมื่อกิจธุระสำเร็จก็มีผลเท่ากันถ้าว่ากรรมวิบัติมีขึ้น คนที่เป็นหัวหน้านั่นแหละ จะต้องประสบความประลัยในที่นั้น

๒๕๖. พาลกฺโก เปตธูโม จ วุฏฺฐิตฺถิ ปลฺลโลทกํ
อายุกฺขยกรํ นิจฺจํ รตฺตโต จ ทธิโภชนํ.

๒๕๖. พระอาทิตย์แสงอ่อนยังปราศจากควัน เม็ดฝนยังมีน้ำเป็นตะกอน คนสัญจรโรคบริโภคโภชนะเจือนมส้ม ก็ทำความสิ้นไปแห่งชีวิตเป็นนิตย์แล

๒๕๗. อิตฺถีนํ ทุชฺชนานญฺจ วิสฺสาโส โนปปชฺชเต
วิส สิงฺคิมฺหิ นทิยํ โรเค ราชกุลมฺหิ จ.

๒๕๗. เหล่าหญิงและทุรชน สูเจ้าอย่าปะปนให้สนิทนัก เพราะการปะปนกับคนเหล่านั้น เป็นดังปะปนกับยาพิษ, สัตว์มีเขา, แม่น้ำ และสกุลท้าวพระยา

๒๕๘. ถิโย เสวสฺส นจฺจนฺตํ สาทุํ พฺญเชยฺย นาหิตํ
ปูชเย มานเย วุฑฺเฒ ครุํ มายาย โน ภเช.

๒๕๘. อย่าคบหญิงให้เกินส่วนนัก กินของดีแต่ไม่มีประโยชน์ สูเจ้าไม่ควรกินของเช่นนั้นเลย ควรบูชาควรนับถือผู้เฒ่า อย่าคบครูโดยมายา

๒๕๙. วินา สตฺถํ น คจฺเฉยฺย สูโร สงฺคามภูมิยํ
ปณฺฑิตฺวทฺธคู วาณิโช วิเทสคมโน ตถา.

๒๕๙. บัณฑิตเว้นคัมภีร์เสียก็ไม่ควรไป นักรบเว้นศัสตราวุธเสียก็ไม่ควรออกรบ พ่อค้าและผู้ไปต่างถิ่นไม่มีพวก ก็ไม่ควรไป

๒๖๐. เทหีติ วจนทฺวารา เทหฏฺฐา ปญฺจ เทวตา
สชฺช นิยฺยนฺติ ธี กิตฺติ มติ หิริ สิรีปิ จ.

๒๖๐. ขอให้คำว่า จงให้เถิด จงติดอยู่ที่ริมฝีปาก เทวดาประจำตัวทั้ง ๕ คือ ปรีชา ชื่อเสียง ความรู้ ความละอายใจ มิ่งขวัญเหล่านี้จงหลีกไปเสียเถิด (คนขอทานพูด)

๒๖๑. นตฺถีติ วจนํ ทุกฺขํ เทหีติ วจนํ ตถา
วากฺยํ นตฺถีติ เทหีติ มา ภเวยฺย ภวาภเว.

๒๖๑. คำปฏิเสธว่า ไม่มี ก็พูดยาก คำขอว่าจงให้เถิด ก็พูดยากเหมือนกัน คำว่า ไม่มี และให้เถิดนี้ จงอย่าให้ได้พบเห็นในภพน้อยภพใหญ่เลย (เศรษฐีพูด)

๒๖๒. อยุตฺตกมฺมารมฺภนํ วิโรโธ สงฺฆสฺส ยุทฺธญฺจ มหาพเลหิ
วิสฺสาสกมฺมํ ปมทาสุ นิจฺจํ ทฺวารานิ มจฺจุสฺส วทนฺติ วิทฺวา.

๒๖๒. เริ่มการงานอันไม่ควรทำ ความแตกร้าวของหมู่ การรบกับคนมีกำลังมาก หลงไว้ใจในเหล่าสตรีเป็นนิตย์ เหล่านี้ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า เป็นประตูแห่งมฤตยู

๒๖๓. ยตฺถ โปสํ น ชานนฺติ ชาติ ยา วินเยน วา
น ตตฺถ มานํ กยิรา ชเน วสมฺญาตเก.

๒๖๓. สถานที่ใด ๆ เขาไม่รู้จักบุรุษโดยชาติและโดยวินัย เจ้าไม่ควรทำที่ถือตัวในสถานที่เช่นนั้น เมื่อสูเจ้าอยู่ในหมู่คนที่รู้จักเลย

อกตกถา นิฏฺฐิตา.

จบแถลงกิจไม่ควรทำ

๑๙. ญาตพฺพกถา

๑๙. แถลงสิ่งที่ควรรู้

๒๖๔. มาตาหีนสฺส ทุพฺภาสา ปิตาหีนสฺส ทุกฺริยา
อุโภ มาตาปิตา หีนา ทุพฺภาสา จ ทุกฺกิริยา.

๒๖๔. แม่ต่ำช้า ลูกวาจาหยาบ พ่อต่ำช้า ลูกกิริยาหยาบ หากพ่อแม่ต่ำช้าทั้งสองคน ลูกก็จะพูดหยาบคายและมารยาทหยาบคายด้วย

๒๖๕. มาตาเสฏฺฐสฺส สุภาสา ปิตาเสฏฺฐสฺส สุกฺริยา
อุโภ มาตาปิตา เสฏฺฐา สุภาสา จ ทุกฺกิริยา.

๒๖๕. แม่ดีมาก ลูกก็พูดเพราะ พ่อดีมาก ลูกก็สุภาพ พ่อแม่ดีมากทั้งสองคน ลูกก็พูดอ่อนหวาน ทั้งมารยาทก็งดงามตามไปด้วย

๒๖๖. อติทีโฆ มหามูโฬฺห มชฺฌิโม จ วิจกฺขโณ
วาสุเทวํ ปุรกฺขิตฺวา สพฺเพ วามนกา สชา.

๒๖๖. คนร่างสูงเกินไป ก็โง่มาก คนร่างสันทัดเป็นคนเจ้าปัญญา คนเตี้ยถึงยกพระวาสุเทพขึ้นคุ้มครอง ก็ยังขี้โอ่

๒๖๗. อาจาโร กุลมกฺขาติ เทสมกฺขาติ ภาสิตํ
สมฺภโว เปมมกฺขาติ เทหมกฺขาติ โภชนํ

๒๖๗. มารยาทส่อตระกูล วาจาส่อถิ่น กำเนิดส่อความรัก ร่างกายส่อการกิน

๒๖๘. ชลปฺปมาณํ กุมุทนาฬํ กุลปฺปมาณํ กรณกมฺมํ
ปญฺญาปมาณํ กถิตวากฺยํ ภูมิปฺปมาณํ ติณมิลาตํ.

๒๖๘. สายบัวบอกวัดน้ำ กิจธุระที่ทำวัดตระกูล คำที่สนทนาวัดสติปัญญา หญ้าเหี่ยวแห้งวัดพื้นดิน

๒๖๙. ชเวน ภทฺรํ ชานนฺติ วเหน จ พลิพทฺธํ
ทุเหน เธนุํ ชานนฺติ ภาสมาเนน ปณฺฑิตํ.

๒๖๙. รู้จักม้าดีด้วยกำลังวิ่ง รู้จักโคดีด้วยการลากเข็น รู้จักแม่โคดีด้วยการให้นม รู้จักบัณฑิตด้วยการพูด

๒๗๐. ชาเนยฺย เปสเน กิจฺจํ พนฺธวํ ปี ภยาคเม
พฺยสเน จ ตถา มิตฺตํ ทารญฺจ วิภวกฺขเย.

๒๗๐. จะรู้ว่าบ่าวก็ดีในเวลารับใช้ รู้จักญาติพวกพ้องได้ก็ในเวลาภัยมาถึง จะรู้จักเพื่อนดีในเวลาพินาศ จะรู้จักเมียดีเมื่อเวลาหมดสมบัติ

๒๗๑. วินา สตฺถํ น ชานนฺติ กาลํ สพฺเพปิ โชติกา
กุกฺกุโฏ ปน ชานนฺติ ตโต รุกฺขา ธโต ภฺวาปา.

๒๗๑. พวกครูทุกจำพวก เว้นตำราเสียก็ไม่รู้จักเวลา แต่ไก่รู้ได้ดี แต่นั้นก็ต้นไม้ แผ่นดิน

ญาตตพฺกถา นิฏฺฐิตา.

จบแถลงสิ่งที่ควรรู้

๒๐. อลงฺการกถา

๒๐. แถลงเครื่องประดับ

๒๗๒. ปฐวี ภูสนํ เมรุ รตฺติยา ภูสนํ สสี
ชนานํ ภูสนํ ราชา เสนานํ ภูสนํ คโช.

๒๗๒. เขาพระสุเมรุมาศเป็นเครื่องประดับปฐพี ดวงจันทร์เป็นเครื่องประดับราตรี พระราชาธิบดีเป็นเครื่องประดับทวยราษฎร์ คชาชาติเป็นเครื่องประดับเหล่าทหาร

๒๗๓. สีลตา โสภเต รูปํ จาริตา โสภเต กุลํ
สปุปฺผา โสภเตรญฺญํ สคชา โสภเต พลํ.

๒๗๓. ความมีศีลาจารวัตรส่งรูปให้เด่น มารยาทสุภาพส่งตระกูลให้เด่น ต้นไม้ดอกอร่ามส่งป่าให้เด่น คชาธารย่อมส่งกองทัพให้เด่น

๒๗๔. โกกิลานํ สทฺทํ รูปํ นารีรูปํ ปติพฺพตํ
วิชฺชา รูปํ อรูปานํ ขมา รูปํ ตปสฺสินํ

๒๗๔. เสียงเป็นรูปของนกดุเหว่า ความภักดีในผัวเป็นรูปของสตรี วิชาความรู้ดีเป็นรูปของคนขี้เหร่ ความอดทนเป็นรูปของนักพรต

๒๗๕. กิสา โสภา ตปสฺสี จ ถูลา โสภา จตุปฺปทา
วิชฺชา โสภา มนุสฺสา จ อิตฺถี โสภา จ สามิกา.

๒๗๕. นักพรตผอมจึงจะดูงาม สัตว์เลี้ยงอ้วนจึงจะดูงาม ผู้ชายต้องมีวิชาจึงจะดูงาม แต่หญิงจะงามเมื่อมีผัว

๒๗๖. รตฺติหีโน น จนฺทโร อูมิหีโน น สาคโร
หํสหีโน น สํผุลฺโล อิตฺถีหีโน น ปุริโส.

๒๗๖. พระจันทร์ไม่เสื่อมหายในกลางคืน สาครก็ไม่ไร้คลื่น บัวบานชื่นก็ไม่ไร้หงษ์ เป็นชายก็คงไม่ไร้สตรี

๒๗๗. วตฺถหีนํ นลงฺการํ ปติหีนา น นาริกา
สิปฺปหีโน น ปุริโส เทนุหีนํ น โภชนํ.

๒๗๗. เครื่องประดับก็ต้องไม่ไร้ผ้า นารีก็ต้องไม่ไร้ผัว ชาติชายก็ต้องไม่ไร้ศิลป์ ของกินมีรสก็ต้องไม่ไร้นมโค

๒๗๘. ทีปเก ทีปโก จนฺโท นาริเก ทีปโก ปติ
ติโลเก ทีปโก ธมฺโม สุปุตฺโต กุลทีปโก.

๒๗๘. พระจันทร์เป็นเครื่องส่องทวีป สามีเป็นเครื่องส่องนารี พระธรรมเป็นเครื่องส่องไตรโลก ลูกดีเป็นเครื่องส่องตระกูล

๒๗๙. อปุตฺตกํ ฆรํ สุญฺญํ เทสํ สุญฺญํ อราชิกํ
กปณสฺส มุขํ สุญฺญํ สพฺพสุญฺญํ ทลิทฺทกํ.

๒๗๙. บ้านไม่มีลูกก็เหมือนบ้านร้าง ประเทศไม่มีพระเจ้าแผ่นดินก็เหมือนประเทศร้าง ปากคนไม่มีปัญญาก็เป็นปากว่าง แต่คนจนว่างทุกอย่าง

๒๘๐. โสตํ สุเตนว น กุณฺฑเลน ทาเนน น ปาณี น ตุ กงฺกเณน
อาภาติ กาโย ปุริสุตฺตมสฺส ปโรปการเรน น จนฺทเนน.

๒๘๐. หูมีประโยชน์เมื่อใช้ฟัง มิใช่มีไว้เพียงใส่ตุ้มหู มือมีไว้ให้รับทำทาน มิใช่มีไว้ผูกสายสร้อย กายของบุรุษสูงสุด งามสง่าผ่าเผยเมื่อช่วยเหลือคนอื่น มิใช่เมื่อลูบไล้แก่นจันทน์

อลงฺกตกถา นิฏฺฐิตา.

จบแถลงเครื่องประดับ

๒๑. ราชธมฺมกถา
๒๑. แถลงราชธรรม

๒๘๑. ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ
อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ ขนฺติ จ อวิโรธนํ
ทเสเต ธมฺเม ราชาโน อปฺปมตฺเตน ธารยุํ

๒๘๑. ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ที่พระราชาธิบดีทรงประพฤติอยู่โดยมิได้ประมาทเลย ดังนี้ ๑. ทาน ๒. ศีล ๓. การบริจาค ๔. ความซื่อตรง ๕. ความโอนอ่อน ๖. ตปะ ๗. ความไม่โกรธ ๘. ความไม่เบียดเบียน ๙. ความอดทน ๑๐. ความไม่ร้ายกาจ

๒๘๒. ทานํ อตฺถจริยา ปิยํ— วาจา อตฺตสมํ ปิ จ
สงฺคหา จตุโร อิเม มุนินฺเทน ปกาสิตา.

๒๘๒. การเผื่อแผ่ ๑ ประพฤติประโยชน์แก่กัน ๑ วาจาน่ารัก ๑ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ๑ ทั้ง ๔ นี้เป็นเครื่องยึดน้ำใจโลกไว้ได้ ที่พระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมปราชญ์ทรงประกาศไว้

๒๘๓. วเน มิคา น ลภนฺติ มตา ภยา นิทฺทสุขํ
ราชาโน ปิ น ลภนฺติ อุตฺตรถามภีตโต
สํสารภยภีเตน น รมนฺติ เย ปณฺฑิตา.

๒๘๓. ฝูงเนื้อในป่าก็หลับไม่ได้สนิทเพราะกลัวตาย แม้ท้าวพระยาทั้งหลาย ก็บรรทมไม่สนิทเพราะเกรงศัตรูที่มีกำลังกว่า แต่เหล่าบัณฑิตไม่รื่นรมย์เพราะกลัวภัยในสงสาร

๒๘๔. ขมา ชาคริยุฏฺฐานํ สํวิภาโค ทยิกฺขณา
นายกสฺส คุณา เอเต อิจฺฉิตพฺพา หิตตฺถิโน.

๒๘๔. ความอดทน ความตื่นอยู่ ความขยัน ความเผื่อแผ่ ความเอ็นดู ความหวังดี เหล่านี้เป็นคุณสมบัติของหัวหน้า ที่ผู้ต้องการประโยชน์ต้องปรารถนา

๒๘๕. ปริภูโต มุทุ โหติ อติติกฺขญฺจ เวรวา
เอตญฺจ อุภยํ ญตฺวา อนุมชฺฌํ สมาจเร.

๒๘๕. อ่อนนักก็มักถูกข่มเหง แต่เข็งเกร็งก็จองเวรกัน เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ต้องประพฤติให้พอดี

๒๘๖. เอกนฺตมุทุนา สกฺกา เอกนฺตาติติกฺเขน วา
มหนฺเต ฐปึตุ อตฺตํ ตสฺมา อุภยมาจาเร.

๒๘๖. อ่อนเกินไปหรือแข็งเกินไปก็เป็นใหญ่ไม่ได้ เพราะเหตุนั้นต้องประพฤติให้พอดีทั้งสองอย่าง

๒๘๗. กสฺสโก วาณิโชมจฺโจ สมโณ สุตสีลวา
เตสุ วิปุลชาเตสุ รฏฺฐํปิ วิปุลํ สิยา.

๒๘๗. ชาวนา พ่อค้า ข้าราชการ สมณะ มีศีลาจารวัตรทรงวิทยาคุณ เมื่อคน ๔ พวกนี้เจริญเต็มที่แล้ว แว่นแคว้นก็ถึงความไพบูลย์ด้วย

๒๘๘. เตสุ ทุพฺพลชาเตสุ รฏฺฐํปิ ทุพฺพลํ สิยา
สรฏฺฐํ วิปุลํ ตสฺมา ธาเรยฺย รฏฺฐภารวา.

๒๘๘. เมื่อคนทั้ง ๔ พวกนั้นถอยกำลังไป แม้แว่นแคว้นก็จะพลอยด้อยไปด้วย เพราะฉะนั้นผู้ปกครองแคว้นต้องดำรงแคว้นของตนไว้ให้ไพบูลย์

๒๘๙. มหารุกฺขสฺส ผลิโน อามํ ฉินฺทติ โย ผลํ
รสญฺจสฺส น ชานาติ พีชญฺจสฺส วินสฺสติ.

๒๘๙. ต้นไม้ใหญ่มีผลสะพรั่ง ผู้ใดสอยเอาผลดิบไปกิน เขาก็ไม่ได้ลิ้มรสชาดอันแท้จริงของผลไม้นั้น แถมยังทำพืชพันธุ์ของต้นไม้นั้นให้สูญอีกด้วย

๒๙๐. มหารุกฺขูปมํ รฏฺฐํ อธมฺเมน ปสาสติ
รสญฺจสฺส น ชานาติ รฏฺฐญฺจาปิ วินสฺสติ.

๒๙๐. ประเทศเปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ ท้าวพระยาพระองค์ใดทรงปกครองโดยอธรรม ท้าวเธอก็จะมิได้ลิ้มรสของการครอบครองนั้น แถมยังทรงทำให้ประเทศวินาศไปด้วย

๒๙๑. มหารุกฺขสฺส ผลิโน ปกฺกํ ฉินฺทติ โย ผลํ
รสญฺจสฺส น ชานาติ พีชญฺจสฺส น นสฺสติ.

๒๙๑. ต้นไม้ใหญ่มีผลสะพรั่ง ผู้ใดสอยเอาผลสุกไปกิน เขาก็ได้ลิ้มรสอันแท้จริงของผลไม้นั้น แถมยังได้พืชพันธุ์ของต้นไว้สืบไปอีกด้วย

๒๙๒. มหารุกฺขูปมํ รฏฺฐํ ธมฺเมน โย ปสาสติ
รสญฺจสฺส วิชานาติ รฏฺฐญฺจาปิ น นสฺสติ.

๒๙๒. ประเทศเปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ ท้าวพระยาพระองค์ใดทรงปกครองโดยธรรมสม่ำเสมอ ท้าวพระยาพระองค์นั้นย่อมได้เสวยรสแห่งการครอบครองนั้น แถมประเทศชาติก็เจริญวัฒนาด้วย

๒๙๓. โย จ ราชา ชนปทํ อธมฺเมน ปสาสติ
สพฺโพสธีหิ โส ราชา วิรุทฺโธ โหติ ขตฺติโย.

๒๙๓. ท้าวพระยาพระองค์ใด ทรงปกครองประเทศโดยอธรรม ท้าวพระยาพระองค์นั้น ชื่อว่าทรงประพฤติผิดต่อดาวประจำพระองค์เองทุกดวง

๒๙๔. ตเถว เนคเม หึสํ เย ยุตฺตา กยวิกฺกเย
โอชาทานพลีกาเร ส โกเสน วิรุชฺฌติ.

๒๙๔. ในชาวนิคมก็เหมือนกัน ประชาชนประกอบการค้าขาย ท้าวพระยาพระองค์ใดทรงเบียดเบียนประชาชนเหล่านั้น โดยทางภาษีอากร ท้าวพระยาพระองค์นั้นชื่อว่าทรงผิดต่อการคลัง

๒๙๕. มหารวรเขตฺตญฺญู สงฺคาเม กตนิสฺสเม
อุสฺสิเต หึสยํ ราชา ส พเลน วิรุชฺฌติ.

๒๙๕. ท้าวพระยาพระองค์ใดทรงทราบแดนยุทธนาการอย่างใหญ่ เมื่อทรงชำนะสงครามแล้ว ฝ่ายข้าศึกยอมจำนนแล้ว ยังทรงซ้ำเติมอีก ท้าวพระยาพระองค์นั้นชื่อว่าทรงผิดต่อกองทัพ

๒๙๖. ตเถว อิสโย หึสํ สํยเม พฺรหฺมจาริโน
อธมฺมจารี ขตฺติโย ส สคฺเคน วิรุชฺฌติ.

๒๙๖. พระมหากษัตราธิราชทรงประพฤติอธรรม เบียดเบียนสมณะพราหมณาจารย์ผู้มีศีลมีความสำรวมดี พระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ชื่อว่าทรงประพฤติผิดต่อทางสวรรค์

๒๙๗. สมยํ กตา น ปเรน มหานชฺโชชฺชุวงฺกตา
อิสฺสเรน ตถา รญฺญา สรฏฺเฐ อธิปจฺจตฺตา.

๒๙๗. แม่น้ำใหญ่จะตรงหรือคดก็เป็นเอง ไม่มีใครทำ ท้าวพระยาผู้เป็นใหญ่ ก็ทรงเป็นอย่างนั้น เพราะท้าวเธอทรงเป็นอธิบดีในราชอาณาจักรของพระองค์

๒๙๘. ปุตฺโต ปาปงฺกโต มาตา สิสฺโส ปาปงฺกโต ครุ
นาคเรหิ กโต ราชา ราชาปาปิ ปุโรหิโต.

๒๙๘. ลูกทำชั่วก็ถึงพ่อแม่ ศิษย์ทำชั่วก็ถึงครูอาจารย์ ชาวเมืองทำชั่วก็ถึงพระเจ้าอยู่หัว พระ-เจ้าอยู่หัวทำชั่วก็ถึงปุโรหิต

๒๙๙. ปุญฺญาปุญฺญํ กโรนฺเตสุ ฉพฺภาโค เอกเทสกํ
ราชา ลภติ สพฺเพหิ ตสฺมา ปาปา นิวารเย
ปุญฺญเมว ปวตฺเตนฺโต ชนกายํ ปกาสเย.

๒๙๙. เมื่อคนเราทำกันทั้งดีทั้งชั่ว ประชาชนต้องรับหกส่วน ท้าวพระยาทรงรับไปส่วน ๑ เหตุนั้นท้าวเธอจึงต้องทรงให้กฎหมายห้ามประชาชนไม่ให้ทำชั่ว แล้วทรงโปรดให้ประชาชนเพิ่มพูลแต่ความเจริญโดยส่วนเดียว

๓๐๐. พาลสฺส ชีวิตํ อปฺปํ ปณฺฑิตสฺส พหูตรํ
ชนกายสฺส ราชา ว ราชธมฺโม ว ราชุนํ.

๓๐๐. ชีวิตของคนพาลสั้น ของบัณฑิตยาวนาน ชีวิตของพสกนิกรก็คือท้าวพระยา และชีวิตของท้าวพระยาก็คือราชธรรมนั้นแล

๓๐๑. อนายกา วินสฺสนฺติ นสฺสนฺติ พหุนายกา
ถีนายกา วินสฺสนฺติ นสฺสนฺติ สุสุนายกา.

๓๐๑. คนไม่มีนายเลยก็พินาศ ผู้มีนายมากก็พินาศ มีอิสตรีเป็นนายก็พินาศ มีหนุ่มกะหำใสเป็นนายก็พินาศเหมือนกัน

๓๐๒. กจฺฉปีนญฺจ มจฺฉีนํ กุกฺกุฏีนญฺจ เธนุนํ
ปุตฺตโปโส ยถา โหติ ตถา มจฺเจสุ ราชุนํ.

๓๐๒. แม่เต่า แม่ปลา แม่ไก่และแม่โค เลี้ยงลูกฉันใด ท้าวพระยาก็ต้องทรงเลี้ยงประชาราษฎร์ฉันนั้นเทอญ.

ราชธมฺมกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงราชธรรม

๒๒. อุปเสวกกถา

๒๒. แถลงข้าเฝ้า

๓๐๓. เอเถยฺยา ราชวสตึ นิสีทิตฺวา สุณาถ เม
ยถา ราชกุลสมฺปตฺโต ยสํ โปโส นิคจฺฉติ.

๓๐๓. สูเจ้าทั้งหลายจงมานั่งฟังราชวสดีธรรมของเรา เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ข้าราชการทั้งหลาย จะได้เป็นเหตุให้ได้รับพระราชทานยศฐาบรรดาศักดิ์ตามควรแก่ความชอบ

๓๐๔. น หิ ราชกุลํ ปตฺโต อญฺญาโต ลภเต ยสํ
นาติสูโร นาติทุมฺเมโธ นปฺปมตฺโต กุทาจนํ..

๓๐๔. อันราชเสวกประจำราชสำนัก เมื่อพระเจ้าอยู่หัวยังไม่ทรงทราบความสามารถ ก็ยังจะไม่ได้รับพระราชทานยศศักดิ์อยู่เองเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น สูเจ้าอย่ากล้าจนเกินพอดี อย่าขลาดจนเสียราชการ อย่าประมาท ต้องระมัดระวังอยู่เป็นนิตย์

๓๐๕. ยทาสฺส สีลํ ปญฺญญฺจ โสเจยฺยญฺจาธิคจฺฉติ
อถ วิสฺสาสเต ตมฺหิ คุยฺหญฺจสฺส น รกฺขติ.

๓๐๕. เมื่อใด พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบความประพฤติ ความรู้ ความสามารถ และความสุจริต เมื่อนั้นก็จะทรงวางพระทัย ไม่ทรงรังเกียจ จนถึงความลับก็ปล่อยได้ ไม่ต้องระวัง

๓๐๖. ตุลา ยถา ปคฺคหิตา สมทณฺฑา สุธาริตา
อชฺฌิฏฺโฐ น วิกมฺเปยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๐๖. อันราชเสวก เมื่อพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ในราชกิจน้อยใหญ่ พึงปฏิบัติโดยสุจริตไม่ลำเอียงด้วยอคติทั้ง ๔ ยังราชกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จโดยเที่ยงธรรม ดุจตราชูที่มีคันเสมอเที่ยงตรงดีฉะนั้น

๓๐๗. ตุลา ยถา ปคฺคหิตา สมทณฺฑา สุธาริตา
สพฺพานิ อภิสมฺโภนฺโต ส ราชวสตึ วเส.

๓๐๗. อันราชเสวก ต้องเรียนรู้กิจจานุกิจ ต้องตั้งใจปฏิบัติราชกิจโดยเที่ยงธรรม ดุจตราชูมีคันเสมอเที่ยงตรงดีฉะนั้น

๓๐๘. ทิวา วา ยทิ วา รตฺตึ ราชกิจฺเจสุ ปณฺฑิโต
อชฺฌิฏฺโฐ น วิกมฺเปยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๐๘. เป็นราชเสวก ต้องฉลาดในราชกิจน้อยใหญ่ เมื่อราชกิจเกิดขึ้น ไม่ว่าเวลาใด ตรัสใช้กลางวันหรือกลางคืนก็ตาม ไม่ควรหวั่นหวาด ต้องให้ราชกิจนั้นสำเร็จตามพระราชประสงค์

๓๐๙. ทิวา วา ยทิ ว รตฺตึ ราชกิจฺเจสุ ปิณฺฑิโต
สพฺพานิ อภิสมฺโภนฺโต ส ราชวสตึ วเส.

๓๐๙. เป็นราชเสวก ต้องรอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่ เมื่อพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ ไม่ว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืน ต้องสนองพระเดชพระคุณให้สำเร็จไปด้วยดี

๓๑๐. โย จสฺส สุกโต มคฺโค รญฺโญ สุปฏิยาทิโต
น เตน วุตฺโต คจฺเฉยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๑๐. ลาดพระบาทที่เขาจัดตกแต่งไว้เรียบร้อยดี เพื่อเป็นมรรควิถีทางเสด็จพระราชดำเนิน แม้จะทรงอนุญาต ราชเสวกก็ไม่ควรเดินในทางนั้น

๓๑๑. น รญฺโญ สมกํ ภุญฺเช กามโภเค กุทาจนํ
สพฺพตฺถ ปจฺฉโต คจฺเฉ ส ราชวสตึ วเส.

๓๑๑. เป็นราชเสวก อย่าบริโภคสมบัติทัดเทียมพระเจ้าอยู่หัว ควรเดินหลัง ปฏิบัติตนให้ต่ำกว่าทุกสิ่งทุกอย่างในกาลทุกเมื่อ

๓๑๒. น รญฺโญ สทิสํ วตฺถํ น มาลํ น วิเลปนํ
อากปฺปํ สรกุตฺติญฺจ น รญฺโญ สทิสมาจเร
อญฺญํ กาเรยฺย อากปฺปํ ส ราชวสตึ วเส.

๓๑๒. เสื้อผ้ามาลามาลัยเครื่องลูบไล้ของหอม อย่าใช้สอยประดับทัดเทียมพระเจ้าอยู่หัว ทั้งอากัปกิริยา ทั้งพูดจาและปราศรัยก็อย่าให้ทัดเทียมพระเจ้าอยู่หัว ควรทำให้ต่าง อย่าให้เหมือนอย่างพระองค์ท่าน เพื่อเป็นการรักษาตนให้พ้นจากราคีกลีโทษ

๓๑๓. กึเพ ราชอมจฺเจหิ ภริยาหิ ปริวาริโต
นามจฺโจ ราชภริยาสุ ภาวํ กุพฺเพถ ปณฺฑิโต.

๓๑๓. เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงประพาสเล่นอยู่กับหมู่อำมาตย์ราชเสวก มีพระสนมกำนัลในเฝ้าแหนอยู่ด้วย อำมาตย์ที่ฉลาดมีไหวพริบดี ไม่พึงแสดงอาการทอดสนิทในพระสนมกำนัลในเหล่านั้น

๓๑๔. อนุทฺธโต อจปโล นิปโก สํวุตินฺทฺริโย
มโนปณิธิสมฺปนฺโน ส ราชวสตึ วเส.

๓๑๔. ราชเสวก ต้องไม่คิดฟุ้งสร้านแสดงอาการเย่อหยิ่ง ไม่คะนองกายคะนองวาจาให้เสียจริยาของข้าเฝ้า รู้จักรักษาตนไม่ให้เป็นคนเสียหายเพราะเหตุนั้น ระมัดระวังอินทรีย์ มิให้เกิดราคีขึ้นได้ พร้อมทั้งอัธยาศัยใจจิต ก็เป็นสุจริตธรรม ไม่คิดพล่าน

๓๑๕. นาสฺส ภริยาหิ กีเฬยฺย น มนฺเตยฺย รโหคโต
นาสฺส โกสา ธนํ คเณฺห ส ราชวสตึ วเส.

๓๑๕. เป็นราชเสวก อย่าเล่นหัวกับพระสนมกำนัลใน อย่าเจรจาปราศรัยในที่ลับ จะเป็นทางให้เกิดระแวงว่าผูกสมัครรักใคร่กันไม่บังควร อย่าลอบเอาพระราชทรัพย์จากพระคลังหลวงนี้เป็นการเสียสัตย์ตัดประโยชน์โทษมหันต์

๓๑๖. น นิทฺทํ พหุํ มญฺเญยฺย น มทาย สุรมฺปิเว
นาสฺส ทาเย มิเค หญฺเญ ส ราชวสตึ วเส.

๓๑๖. เป็นราชเสวก อย่าเห็นแก่หลับนอนให้มากนัก จะชักให้เป็นคนเกียจคร้านและปล่อยหน้าที่ราชการให้เสียด้วย อย่าดื่มสุราจนเมามายทำให้ขายพระบาทา อย่าฆ่ามฤคีที่พระราชทานอภัยให้เป็นที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัย โดยฝืนพระราชกำหนด และขาดคารวะ

๓๑๗. นาสฺส ปีฐํ น ปลฺลงฺกํ น โกจฺฉํ น นาวํ รถํ
สมฺมโตมฺหีติ อารุเหฺห ส ราชวสตึ วเส.

๓๑๗. พระแท่น ราชบัลลังก์ ภัทรบิฐ เรือ รถพระที่นั่ง ราชเสวกอย่าทะนงตนว่าเป็นคนโปรดปรานแล้วขึ้นร่วม

๓๑๘. นาติทูเร ภเช รญฺโญ นาจฺจาสนฺเน วิจกฺขโณ
สเมกฺขญฺจสฺส ติฏฺเฐยฺย สนฺทิสฺสนฺโต สภตฺตุโน

๓๑๘. เป็นราชเสวก ต้องรอบรู้ในราชกิจ มีไหวพริบดีในกิจอุปฐาก อย่าเฝ้าให้ไกลนักให้ใกล้นัก ควรยืนเฝ้า พอพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเห็นถนัด และพอจะได้ยินกระแสพระราชดำรัสที่ตรัสใช้

๓๑๙. น เม ราชา สขา โหติ น ราชา โหติ เมถุโน
ขิปฺปํ กุชฺฌนฺติ ราชาโน สูเกนกฺขิว ฆฏฺฏิตํ.

๓๑๙. เป็นราชเสวก อย่าชะล่าใจว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นเพื่อนต้นของเรา เป็นคู่กันกับเรา ธรรมดาว่าพระมหากษัตริย์นั้นทรงพิโรธได้ฉับพลัน ดุจนัยน์ตาถูกผงเข้าตาฉะนั้น

๓๒๐. น ปูชิโต นญฺญมาโน เมธาวี ปณฺฑิโต นโร
ผรุสมฺปฏิมนฺเตยฺย ราชานํ ปริสํ คตํ.

๓๒๐. เป็นราชเสวก ไม่ควรถือตัวว่าเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต พระเจ้าอยู่หัวทรงนับถือบูชาแล้วชะล่าใจ จ้วงจาบเพ็ดทูลถ้อยคำที่หยาบคาย ขณะที่เสด็จประทับ ณ ราชบริษัทสมาคม เป็นการทะนงอวดดีจะมีภัย

๓๒๑. ลทฺธทฺวาโร ลเภ ทฺวารํ เนว ราชูสุ วิสฺสเส
อคฺคีว สโต ติฏฺเฐยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๒๑. อันราชเสวก แม้ได้รับพระราชทานพระทวารเป็นพิเศษเข้าออกนอกในได้ไม่ว่าเวลาใดก็อย่าวางใจในพระราชฐาน ต้องได้รับพระราชทานในโอกาสที่ไม่ควร พระเจ้าอยู่หัวเปรียบดุจไฟ ไม่ควรประมาท ต้องมีสติดำรงตนให้เป็นคนที่รอบคอบ

๓๒๒. ปุตฺตํ วา ภาตรํ สํ วา สมฺปคฺคณฺหาติ ขตฺติโย
คาเมหิ นิคเมหิ วา รฏฺเฐหิ ชนปเทหิ วา.
ตุณฺหีภูโต วุทิกฺเขยฺย น ภเณ เฉกปาปกํ.

๓๒๒. พระเจ้าอยู่หัวจะทรงยกย่องพระราชโอรส หรือพระราชวงศ์ด้วยคามนิคมชนบทหรือแว่นแคว้น ราชเสวกก็ควรนิ่งดู ไม่ควรเพ็ดทูลคุณหรือโทษ

๓๒๓. หตฺถาโรเห อนีกฏฺเฐ รถิเก ปตฺติการเก
เตสํ กมฺมาปทาเนน ราชา วฑฺเฒติ เวตนํ.
น เตสํ อนฺตรํ คจฺเฉ ส ราชวสตึ วเส.

๓๒๓. ในกรมช้าง กรมม้า กรมรถ กรมราบ ทุกหมู่เหล่า พระเจ้าอยู่หัวจะทรงปูนบำเหน็จรางวัลโดยความชอบในราชการของเขา ราชเสวกไม่ควรทูลขัดตัดลาภผลของคนเหล่านั้น

๓๒๔. จาโปว โอณโต ธีโร วํโส วาปี ปกมฺปเย
ปฏิโลมํ น มนฺเตยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๒๔. ราชเสวกผู้บัณฑิต ต้องมีจิตอ่อนโยนโอนไปตามในการที่ควร ดุจคันธนูอันน้อมเข้าหากัน หรือไม้ไผ่อันโอนไปตามลม ฉะนั้นไม่ควรทูลทัดทานให้เสียราชการงานเมือง

๓๒๕. จาโปวโนทโร อสฺส อจฺโฉวสฺส อชิวฺหตา
อปฺปาสี นิปโก สูโร ส ราชวสตึ วเส.

๓๒๕. ราชเสวก ต้องเป็นคนมีหวังน้อยดุจคันธนู คืออย่ามักใหญ่เห็นแต่ได้ฝ่ายเดียว พึงเป็นผู้ไม่มีลิ้นดุจปลา คือไม่เจรจาหาเรื่องให้เคืองพระทัย พึงเป็นผู้มีอาหารน้อย คือไม่มักมากในลาภผลและใช้จ่ายให้ฟูมฟาย พึงสอดส่องราชกิจไม่ให้ผิดพระราชประเพณี พึงเป็นผู้กล้าพอที่จะสู้อุปสรรคข้อขัดข้องได้

๓๒๖. น พาฬฺหํ อิตฺถึ คจฺเฉยฺย สมฺผสฺสํ เตชสํขยํ
กาสํ สาสํ ทรํ พาลฺยํ ขีณเมโธ นิคจฺฉติ.

๓๒๖. เป็นราชเสวก ไม่ควรมัวเมาในอิสตรีนัก เพราะสัมผัสเป็นเหตุสิ้นไปแห่งเดช เมื่อสิ้นเดชอันเป็นเหตุต่อสู้กับความหลง ก็จะได้รับผลคือไอหอบกระวนกระวายและอ่อนกำลัง

๓๒๗. นาติเวลํ ปภาเสยฺย น ตุณฺหี สพฺพทา สิยา
อวิกิณฺณํ มิตํ วาจํ ปตฺเต กาเล อุทีรเย.

๓๒๗. เป็นราชเสวก อย่าพูดมากเกินประมาณ จะนิ่งเสียทีเดียวก็ไม่ควร เมื่อถึงคราวที่ต้องพูดก็พูดแต่พอประมาณไม่พร่ำเพรื่อ

๓๒๘. อโกธโน อสํฆฏฺโฏ สจฺโจ สโณฺห อเปสุโณ
สมฺผํ คิรํ น ภาเสยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๒๘. เป็นราชเสวก ต้องอดทนไม่เป็นคนฉุนเฉียวโกรธง่าย อย่าพูดกระทบกระเทียบเปรียบเปรยท่านให้รำคาญเลย รักษาสัตย์ระวังถ้อยคำมิให้วิบัติจากความจริง เป็นคนละเอียด กล่าวถ้อยคำละเมียดละไมนุ่มนวลควรดื่มไว้ในใจ ไม่เป็นคนส่อเสียดเดียดฉันท์ก่อความบาดหมางแก่หมู่คณะ ไม่พูดเพ้อเจ้อทำตนให้เป็นคนเหลวไหล ปราศรัยแต่ที่มีหลักมั่น

๓๒๙. มาตาเปติภโร อสฺส กุเล เชฏฺฐาปจายิโน
หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺโน ส ราชวสตึ วเส.

๓๒๙. เป็นราชเสวก ต้องเลี้ยงพ่อแม่ให้ผาสุกด้วย ผู้หลักผู้ใหญ่ในสกุล คอยเกื้อกูลนบนอบให้ชอบธรรม ต้องมีหิริโอตตัปปะเป็นกัลยาณมิตร บำรุงจิตและความประพฤติให้ดีงาม

๓๓๐. วินีโต สิปฺปวา ทนฺโต กตตฺโต นิยโต มุทุ
อปฺปมตฺโต สุจิ ทกฺโข ส ราชวสตึ วเส.

๓๓๐. เป็นราชเสวก ต้องมีอาจารสมบัติได้รับฝึกหัดไว้เป็นอันดี มีศิลปะ ได้ศึกษาพอสามารถในราชกิจ รู้จักข่มจิต ไม่ทำตนให้วิปริตเพราะขาดสังวร มีตนได้ฝึกพร้อมทั้งวิทยาและจริยาสมบัติ เป็นผู้คงที่ไม่แปรผัน ทั้งในสมบัติและวิบัติ มีอัธยาศัยสมบัติอ่อนโยนไม่เย่อหยิ่ง ไม่ประมาทในราชกิจ มีความประพฤติเป็นสุจริตไม่มัวหมอง และขยันไม่เกียจคร้านในการอุปฐาก

๓๓๑. นิวาตวุตฺติ วุฑฺเฒสุ สปฺปติสฺโส สคารโว
สุรโต สุขสํวาโส ส ราชวสตึ วเส.

๓๓๑. เป็นราชเสวก ควรประพฤติอ่อนน้อม เคารพนบนอบผู้หลักผู้ใหญ่ มีสัมมาคารวะเรียบร้อยทั้งกายและวาจา ให้ผู้ที่ได้มาสมคบได้รับความสุขทั้งกายและใจ

๓๓๒. อารกา ปริวชฺเชยฺย สณฺหิตํ ปหิตํ ธนํ
ภตฺตวรญฺเญอุทิกฺเขยฺย น อญฺญสฺส จ ราชิโน.

๓๓๒. ทูตต่างประเทศที่เขาส่งมาด้วยเรื่องเนื่องด้วยความลับ ราชเสวกควรเว้นให้ไกลอย่าให้ใกล้เคียง พึงเอาใจใส่ดูแลแต่เจ้านายของตน อย่าสาระวนด้วยคนของราชปรปักษ์

๓๓๓. สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ สีลวนฺเต พหุสฺสุเต
สกฺกจฺจํ ปยิรุปาเสยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๓๓. แม้สมณะพราหมณ์ผู้มีศีลเป็นพหูสูต ราชเสวกผู้หวังความเจริญแก่ตน ก็ควรเข้าไปหาโดยเคารพ

๓๓๔. สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ สีลวนฺเต พหุสฺสุเต
สกฺกจฺจํ อนุวาเสยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๓๔. แม้สมณะพราหมณ์ผู้มีศีลเป็นพหูสูต ราชเสวกผู้หวังความเจริญแก่ตน ก็ควรประพฤติตามโดยเคารพ

๓๓๕. สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ สีลวนฺเต พหุสฺสุเต
ตปฺเปยฺย อนฺนปาเนน ส ราชวสตึ วเส.

๓๓๕. แม้สมณะพราหม์ผู้มีศีลเป็นพหูสูต ราชเสวกผู้หวังความเจริญแก่ตน ก็ควรอังคาสด้วยข้าวน้ำโภชนาหารให้อิ่มหนำสำราญด้วยดี

๓๓๖. สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ สีลวนฺเต พหุสฺสุเต
อาสชฺช ปญฺเญ เสวถ อากงฺขํ วุฑฺฒิมตฺตโน.

๓๓๖. แม้สมณะพราหมณ์ผู้มีศีลเป็นพหูสูต ราชเสวกผู้หวังความเจริญแก่ตน ก็ควรคบหาสมาคมกับท่านผู้มีปัญญาเหล่านั้นโดยเคารพ

๓๓๗. ทินฺนปุพฺพํ น หาเปยฺย ทานํ สมณพฺราหฺมเณ
น จ กิญฺจิ นิวาเรยฺย ทานกาเล วนิพฺพเก.

๓๓๗. ทานบริจาคที่พระราชทานในสมณะพราหมณ์เป็นอาจิณวัตร ราชเสวกก็ควรปฏิบัติให้คงที่ มิให้เสื่อมทราม แม้พวกวรรณิพกที่มาในเวลาพระราชทานก็ไม่ควรห้ามอะไร ๆ ในเวลานั้น

๓๓๘. ปญฺญวา พุทฺธิสมฺปนฺโน วิธานวิธิโกวิโท
กาลญฺญู สมยญฺญู จ ส ราชวสตึ วเส.

๓๓๘. เป็นราชเสวก ต้องเป็นผู้สอดส่องให้ตระหนักในราชกิจ มีความคิดสุขุมรอบคอบ ไม่บกพร่อง ฉลาดในวิธีจักให้ราชกิจดำเนินไปโดยเรียบร้อย และรู้จักกาลรู้จักสมัยว่าจะควรปฏิบัติอย่างไร ปฏิบัติราชกิจให้สำเร็จ โดยตรงแก่กาลและสมัยนั้น ๆ

๓๓๙. อุฏฺฐาย กมฺมเธยฺเยสุ　　　　อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ
สุสํวิหิตกมฺมนฺโต　　　　ส ราชวสตึ วเส.

๓๓๙. เป็นราชเสวก ต้องเป็นคนไม่ประมาท ต้องสอดส่องในกิจการอันเป็นงานที่ตนจะต้องจัด ต้องทำ มีความเพียรความหมั่นไม่เกียจคร้าน จัดกิจราชการให้ลุล่วงไปได้เป็นอย่างดี

๓๔๐. ขลํ สาลึ ปสุํ เขตฺตํ　　　　คนฺตวา ปสฺส อภิกฺขณํ
มิตํ ธญฺญํ นิธาเปยฺย　　　　มิตํ ปจาปเย ฆเร.

๓๔๐. ลานนวดข้าวสาลี คอกสัตว์และไร่นา ราชเสวกต้องนำพาหมั่นไปตรวจตราดูแลอยู่เสมอ ๆ ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุ้งฉาง ต้องให้ตวงรู้กำหนดประมาณไว้ ที่หุงต้มในเรือน ก็ต้องให้ตวงรู้ ไว้เหมือนกัน

๓๔๑. ปุตฺตํ วา ภาตรํ สํ วา　　　　สีเลสุ อสมาหิตํ
อนงฺควา หิ เต พาลา　　　　ยถา เปตา ตเถว เต.

๓๔๑. ลูกเต้า พี่น้อง วงศาคณาญาติ ที่ไม่ตั้งอยู่ในศีลาจารวัตร ไม่ควรยกย่องให้เป็นใหญ่ปกครองหมู่คณะ เพราะเขาประพฤติเป็นคนพาล จัดว่าไม่ใช่อังคาพยพที่กล่าวกันว่าเป็นญาติ เป็นเหมือนคนที่ตายไปแล้ว เพราะความห้าวของเขา

๓๔๒. โจฬญฺจ เนสมฺปิณฺฑญฺจ　　　　อาสีนานํ ปทาปเย
ทาเส กมฺมกเร โปเส　　　　สีเลสุ สุสมาหิโต
ทกฺเข อุฏฺฐานสมฺปนฺเน　　　　อาธิปจฺจสฺมิ ฐาปเย.

๓๔๒. ไม่ควรยกย่อง เพราะคนที่ผลาญทรัพย์ให้พินาศไม่อาจยังราชกิจให้บริบูรณ์ได้ เมื่อมาหาถึงสำนัก ก็ควรให้ผ้านุ่งผ้าห่มและอาหารพอเลี้ยงชีพ ทาสหรือกรรมกรที่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม เป็นคนขยัน ถึงพร้อมด้วยความเพียรความหมั่น ควรยกย่องให้เป็นใหญ่ปกครองหมู่คณะได้

๓๔๓. สีลวา จ อโลโภ จ　　　　อนุวตฺโต จสฺส ราชิโน
อาวี รโห หิโต ตสฺส　　　　ส ราชวสตึ วเส.

๓๔๓. เป็นราชเสวก ต้องมีศีลาจารวัตรไม่เป็นคนอาสัตย์อาธรรม ไม่ละโมภเห็นแต่ได้ เอาใจออกหาก พึงประพฤติตามเจ้าไม่เข้ากับคนผิด มีความจงรักภักดีคงที่ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓๔๔. ฉนฺทญฺญู ราชิโน จสฺส จิตฺตฏฺโฐ จสฺส ราชิโน
อสํกุสกวุตฺติสฺส ส ราชวตึ วเส.

๓๔๔. เป็นราชเสวก ต้องรู้จักพระราชนิยมและปฏิบัติตามพระราชประสงค์ อย่าประพฤติให้ขัดต่อพระราชอัธยาศัย

๓๔๕. อจฺฉาทเน จ นฺหาปเน โธเว ปาเท อโธสิรํ
อาหโตปิ น กุปฺเปยฺย ส ราชวสตึ วเส.

๓๔๕. เวลาผลัดพระภูษาและสรงสนาน ราชเสวกพึงก้มศีรษะลงชำระพระบาท แม้จะถูกกริ้วกราด หรือต้องพระราชอาญา ก็อย่าขึ้งโกรธตอบ เป็นชอบธรรม

๓๔๖. กุมฺภิมฺหิ ปญฺชลึ กยิรา วายสํ วาปิ ปทกฺขิณํ
กิเมว สพฺพกามานํ ทาตารํ ธีรมุตฺตมํ.

๓๔๖. ผู้หวังความเจริญแก่ตน พึงทำอัญชลีในหม้อน้ำ แม้กาก็ยังทำปทักษิณได้ ไฉนพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นบัณฑิตอย่างสูงสุด พระราชทานสมบัติที่พึงใจให้ทุกอย่าง เราจักไม่บูชาสักการะพระองค์เล่า

๓๔๗. โย เทติ สยนํ วตฺถํ ยานํ อาวสถํ ฆรํ
ปชฺชุนฺโนริว ภูตานํ โภเคหิ อภิวสฺสติ.

๓๔๗. พระเจ้าอยู่หัว พระราชทานทั้งที่นอน ผ้านุ่งผ้าห่ม ยวดยาน บ้านที่อยู่อาศัย บันดาลโภคสมบัติอิสริยยศ บริวารยศให้ตกทั่วถึงกัน ประดุจมหาเมฆยังวัสโสทกให้ตกเป็นประโยชน์ทั่วไปแก่หมู่สัตว์ฉะนั้น สมควรที่จะบูชาพระองค์ท่านอย่างแท้จริง

๓๔๘. เอเสยฺยา ราชวสติ วตฺตมาโน ยถา นโร
อาราธยติ ราชานํ ปูชํ ลภติ ภตฺตุสุ.

๓๔๘. นี่แน่ะสูเจ้า ราชวสดีอนุสาสนีสำหรับราชเสวก ที่นรชนประพฤติตาม จะเป็นที่โปรดปรานแห่งพระเจ้าอยู่หัวจะได้ความนับถือในเจ้านายทั้งหลายแล

เสวกกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงข้าเฝ้า

๒๓. ทุกาทิมิสฺสกกถา
๒๓ แถลงบทผสมบทละสองเป็นต้น

๓๔๙. เทฺวธิเม กณฺฏกา ติกฺขา สรีรปริโยสิตา
กาเมหิ นิทฺธโน โย จ โย จ กุปฺปตฺยนิสฺสโร.

๓๔๙. ทุด ! ทุด ! หนามสองเล่มนี้คมแท้ ยอกยักอยู่ทั่วตัว คือ คนไร้ทรัพย์แต่กลับบ้ากาม และคนทรามอำนาจแต่กลับกำเริบ

๓๕๐. อธนสฺส รสํ ขาทา อพลสฺส หตา นรา
อปญฺญสฺส กถาวากฺยา ติวิธํ หีนลกฺขณํ.

๓๕๐. คนจนทรัพย์แต่กลับกินของแพง คนอ่อนแรงแต่กลับตั้งประจญเขา คนโฉดเขลา (โง่แกมหยิ่ง) แต่กลับอวดฉลาด แต่สามอย่างนี้เป็นลักษณะเลวแท้

๓๕๑. ปฐพฺยา มธุรา ตีณิ อุจฺฉุ นารี สุภาสิตํ
อุจฺฉุ นารีสุ ตปฺปนฺติ น ตปฺปติ สุภาสิตํ.

๓๕๑. ในพื้นแผ่นดิน มีของหวานอยู่ ๓ อย่าง คือ อ้อย ๑ สาวน้อย ๑ คำสุภาษิต ๑ แต่อ้อยกับสาวน้อย ยังเดือดร้อนได้ ส่วนคำสุภาษิตไม่เดือดร้อนเลย

๓๕๒. กลฺยาณมิตฺตํ กนฺตารํ ยุทฺธํ สภาย ภาสิตุํ
อสตฺถา คนฺตุมิจฺฉนฺติ มุเฬฺหเต จตุโร ชนา.

๓๕๒. คนจิตใจไม่ดีริหามิตรดี คนไม่มีพวกริเดินทางกันดาร คนไม่มีอาวุธยังต้องการจะรบ คนไม่มีวิชาความรู้แต่อยากจะพูดในที่ประชุม คน ๔ จำพวกนี้จัดว่าโง่เง่าแท้

๓๕๓. ชีวนฺโตปิ มตา ปญฺจ วฺยาเสน ปริกิตฺติตา
ทุกฺขิโต พฺยาธิโต ปกฺโข อิณวา นิตฺยเสวโก.

๓๕๓. คนที่ยังเป็นอยู่แต่เหมือนตายแล้ว มี ๕ พวก ตามที่ท่านวยาสประกาศไว้ คือ คนตกทุกข์ ๑ คนขี้โรค ๑ คนกระจอก ๑ คนมีหนี้สินล้นพ้นตัว ๑ ข้าเฝ้าประจำ ๑

๓๕๔. จกฺขุทฺวาราทิกํ ฉกฺกํ สํวุโต สปญฺโญ นโร
ฉพฺพิโธ โหติ สีเลน อสีเลนาปิ ฉพฺพิโธ.

๓๕๔. ทวารทั้ง ๖ มีในตาเป็นต้น ใครระวังได้ ท่านว่าท่านผู้นั้นเป็นคนเจ้าปัญญา แต่ว่าจะดีทั้ง ๖ ก็เพราะศีล จะชั่วทั้ง ๖ ก็เพราะทุศีล

๓๕๕. นิทฺทาลุโก ปมาโท จ สุขิโต โรควาลโส
นิจฺฉนฺโท จ กมฺมาราโม สตฺเตเต สตฺถวชฺชิตา.

๓๕๕. คนนอนมาก ๑ คนประมาท ๑ คนมีสุข ๑ คนอมโรค ๑ คนเกียจคร้าน ๑ คนไม่มีความพอใจ ๑ คนหมกมุ่นการงาน ๑ คนทั้ง ๗ จำพวกนี้ ย่อมว่างเว้นตำรา

๓๕๖. กุลโช ปญฺญวา ฉนฺโท หิโรตฺตปฺโป สุตธโร
อตฺถกาโม สุรกฺโข จ อฏฺเฐเต สตฺถยุชฺชิตา.

๓๕๖. คนมีตระกูล ๑ คนมีปัญญา ๑ คนมีความพอใจ ๑ คนมีความละอายใจ ๑ คนกลัวผิด ๑ ความมีความจำดี ๑ คนมุ่งประโยชน์ ๑ คนรักดี ๑ คนทั้ง ๘ จำพวก นี้หมกมุ่นอยู่ในตำราเสมอ

๓๕๗. กุลเสฏฺโฐ สปฺปญฺโญ จ วุฑฺฒิ สูโร จ สีลวา
พหุสฺสุโต อุฏฺฐาโน จ ธีโร สุคติคามิโก
นเวเต สุชนา เสฏฺฐา ปาปาตฺตานํ นิวารเย.

๓๕๗. คนตระกูลสูง ๑ คนมีปัญญา ๑ คนมีวุฒิ ๑ คนกล้า ๑ คนมีศีล ๑ คนมีความรู้มาก ๑ คนขยันหมั่นเพียร ๑ คนเป็นนักปราชญ์ ๑ คนพบทางสวรรค์ ๑ คนทั้ง ๙ จำพวกนี้ เป็นคนดีประเสริฐแท้ และเขาห้ามตนไม่ให้ทำชั่วได้

๓๕๘. พุทฺโธ ปจฺเจกพุทฺโธ จ อรหา อคฺคสาวโก
มาตาปิตา ครู สตฺถา ทายโก ธมฺมเทสโก
ปณฺฑิเตหิ อิเม ทส น ทุพฺภนฺตีติ ชานิยา.

๓๕๘. พระพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ พระอรหันต์ ๑ พระอัครสาวก ๑ แม่ ๑ พ่อ ๑ ครู ๑ ศาสนา ๑ ทายก ๑ ผู้แสดงธรรม ๑ คนทั้ง ๑๐ จำพวกนี้ ท่านว่าไม่มีใครประทุษร้ายได้ ดังนี้

ทุกาทิมิสฺสกกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงบทผสมมีบทละสองเป็นต้น

๒๔. ปกิณฺณกกถา
๒๔. แถลงเบ็ดเตล็ด

๓๕๙. ธมฺมตฺถกามโมกฺขานํา　　ปาโณ สํจิติการณํ
ตํ นิหตา กึ น หตํ　　รกฺขตา กึ น รกฺขิตํ.

๓๕๙. ชีวิตของคน เป็นปัจจัยแห่งความตั้งมั่นแห่งธรรม คือคุณความดี อรรถคือทรัพย์สมบัติ กามคือความรื่นรมย์ โมกข์ความหลุดพ้น ชีวิตพินาศแล้ว อะไรเล่าจะไม่พินาศ เมื่อรักษาชีวิตไว้ อะไรเล่าจะไม่เป็นอันรักษา

๓๖๐. สตํ ทีฆาวุโน สพฺพ—　　สตฺตานํ สุขการณํ
อสตํ ปน สพฺเพสํ　　ทุกฺขเหตุ น สํสโย.

๓๖๐. คนดีมีอายุยืน เป็นเหตุให้สรรพสัตว์ได้ความสุขด้วย แต่คนชั่วมีอายุยืน กลับเป็นเหตุให้สรรพสัตว์เดือดร้อน โดยไม่ต้องสงสัยเลย

๓๖๑. ยนฺตคโต อุจฺฉุ รสํ　　น ชหาติ คโช ตถา
สงฺคาเมสุ คโต ลีฬฺหํ　　สุสฺสุเตนาปิ จนฺทนํ.

๓๖๑. ชาติอ้อยอยู่ในหีบก็ยังไม่คลายรส ชาติคชสารเข้าสงคร่ามก็ยังไม่ทิ้งลีลา ชาติไม้จันทน์แม้จะแห้งเกราะ—

๓๖๒. สารคนฺธํ น ชหาติ　　ทุกฺขปฺปตฺโตปิ ปณฺฑิโต
น ชหาติ สมํ ธมฺมํ　　สุขกาเล กถา ว กา.

๓๖๒. ก็ไม่ยอมคลายกลิ่นประจำแก่น บัณฑิตแม้ได้ทุกข์ก็ไม่ยอมละธรรมะ มีความสม่ำเสมอ จะป่วยกล่าวไปใยถึงยามปรกติสุขเล่า

๓๖๓. อตฺตา พนฺธุ มนุสฺสานํ　　ริปุ อตฺตาว ชนฺตุนํ
อตฺตา ว นิยโต ญาติ　　อตฺตา ว นิยโต ริปุ

๓๖๓. ตัวเอง เป็นเผ่าพันธุ์ของคนทั้งหลาย ตัวเองเป็นข้าศึกของเหล่าสัตว์ทั้งหลาย ตัวเองเป็นญาติโดยตรง ตัวเองก็เป็นข้าศึกโดยตรงเหมือนกัน

๓๖๔. อตฺตานํ ปริจฺจาเคน ยํ นิสฺสิตานุรกฺขณํ
กโรนฺติ สชฺชนา เจว น ตํ นิตฺถิมตา มตํ.

๓๖๔. นักรบกำลังสวมเกราะ สละตนรักษาเจ้านายผู้ที่ตนพึ่งพำนัก ความตายของเขามิใช่ตายเปล่าเพราะเป็นความตายถูกแบบ

๓๖๕. สตฺถพฺพวิจาเรน กาโล คจฺฉติ ธีมตํ
พฺยสเนน อสาธูนํ นิทฺทาย กลเหน วา.

๓๖๕. วิสัยคนมีปัญญา ย่อมใช้เวลาในการศึกษาศิลปวิทยาการ และโคลงฉันท์กาพย์กลอน แต่คนเขลาใช้เวลาในการประพฤติชั่วมีกินบ้าง นอนบ้างและก่อการทะเลาะวิวาท

๓๖๖. ภมรา ปุปฺผมิจฺฉนฺติ ปูติมิจฺฉนฺติ มกฺขิกา
สุชนา คุณมิจฺฉนฺติ โทสมิจฺฉนฺติ ทุชฺชนา.

๓๖๖. หมู่ภมรต้องการดอกไม้ ฝูงแมลงวันต้องการของเน่า เหล่าสาธุชนต้องการคุณธรรม แต่คนระยำต้องการสิ่งเป็นโทษ

๓๖๗. นมนฺติ ผลิโน รุกฺขา นมนฺเตว พุธา ชนา
สุกฺขกฏฺฐญฺจ มุโฬฺห ว เนว นมติ ภิชฺชเต.

๓๖๗. ต้นไม้เมื่อมีผลกิ่งย่อมน้อมลง ฉันเดียวกับคนฉลาดย่อมอ่อนโยน ฝ่ายคนโง่เปรียบเหมือนไม้แห้ง ก้มไม่ลง ย่อมจะหักไปโดยง่าย

๓๖๘. สเจ สนฺโต วิวทนฺติ ขิปฺปํ สนฺธิยเร ปุน
พาลา ปตฺตาว ภิชฺชนฺติ น เต สมถมาคมุํ.

๓๖๘. หากคนดีเถียงกัน ท่านก็สมานกันเข้าได้โดยเร็วพลัน แต่คนพาลทะเลาะกัน ก็เป็นเหมือนใบไม้ที่ขาดจากกัน เขาไม่สงบลงได้ง่าย

๓๖๙. อปฺปมฺปิ สาธูนํ ธนํ กูปวาริ ว นิสฺสโย
พหุกมฺปิ อสาธูนํ น จ วาริ ว อณฺณเว.

๓๖๙. ทรัพย์ของสาธุชน ถึงน้อยก็เป็นที่พึ่งได้เหมือนน้ำในบ่อ แต่ทรัพย์ของคนถ่อย ถึงมากก็พึ่งไม่ได้เหมือนน้ำทะเล

๓๗๐. โสกฏฺฐานสหสฺสานิ ภยฏฺฐานสตานิ จ
ทิวเส ทิวเส มุฬฺหํ อาวิสนฺติ น ปณฺฑิตํ.

๓๗๐. วิสัยคนโง่ กระทบเหตุให้เศร้าโศกหรือน่ากลัวเพียงเล็กน้อยก็ตกอกตกใจไปวันละตั้งร้อยครั้งพันครั้ง ตีโพยตีพายไปมากมาย แต่วิสัยคนฉลาดไม่เป็นอย่างนั้นเลย

๓๗๑. ทุฏฺฐจิตฺโต ปนาหิสฺส โกโธ ปาสาณลิกฺขิโต
กุชฺฌิตพฺโพ สุชนสฺส ชเล เลขาจิรฏฺฐิตา.

๓๗๑. วิสัยคนใจร้าย เปรียบเหมือนงูเห่า ความโกรธของเขาปานดังรอยขีดที่แผ่นหิน แต่คนใจดีถึงโกรธขึ้นมาบ้าง ก็ไม่ตั้งอยู่นานปานดังรอยขีดในน้ำฉะนั้น

๓๗๒. นิทฺทาลุโก อสนฺตุฏฺโส อกตญฺญู จ ภีรุโก
สกฺโกนฺโต น สมาจารํ สิกฺขิตุํ เต กทาจิ ปิ

๓๗๒. คนนอนมาก คนไม่รู้จักพอ คนเนรคุณคน คนขลาด เหล่านี้ไม่สามารถจะศึกษาอาจาระอันดีงามได้

๓๗๓. สาธุตฺตํ สุชนสมาคมา ขลานํ สาธูนํ น ขลสมาคมา ขลตฺตํ
อาโมทํ กุสุมภาวํ ทธาติ ภูมิ ภูคนฺธํ น จ กุสุมานิ ธารยนฺติ

๓๗๓. ความดีย่อมมีแก่คนชั่วได้เพราะสมาคมกับคนดี แต่ความชั่วจะไม่มีในคนดีเลยเพราะสมาคมกับคนชั่วแผ่นดินทรงดอกไม้ให้มีกลิ่นหอมระรวยได้ แต่ดอกไม้จะกลบกลิ่นแผ่นดินไม่ได้เลย

๓๗๔. คุณมทฺทิสมํ มกฺเข ปเรน กลเห สติ
อทฺทิสมํ ปกาเสติ อนุมตฺตมฺปิ โทสกํ

๓๗๔. เมื่อทะเลาะกับคนอื่น สูเจ้าต้องมองเห็นคุณความดีของเขาให้เท่ากับภูผา เพราะความชั่วนั้น แม้น้อยก็ลอยเด่นเท่าภูเขาได้

๓๗๕. โทสํ ปรสฺส ปสฺสติ อตฺตโทสํ น ปสฺสติ
ติลมตฺตํ ปรโทสํ นาฬิเกรํ น ปสฺสติ.

๓๗๕. คนเรามักจะเห็นแต่โทษของคนอื่น ไม่ค่อยจะเห็นโทษของตัวเอง โทษของคนอื่นเพียงเท่าเมล็ดงาก็ยกขึ้นมาว่าได้ว่าดี แต่ความอัปรีย์ของตนถึงตั้งเท่าลูกมะพร้าวก็มองไม่เห็น

๓๗๖. โกโธ อตฺถํ น ชานาติ โกโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ.
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โกโธ สหเต นรํ.

๓๗๖. คนโกรธย่อมไม่รู้จักผล คนโกรธย่อมไม่รู้จักเหตุ คนถูกความโกรธครอบงำแล้วก็มืดแปดด้าน

๓๗๗. โกโธ อพฺภนฺตเร ชาโต ธุวํ นาเสติ โกธนํ
วตฺถาลงฺการปุณฺณายํ มญฺชุสายํ สิขี ยถา.

๓๗๗. ความโกรธเกิดขึ้นในภายใน มันทำให้ผู้โกรธฉิบหายแน่นอน ปานดังไฟไหม้สุมอยู่ในหีบที่บรรจุผ้าและเครื่องประดับไว้

๓๗๘. ราโค นาม มโนสลฺลํ คุณวรตฺตโจรโก
ราหุวิชฺชา สสงฺกิสฺส ตโปธนหุตาสโน.

๓๗๘. ความรักเป็นศรศักดิ์ปักทรวง มันเป็นโจรที่จ้วงตัดสายเชือกที่ล่ามคุณธรรมไว้ ความโง่เขลาเป็นไฟเผาผลาญทรัพย์คือตปะของท้าวอสุรินทรราหูผู้น่ารังเกียจฉะนั้น

๓๗๙. น ติตฺติ ราชา ธเนนมฺหิ ปณฺฑิโตปิ สุภาสิเต
จกฺขุปิ ปิยทสฺสเน สาคโร ปิ มหาชเล.

๓๗๙. พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงอิ่มในทรัพย์แผ่นดิน บัณฑิตไม่อิ่มในคำสุภาษิต ดวงตาไม่อิ่มในการดูรูปงาม ๆ ทะเลหลวงไม่อิ่มน้ำ

๓๘๐. อสนฺตุฏฺโฐ ยติ นฏฺโฐ สนฺตุฏฺโฐ ปิ มหีปติ
สลชฺชา คณิกา นฏฺฐา นิลฺลชฺชา สุกุลคตา.

๓๘๐. นักพรตไม่สันโดษก็ต้องพินาศ พระเจ้าแผ่นดินทรงสันโดษก็พินาศ หญิงแพศยามีความละอายก็พินาศ หญิงตระกูลไม่มีความละอายก็พินาศเหมือนกัน

๓๘๑. ภูปาณฺณวคฺคิ สิปฺปี อภิชฺฌาลุ จ ปุคฺคโล
เอเตสํ มหิจฺฉนฺตานํ มหิจฺฉตา อนิจฺฉตา

๓๘๑. พระเจ้าแผ่นดิน แม่น้ำ ไฟ ศิลปิน คนละโมภ เมื่อคนเหล่านี้มักมาก ความมักมากของเขา ก็เท่ากับไม่มักมาก

๓๘๒. อาโรคฺยํ ปรมํ ลาภํ — สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ธนํ
วิสฺสาโส ปรมํ ญาติ — นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ.

๓๘๒. ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยอด ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยอด ความไว้วางใจกันได้เป็นญาติอย่างสนิท พระนิพพานเป็นสุขอย่างยอดเยี่ยม

๓๘๓. ทุคฺคตํ คจฺฉ โภ ลาภ — ลาโภ ลาเภน ปูรติ
ถเล ปวุฏฺเฐ ปชฺชุนฺน — อาโป อาเปน ปูรติ.

๓๘๓. เฮ้ย เจ้าลาภเอ๋ย ! เจ้าจงไปหาคนเข็ญใจเถิด คนมั่งมีเขามีมากแล้ว เฮ้ย เจ้าฝนเอ๋ย ! เจ้าจงไปตกบนบกเถิด แม่น้ำเขามีน้ำเต็มแล้ว จะเป็นได้หรือ

๓๘๔. โพธยนฺติ น ยาจนฺติ — เทหี'ติ ปจฺฉิมา ชนา
ปสฺส วตฺถุํ อทานสฺส — มา ภวตู'ติ อีทิโส.

๓๘๔. คนภายหลังรู้สำนึกตนแล้ว จะไม่ร้องขอว่า จงให้ เจ้าจงดูตัวอย่างคนไม่รู้จักให้ทานเถิด เจ้าอย่าเป็นอย่างนั้นเลย

๓๘๕. เสเล เสเล น มณิกํ — คเช คเช น มุตฺติกํ.
วเน วเน น จนฺทนํ — ฐาเน ฐาเน น ปณฺฑิตํ.

๓๘๕. ดวงมณีมิใช่มีทุกภูผา คดมุกดาก็มิได้มีทุกช้างมัน ไม้จันทน์ก็มิได้มีทุกราวป่า บัณฑิตชาติสาธุชนก็มิได้มีทุกแห่งหน

๓๘๖. สเตสุ ชายเต สูโร — สหสฺเสสุ จ ปณฺฑิโต.
วากฺยํ สตสหสฺเสสุ — จาโค ภวติ วา น วา.

๓๘๖. ในร้อยคนจะหาคนกล้าได้คนหนึ่ง ในพันคนจะหาคนรู้วิชาได้คนหนึ่ง แต่ในแสนคนจะหาคนเสียสละได้หรือไม่ ยังสงสัย

๓๘๗. ชิเนน อาคตํ สูรํ — ธนญฺจ เคหมาคตํ
ชิณฺณํ อนฺนํ ปสํเสยฺย — ทารญฺจ คตโยพฺพนํ

๓๘๗. ควรยกย่องทหารเมื่อทำศึกชนะกลับมา ควรยกย่องทรัพย์สมบัติเมื่อตกถึงมือ ควรสรรเสริญอาหารเมื่อย่อยแล้ว ควรยกย่องเมียงามเมื่อยามแก่

๓๘๘. โปฏฺจเกสุ จ ยํ สิปฺปํ ปรหตฺเถสุ ยํ ธนํ
ยทา อิจเฉ สมุปฺปนฺเน น ตํ สิปฺปํ น ตํ ธนํ.

๓๘๘. มีความรู้อยู่ในสมุด มีเงินให้เขากู้ เมื่อคราวต้องการขึ้นทันด่วน ความรู้ไม่เป็นความรู้ ทรัพย์ก็ไม่เป็นทรัพย์

๓๘๙. วาจาวุธา จ ราชาโน สจฺจาวุธา จ สมณา
ธนานุธา จ เสฏฺฐิโน โคณาวุธา ทลิทฺทกา.

๓๘๙. พระโองการเป็นศัสตราวุธของพระมหากษัตริย์ วาจาสัตย์เป็นศัสตราวุธของสมณพราหมณ์ สินทรัพย์อันงามเป็นศัสตราวุธของเศรษฐี แต่กำลังดีเป็นศัสตราวุธของคนยากจน

๓๙๐. อุกฺกฏฺเจ สูรมิจฺฉนฺติ โกลาหเล สุภาสิตํ
ปิยํ อนฺนํ จ ปานญฺจ อตฺถกิจฺเจสุ ปณฺฑิตํ.

๓๙๐. ในยามศึกต้องการทหารกล้า ยามโกลาหลต้องการคำสุภาษิต ยามกินยามนอนต้องการคนสนิท ยามทำประโยชน์กิจต้องการบัณฑิตเป็นที่ปรึกษา

๓๙๑. กปเณ ธารเย มิตฺตํ ทุพฺภิกฺเข ธญฺญ ธารเย
สภายํ ธารเย สิปฺปํ สงฺคหานิ มหีตเล.

๓๙๑. พึงผูกมิตรเพื่อคราวตกไร้ พึงสะสมอาหารเพื่อคราวหายาก พึงหาความรู้เพื่อคราวประชุม เพราะฉะนั้น ในแผ่นดินนี้ควรสงเคราะห์กันไว้

๓๙๒. ทุพฺภิกฺเข อนฺนปานญฺจ สุภิกฺเข จ หิรญฺญกํ
ภเย จ ภยธาตารํ สพฺเพสํ ปรมํ วรํ.

๓๙๒. ในคราวข้าวยากหมากแพง ข้าวน้ำเป็นสิ่งประเสริฐสุด คราวข้าวปลาหาง่าย เงินทองเป็นของประเสริฐสุด ในคราวประสบภัย สิ่งต้านภัยเป็นประเสริฐที่สุด แต่พระเป็นสิ่งประเสริฐกว่าทุกสิ่ง

๓๙๓. หํโส มชฺเฌ น กากานํ สีโห คุนฺนํ น โสภเต
คทฺรภานํ น ตุรงฺโค พาลานญฺจ น ปณฺฑิโต.

๓๙๓. หงส์ตกอยู่ในฝูงกาก็หมดสง่า สีหราชตกในฝูงโคก็หมดสง่า ม้าเคียงลาก็หมดสง่า บัณฑิตตกฝูงพาลก็หมดสง่าเช่นกัน

๓๙๔. น โส ราชา โย อเชยฺยํ ชินาติ น โส สขารํ
โย อยุตฺเตน ชินาติ น สา ภริยา ปติโน
วิโรธติ น เต ปุตฺตา เย น ภรนฺติ ชิณฺณกํ.

๓๙๔. ผู้ที่เอาชนะผู้ที่ไม่ควรเอาชนะ ผู้นั้นมิใช่ท้าวพญา ผู้ที่เอาชนะเพื่อนโดยอยุติธรรม ผู้นั้นมิใช่เพื่อน หญิงนอกใจผัวมิใช่เมีย ลูกไม่เลี้ยงพ่อแม่เมื่อแก่เฒ่า เขาก็ไม่ใช่ลูกแท้

๓๙๕. นตฺถิ วิชฺชาสมํ มิตฺตํ นตฺถิ พฺยาธิสโม ริปุ
นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ นตฺถิ กมฺมสมํ พลํ.

๓๙๕. ไม่มีเพื่อนที่ไหนจะเท่าวิชา ไม่มีข้าศึกที่ไหนจะเท่าพยาธิ ไม่มีความรักอะไรจะเท่ารักตัวเอง ไม่มีกำลังอะไรจะเท่ากำลังกรรม

๓๙๖. อิตฺถึมิสฺโส กุโต สีลํ มํสภิกฺโข กุโต ทยํ
สุราปาโน กุโต สจฺจํ มหาโกโธ กุโต ตปํ.

๓๙๖. นักพรตมั่วสุมกับหญิงจะมีศีลอย่างไร ผู้กินเนื้อเป็นอาหารจะมีเมตตาได้อย่างไร คนขี้เมาจะหาความจริงได้อย่างไร คนโกรธจัดจะหาตบะได้อย่างไร

๓๙๗. กฺวาติภาโร สมตฺถานํ กึ ทูโร พฺยวหารินํ
โก วิเทโส สุวิชฺชานํ โก ปโร ปิยวาทินํ.

๓๙๗. คนสามารถจะมีภาระอะไรเล่าหนัก ขโมยวิ่งหนีเขาทางไหนเล่าจะไกล คนมีวิชาความรู้ไปประเทศไหนเล่าจะรู้สึกแปลก คนพูดน่ารัก ใครเล่าจะว่าเป็นคนอื่น

๓๙๘. ทุพฺภิกฺโข กสิโน นตฺถิ สนฺตานํ นตฺถิ ปาปโก
มูคสฺส กลโห นตฺถิ นตฺถิ ชาครโต ภยํ.

๓๙๘. ชาวนาไม่มีเรื่องอดข้าว ท่านผู้สงบไม่มีเรื่องชั่ว คนใบ้จะทะเลาะกับใครได้ คนตื่นอยู่ก็ไม่มีภัยร้ายแรงได้

๓๙๙. พาลิตฺถี มกฺขิกาตุณฺฑิ อิสีนญฺจ กมณฺฑลุ
เสตมฺพุผลํ ตมฺพุลํ โนจฺฉิฏฺฐมุปชายเต.

๓๙๙. หญิงสาว จะงอยปากแมลง, คนโทน้ำฤษี, ผลมะม่วงและใบพลู สิ่งเหล่านี้ไม่มีใครเขาถือว่าเป็นเดน

๔๐๐. ปญฺจรตฺยา สุคนฺธพฺพา สตฺตรตฺยา ธนุคฺคหา
เอกมาสา สุภริยา อฑฺฒมาสา สิสฺสา มลา.

๔๐๐. นักดนตรีเว้นซ้อมสัก ๕ วันก็ชักเลือน คนแม่นธนูเว้นซ้อมสัก ๗ วันก็ชักเลือน ทิ้งเมียไว้สักเดือนหนึ่งก็ชักจะจืดจาง นักเรียนเว้นการเรียนสักกึ่งเดือนก็ชักจะเลอะเหมือนกัน

๔๐๑. มลิตฺถิยา ทุจฺจริตํ มจฺเฉรํ ททโต มลํ
มลา เว ปาปกา ธมฺมา อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ
มลํ มลตรํ ตโต อวิชฺชา ปรมํ มลํ.

๔๐๑. ความประพฤตินอกใจผัวเป็นมลทินของหญิง ความตระหนี่เป็นมลทินของคนให้ทาน ความชั่วร้ายเป็นมลทินในโลกนี้และโลกหน้า อวิชชาเป็นมลทินยิ่งกว่ามลทินทุกอย่าง

๔๐๒. สุตสฺส รกฺขา สพฺพทาภิโยโค กุลสฺส วตฺถํ ปุริสสฺส วิชฺชา
รญฺโญปมาโทปสโม ธนสฺส อิตฺถีนนฺตุ นตฺเถว ชาธุ รกฺขา.

๔๐๒. ความพยายามเป็นเครื่องคุ้มกันนักปราชญ์ ผ้าผ่อนเป็นเครื่องคุ้มกันกุลสตรี วิชาความรู้ดีเป็นเครื่องคุ้มกันบุรุษ ความไม่ประมาทอันสูงสุดเป็นเครื่องคุ้มกันพระเจ้าอยู่หัว การใช้ทรัพย์แต่พอตัวเป็นเครื่องคุ้มครองทรัพย์ แต่หญิงถ่อยไม่มีอะไรคุ้มกันเลย

๔๐๓. สตฺตานํ ชรตา หนฺติ ตณฺหา หนฺติ สพฺพสุขํ
สพฺพพลํ จินฺตา หนฺติ ทยา หนฺติ สกํ ธนํ.

๔๐๓. ความชราบั่นรอนชีวิตสัตว์ ตัณหาบั่นรอนความสุข ความคิดพล่านบั่นรอนกำลัง ความเอ็นดูเกินพอดีบั่นรอนทรัพย์สมบัติของตนเอง

๔๐๔. นีเจ วาโส สิริ หนฺติ หนฺติ ครุํ จ ยาจโก
ปสํสา สุคุณํ หนฺติ หนฺติ จิตฺตํ อสญฺญตา.

๔๐๔. การอบรมในสำนักต่ำบั่นรอนมิ่งขวัญ คนขี้ขอบั่นรอนความเคารพ การยกยอบั่นรอนคุณความดี ความไม่สำรวมอินทรีย์บั่นรอนจิตใจ

๔๐๕. อสนํ ภยมนฺตานํ มจฺจานํ มรณํ มยํ
อตฺตมานนฺตุ สพฺเพสํ อวมานํ ปรํ ภยํ.

๔๐๕. ไม่กินเลยก็เป็นภัยแก่ลำไส้ กินมากเกินไปก็เป็นภัยแก่ลำไส้ ความตายเป็นภัยแก่สัตว์ แต่ภัยสำคัญของคนชั้นสูง คือการดูหมิ่น

๔๐๖. สุริโย ตปนํ ตโป น สนฺติ ปริวาริตา
จนฺทรํ สีตลํ โลเก ตารกาปริวาริตา
อุปมา เอตฺถ ญาตพฺพา สุริยจนฺทราชุนํ.

๔๐๖. พระอาทิตย์แผดแสงจ้า ไม่มีอะไรแวดล้อมเลย พระจันทร์เยือกเย็นในโลกยังมีดวงดาวห้อมล้อมบ้าง ข้อนี้ควรทราบข้อเปรียบเทียบดังนี้ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระเจ้าอยู่หัว

๔๐๗. อลโส มนฺทพุทฺธิ จ สุขิโต โรคปีฬิโต
นิทฺทาโร มํสวฑฺฒโน สุภกฺโข จ วิลุทฺธโก.

๔๐๗. คนเกียจคร้านมีความรู้น้อย คนสบายมากขี้โรคมาก คนนอนมากกล้ามเนื้อเจริญ คนกินของแพง เป็นคนมักได้

๔๐๘. ปมาโท ชายเต มทา ปมาทา ชายเต ขโย
ขยา โทสา ปวฑฺฒนฺติ มทํ ก็ น ชเห พุโธ.

๔๐๘. ความประมาทเกิดแต่ความเมา ความย่อยยับเกิดแต่ความประมาท โทษทั้งหลายย่อมเจริญขึ้นแต่ความย่อยยับ ไฉนผู้รู้จึงไม่ละความเมาเสีย

๔๐๙. ยาทิสํ วปฺปเต พีชํ สมฺปตฺโต ตาทิสํ ผลํ
กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ

๔๐๙. หว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ได้รับผลชั่ว

๔๑๐. ปุญฺญปาปผลํ โย เจ น สทฺทหติ สจฺจโต
โส เว สกานนํ ขิปฺปํ อาทาสตลมานเย.

๔๑๐. หากผู้ใดไม่เชื่อผลของบุญและบาปด้วยความจริงใจไซร้ ผู้นั้นแลพึงเอาแว่นมาส่องหน้าตนโดยเร็วเถิด

๔๑๑. สมฺปรายิกมตฺถํ โย น สทฺทหติ เจปิ โส
อาวาเส สคฺคคามินํ โมกฺขเต กึ น ปสฺสติ.

๔๑๑. หากผู้ใดไม่เชื่อประโยชน์ภายหน้าไซร้ แม้จะมีใครมาจับตัวไปปล่อยไว้ในสวนสวรรค์ เขาก็จะไม่เห็นอะไรเลย

๔๑๒. สทฺธา หิริ จ โอตฺตปฺปํ พาหุสจฺจํ วีรํ สติ
ปญฺญา จ สตฺตธมฺเมติ สมฺปนฺโน ปณฺฑิโต มโต.

๔๑๒. ความเชื่อ ๑ ความละอายใจ ๑ ความกลัวผิด ๑ ความเรียนรู้ดี ๑ ความเพียร ๑ สติ ๑ ปัญญา ๑ ผู้ใดมีธรรมะทั้ง ๗ ข้อนี้ ผู้นั้นท่านยกว่าเป็นบัณฑิต

๔๑๓. รวิ มูลํ สสี ขนฺธํ โสริองฺคารปตฺติกํ
พุโธ ปุปฺผํ ครุ พีชํ ภรคุ ผลเมว จ.

๔๑๓. พระอาทิตย์เป็นราก พระจันทร์เป็นลำต้น พระเสาร์ พระอังคารเป็นใบ พระพุทธเป็นดอก พระพฤหัสบดีเป็นพืช พระศุกร์เป็นผล

๔๑๔. โปตฺถกาทีนิ เขตฺตํว เลขาทิ ยุคนงฺคลํ
อกฺขรานิ พีชํ กตฺวา จรนฺโต ปณฺฑิโต ภเว.

๔๑๔. บัณฑิตพึงทำใบลานเป็นต้นให้เป็นเหมือนนา ทำเหล็กจานให้เป็นไถทั้งคู่ ทำอักษรให้เป็นข้าวปลูก แล้วพึงประพฤติอยู่เทอญ

๔๑๕. อกฺขรํ เอกเมกญฺจ พุทฺธรูปสมํ สิยา
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส ลิเขยฺย ปิฎกตฺตยํ.

๔๑๕. อักขระตัวหนึ่ง ๆ เท่ากับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ๆ เพราะเหตุนั้นแล บัณฑิตจึงควรจารึกพระไตรปิฎก

๔๑๖. ทุคฺคตึ นาภิชาเยยฺย ปิฎกตฺตยการโก
พหุกฺขตฺตํ จกฺกวตฺติ— ราชา จตุทิปาธิโป.

๔๑๖. ผู้ชำระพระไตรปิฎกให้ถูกถ้วน จะไม่รู้จักทุคติเลย จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ปกครองมหาทวีปทั้ง ๔ ตั้งหลายครั้งหลายหน

๔๑๗. ปเทสรชฺชํ วิปุลํ — คณนาโต อสงฺขโย
ฉกามาวจโร เทว— — ราชา โหติ พหุกฺขตฺตุํ.

๔๑๗. และจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองประเทศใหญ่นับครั้งไม่ถ้วน จะได้เป็นเทวราชในฉกามาพจรอีกหลายครั้งหลายหน

๔๑๘. ทานาทีนิ จ ปุญฺญานิ — กโรนฺโต โพธิองฺกุโร
ภวา สพฺพงฺคสมฺปนฺโน — ติโลกปูชิโต ภเว.

๔๑๘. ท่านผู้เป็นหน่อพุทธางกูร บำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น จากภพไปแล้ว ย่อมเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยองคสมบัติทุกประการ ทั้งไตรโลกก็นับถือบูชา

๔๑๙. อฑฺเฒ มหทฺธเน ผีเต — ชายเร กุลมุตฺตเม
อุตฺตเมน สํวาโส — ปิฏกตฺตยวาจโก.

๔๑๙. ผู้สอนพระไตรปิฎก ย่อมเกิดในตระกูลสูง มั่งคั่ง มีทรัพย์มากลือกระฉ่อน และเป็นผู้ร่วมกับคนชั้นสูง

๔๒๐. เอกกฺขรผเลน หิ — ปิฏกตฺตยการโก
จตุราสีติสหสฺสํ — ลภติ ปวรํ สุขํ.

๔๒๐. ความจริง ผู้ชำระพระไตรปิฎกให้ถูกถ้วน ย่อมได้สุขอันบวรตั้งแปดหมื่นสี่พัน เพราะผลคืออักษรตัวหนึ่ง

๔๒๑. อปฺปเกนปิ เมธาวี — ปาภเฏน วิจกฺขโณ
สมุฏฺฐาเปติ อตฺตานํ — อณุเมคฺคึว สนฺธมํ.

๔๒๑. นักปราชญ์มีเมธา พิจารณาถี่ถ้วน ย่อมตั้งตัวได้ด้วยทุนทรัพย์เพียงเล็กน้อย เหมือนก่อไฟกองน้อยเป็นกองใหญ่ฉะนั้น

๔๒๒. ทุกฺขํ ปาปสฺส ปุญฺญสฺส — สุขํ มิสฺสสฺส มิสฺสกํ
สพฺพํ สทิสกํ ยาติ — ญาตพฺพํ กมฺมุโน ผลํ.

๔๒๒. สูเจ้าจงรู้เถิด บาปให้ผลเป็นทุกข์ บุญให้ผลเป็นสุข ถ้าปะปนกัน ก็จะสุขบ้างทุกข์บ้าง ผลแห่งกรรมทุกอย่าง ย่อมมีลักษณะเหมือนกับเหตุ

๔๒๓. โจเทนฺโต จตุภาคา จ กมฺมการา ตโย ภาคา
สามิโน สมภาคา จ เอกภาคานุโมทนา.

๔๒๓. คนชักชวนทำบุญได้ ๔ ส่วน คนช่วยงานได้ ๓ ส่วน เจ้าของทานได้เต็มส่วน คนอนุโมทนาได้ส่วนเดียว

๔๒๔. อนตฺถสฺส วากฺยา ปรมํ ตุณฺหี อสนฺตมิตฺตา ปรมํ เอกํ
สูรูปทารา วรมนฺธา ทูเรกลาภา วรมสฺส สุกฺขํ.

๔๒๔. รู้แล้วพูดไปสองไพเบี้ย รู้แล้วนิ่งเสียตำลึงทอง มีเพื่อนร้ายอยู่คนเดียวดีกว่า มีเมียสวยใจทราม หญิงตาบอดดีกว่า ลาภทางไกล ข้าวตากอยู่ในมือดีกว่า (สิบเบี้ยใกล้มือ)

๔๒๕. หีนชจฺโจ ปิ เจ โหติ อุฏฺฐาตา ธีติมา นโร
สีลอาจารสมฺปนฺโน นิเส อคฺคิว ภาสติ.

๔๒๕. เป็นคน ถึงกำเนิดจะต่ำต้อย แต่มีความขยันหมั่นเพียร เล่าเรียนศึกษามีวิชาความรู้ดี มีศีลาจารวัตรเสงี่ยมงาม ก็รุ่งโรจน์ได้ เหมือนไฟในที่มืดฉะนั้น

๔๒๖. น ชจฺจา วสโล โหติ น ชจฺจา โหติ พฺราหฺมโณ
กมฺมุนา วสโล โหติ กมฺมุนา โหติ พฺราหฺมโณ.

๔๒๖. คนเราไม่ได้เป็นคนถ่อยเพราะกำเนิด ไม่ได้เป็นพราหมณ์เพราะกำเนิด แต่คนเราจะเป็นคนถ่อยก็เพราะความประพฤติ จะเป็นพราหมณ์ก็เพราะความประพฤติ

๔๒๗. ปถวี เวฬุกํ ปตฺตํ จกฺกวาฬํ สุจิปฺผลํ
สิเนรุ วมฺมิกํ ขุทฺทํ สมุทฺโท ปาฏิกํ ยถา.

๔๒๗. หากจะเทียบกับธรรมะ แผ่นดินก็เท่ากับใบไผ่ จักรวาฬก็เท่ากับผลอินทผลัม เขาสิเนรุก็เท่ากับจอมปลวกน้อย ๆ ทะเลก็เท่ากับถาดขนาดธรรมดาเท่านั้น

๔๒๘. เอเกเนว จ กปฺเปน มาตุ ขีรํ น สญฺจยํ
ตโต ตุ สมุทฺโท จาปิ อติเรกตรํ พหุํ.

๔๒๘. คิดเวลาเพียงกัปเดียวเท่านั้น น้ำนมแม่ที่เรากินเข้าไป รวบรวมไว้ยังจะมากกว่าน้ำทะเลเสียอีก

๔๒๘. พฺรหฺมา'ติ มาตาปิตโร ปพฺพาจริยา'ติ วุจฺจเร
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกา.

๔๒๙. พ่อแม่เป็นพรหมของลูก เป็นอาจารย์ชั้นต้น เป็นที่บูชาของลูก เพราะท่านอนุเคราะห์ลูก

๔๓๐. ตสฺมา หิ เน นมสฺเสยฺย สกฺกเรยฺย จ ปณฺฑิโต
อนฺเนน อถ ปาเนน วตฺเถน สยเนน จ.

๔๓๐. เพราะเหตุนั้นแล บัณฑิตจึงนอบน้อมสักการะบูชาพ่อแม่ ทั้งด้วยการเลี้ยงดูด้วยข้าวน้ำ ทั้งด้วยผ้าผ่อน ทั้งด้วยเครื่องนอนตามสามารถ

๔๓๑. อุจฺฉาทเนน นฺหาเปน ปาทานํ โธวเนน จ
อุฏฺฐาย ปาทจริยา อุปฏฺฐาเปยฺย ปณฺฑิโต
อิเธว นํ ปสํสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทติ.

๔๓๑. และด้วยให้นุ่งห่ม ด้วยให้อาบ ด้วยล้างเท้า ด้วยการคอยดู ด้วยการนวดพื้น คนเลี้ยงพ่อแม่เช่นนี้ จะมีแต่คนสรรเสริญ ถึงละโลกไปแล้วก็เข้าถึงสุคติภพ

๔๓๒. เอกสฺเสเกน กปฺเปน ปุคฺคลสฺสฏฺฐิสญฺจโย
สมํ ปพฺพตาราสิมฺหิ อิติ วุตฺตํ มเหสินา.

๕๓๒. กระดูกของคนคนหนึ่ง หากเก็บรวมไว้ เพียงกัปเดียวเท่านั้นก็จะกองเท่าภูเขา พระมเหสีเจ้าตรัสไว้ดังนี้

๔๓๓. สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ
สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาติ ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาติ

๔๓๓. ให้ทานธรรม ชำนะทานทุกอย่าง รสธรรมชำนะรสทุกอย่าง ความยินดีในธรรม ชำนะความยินดีทุกอย่าง ความสิ้นตัณหาชำนะทุกข์ทั้งปวง

๔๓๔. อปฺปมาทรตา โหถ สจิตฺตมนุรกฺขถ
ทุกฺขา อุทฺธรถตฺตานํ ปงฺเก สนฺโนว กุญฺชรํ

๔๓๔. ท่านทั้งหลายจงยินดีในความไม่ประมาทเถิด จงตามรักษาจิตของตนเองเถิด จงถอนตนเหมือนช้างติดหล่มให้พ้นจากทุกข์

๔๓๕. จช ทุชฺชนสํสคฺคํ　　ภช สาธุสมาคมํ
กร ปญฺญมโหรตฺตํ　　สร นิจฺจมนิจฺจตํ.

๔๓๕. ต้องละความคลุกคลีกับคนชั่ว ต้องสมาคมกับคนดี ต้องทำบุญทั้งกลางวันและกลางคืน จงนึกถึงความเปลี่ยนแปลงไว้เป็นนิตย์ เทอญ

๔๓๖. อนิจฺจา วต สงฺขารา　　อุปฺปาเทวยธมฺมิโน
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ　　เตสํ วูปสโม สุโข.

๔๓๖. สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีเกิดมีแก่เป็นธรรมดา เกิดแล้วก็ตาย ความปลงสังขารเหล่านั้นได้เป็นสุข

๔๓๗. น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ　　อุโภ สมวิปากิโน
อธมฺโม นิรยํ เนติ　　ธมฺโม ปาเปติ สุคฺคตึ.

๔๓๗. ธรรมะ กับ อธรรม มีผลไม่เหมือนกัน อธรรมนำเข้าหานรก ธรรมะนำเข้าหาสุคติ

๔๓๘. สมสีสํ สมปาทํ　　อนุตรญฺจ สมํ สมํ
อิทํ มนสิ นิธาย　　ลิเขยฺย ปิฏกตฺตยนฺติ.

๔๓๘. ทำหัวให้เสมอ ทำเชิงให้เสมอ ทำช่องไฟให้เท่า ๆ กัน นักปราชญ์ต้องฝังใจในเรื่องนี้แล้วจารึกพระไตรปิฎก เถิด

ปกิณฺณกกถา นิฏฺฐิตา

จบแถลงเบ็ดเตล็ด

ธมฺมนีติ สมตฺตา

จบหลักธรรม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก ถนนเทิดดำริ กรุงเทพมหานคร
พันโท หญิง ทวี วาสนประเสริฐ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๙ โทร. ๕๘๕๐๒๗๑

ขอขอบพระคุณ

ที่ท่านได้กรุณาไปคารวะศพที่บ้าน

รับเป็นเจ้าภาพ และร่วมทำบุญ

และ

ขอให้ทุกท่านที่กรุณามาเป็นเกียรติในวันนี้

รับความขอบพระคุณอย่างสูงจากเจ้าภาพ

ขออำนาจบารมีแห่งกัลยาณจิตที่ท่านได้บำเพ็ญแล้ว

จงเป็นพลังเสริมให้ท่านประสบแต่ความสุขเกษมชั่วนิจนิรันดร์